

БАТАН
СОВЕТІМУ

БАТАН СОВЕТИМУ

ДАГЕСТАНСКОЕ КНИЖНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
МАХАЧКАЛА 1989

С—56 **Ватан Советиму:** Альманах тати. — Махачкала: Даг. кн. изд-во, 1989 — 80 с.
Советская Родина.

Э имисалине альманах дофус зере оморет тозе стихигь, очеркгь, статьягь, пьеса эн шогьиргь, нуьвуьсдегоргьому. Нуьвуьсдеггьой энугь гьнсдуйт эз зиндегунн эн вилеет, эн хэлгь, э товун ниетгь ве имидигьой энугь, дусди ве шолуми, бирори ве интернационалисти хэлгьгьой совети, дошден природаре, гьовхо берден э кемсуьгигьоревоз, мешет биренуьтгь э иму эри э барасиревоз эжиге овурде э зиндегунн партией Коммунисти ве хьуькуьмет Совети э пушой жофокешгьой Ватан иму норе келе политически ве хозяйственни везифегьоре.

Э альманах дешенде омори гьемчун статьягьой эн корсохгьой гилми ве е ченд овосунегьой эн хэлгьиму.

СТИХИГЬО

Александр Семендуев

ЗУГЬУН ДЕДЕИ

Чин гьевели гоф одоми «дедеи» —
Эз гуфере те верасде гIуьмуьре.
Герекини, гьэрдимуни дошдеи
Зугьун бебе, зугьун дедей хуьшдере.

Гьозоригьо зугьун инсоне гье бири,
Гьеме гофе сериш гьисди, эхириш.
Э бэхшею туьроширеш омори,
Зугьун хэлгьгьо ние зенуь пэхириш.

Гоф — дасдари... Эхир нисди гуж юре:
Эз лулегьо ведешенде маргьоре,
Дуз гьисдиге — бине норе расдире,
Пушо берде вомундере, девргьоре.

Гофгьо гьисди—мелхьэм синей одоми:
Неданеш у э данани венгесде
Кими мэхьэл инсофсуьзеш бирени —
Эз зеверсер э сер хори нушунде.

Зугьундани гьисди келе нишоне,
Гилмгьо гьеме э сер когьоз жэгIм бире.
Уьзге зугьун герек бире инсоне,
Эгьуьл гIуьлом э гофевоз лов бире.

Зугьун Ленин — зугьун келе бирори,
Урусире вомухденим гьемейму!
Лезет гьеме зугьунгьореш дорени,
Дананигьош хьэьф нис сохде эриму.

Доргьой богъэ сечмиш сохде бирени,
Бегьергьоре нумгьой доргьо вебире.
Гьеме тейфей инсонгьоре зугьуни,
ДэгIэм зугьун э гьэд гофгьо дебире.

Эзу хубте ерэгъ нисди хэлгьгьоре,
Миллетгьоре эри мунде гереки.

Хиник сохде беде ниет дуьлгьоре,
Шолумире венгесдени эеки.

Эз г1эили шинрейм зугьун татире,
Э ширевоз э хун иму дарафди.
Дедегьойму желе сохдет имуре
Эри Ватан, зиндегуни ве дусди.

Гьич мидани э де зугьун гуфдире
Лап лугьонде раче гофгьой татире?
Нуьгьре не суьрх бугьолуьнуьт дуь жире,
Рачигьошу э жигею хуб бире.

Ки мигую эз дедей рачте э бала,
Ширин-ширин: «Гьэдойтуьре вегиром!»?
Земонейму гьер руз эдей хуб бире,
Зугьун тати вир ние бу эз г1уьлом!!

Зенгьой тати ненуй-ненем хунденге,
Имогьоиш г1эрс пур бире чумгьойму.
Зарунжие домо-гирьё сохденге —
Гуйге жуни, жигер иму гофгьойму.

Эйчуь нисе дануьсденуьт г1эилгьо
Гьэдимие раче зугьун дедее?
Ние вомухде и г1эилгьоре сэхьибгьо,
Зугьун иму гьечу эдей кут бире.

Чуькле хэлгьме те Октябрь муьрс дири,
Эз ченд жире сэхде манжар giroшди,
Изму эри бичорегьо руз бири,
Г1эмел ниёв нисд бу зугьун дедеи!

А Р Т Е К

Бэхдевере хоримуни Таврида:
Дериёгье, догьгьоюре уьсд нисди.
Республикей пионергьо зигьисде —
Инжо лагерь шолумини ве дусди.

Эз Ою догь те Гурзуфи жигешу,
Оводунее метребегьо поисдет,
Сип-сипинуьт, чуьн гемигьо гьемешу
Э лов дерьёгь гуйге бесде оморет.

Гьеме гуьлгьо, раче доргьой эн дуьньёгь
Гьечу унжо кура бирет, куч бирет,
Шогьвор догьгьо, софе эвир дериёгь
Эй жунсогьи сигьд офире оморет.

Шохьонгумгьо винириге Артека —
МуьгIуьжуйзе товуш доре хунегьо.
Гуйге гьеме асдарагьой Таврида
Кура бирет э сер лагерь эз гьово.

Гьуьндуьр бире бейдогь лагерь гьеме руз
ГIэиллегьо эз хов хэбер биренге.
Зиёд бире дусдгьой гIуьлом руз-беруз
Пионергьо дуь екире диренге.

Эри хунде, кор сохдешу, возишу
Оводунуьт герекигьо, жигегьо.
Стадион эй дегь гьозор нуьшдешу
Дерхьэрзон согь руз эри гIэилгьо.

Ченд жире сес, ченд зугьуне мишнови,
Хэндешуре, шэггьэшуре, шорире.
Вихдет эйшу зугьун дусди-шолуми,
Варасире дануьсденуьт екире.

Э мэгIнишу, э коргьошу, дусдишу
ГIуьзетлуьни Ватан иму эй гьеме.
Фурмуш нибу гировунде рузгьошу,
Дирегьошу, дануьддегьой эн гьеме.

Ведилуье одомигьо гьемишеш
ВэгIдо-вэгIдо оморенуьт экишу.
Верзуьшлуье артистгьойму ченд гилеш
Верафденуьт э сер сегьне эришу.

Орденлуьни Артек иму дуь гиле,
Жофокеши, мозоллуьни, дуьлшори.
Корсохгьою гьоим сохдет дусдире,
Хубе гIэдот, келе хэгьер-бирори.

Воисдени пионергьой гIуьломе
Бэхш вегируьт эри дире Артека —
Келе мэгIдон хушбэхшдлуье овлюде,
Эй дебире э десдегьой Таврида.

Хуб шишири сипре муйгьо сермере,
Поиз гIуьмуьр эдей куфде дермере.
Хэьйф нисохум мундигьореш эй доре,
Екем гене ме пионер эй бире.

ТЕВЕР ВЕ БОНДУР

Е руз бондуре эз кор,
 Огол зеруът э гьомбор.
 Челег шороб шенди бенд,
 Гереки тозе кеменд.
 Усдо вегирд карасди,
 Зу фурамо гьелуьсди.
 Огол зере у кумек,
 Логун но э зир челег.
 Тевере но э логун,
 Гешд, офд гьолинде гьовун.
 Зуте гьуч сохд тозе бенд,
 Огол зере е ченд мерд,
 Дегиш бисдо куьгьне бенд.
 Гьер чире сохде кура,
 Гешде не офд тевере.
 Эжи? Ки берди уре?
 Бондур эз шегуьрд пуьрси:
 — Чуь бири тевере?...
 Эз шороб пиён бире,
 Дегешди э зир куьрси.
 Бондур мунд сэхд мэхьтел.
 Рафд э ён ю гьел-бегьел.
 Тик гирде екем шувунд,
 Э сер эн куьрси нуьшунд.
 Гьишд дес-руй юре шушде,
 Хуб диловунд э хуьшде.
 Тевер мугу эз бондур:
 — Эз ме поит екем дур.
 Мегирит негьогъ хуььжет,
 Жендек ме гьисд эз пулат.
 Зугьун ме гьисд тиж-офлок —
 Зере мисохум гьолок.

Хурек ме гьисд гьемише
 Гьолинде дор эн више.
 Вишеш эз ме терсире —
 Гьетте дире лерзире.
 — Весси, гІэйби, месох гоф,
 Хуб нисд бире биинсоф.
 Гьисдигеш туь эз пулат,
 Воре боши туь гьэлет.
 Гьувот туь гьисд гьемише,
 Эзу доргьой эн више.
 Гьери пуьрсуьм ме эз туь,
 Э чуь дери гьувот туь?:
 Дуьм тевери нисдики,
 Тевер кире гереки?
 Гье э у хори мунде,
 Мисохи туь чуьк-чуьки.
 Негьогъ мебош туь серсон,
 Гьувот дери э инсон.
 Эз чоги бесдейгеш лет,
 Воре боши туь гьэлет.
 Ичку хурде, бирей гьогъ,
 Екем хис, хуб бош уёгъ.
 Негьогъ медеше божэь,
 Эй туь ниофи хьэрмэхъ,
 Хуььжет гирде, мебош нэхьс,
 Мивешени эхир парс, —
 Гуфди бондур эз тевер.
 МэгІэною гьисд гьечи,
 Сабуьр гьисди хубе чи.
 Хуьшдере гирде зевер,
 Эри хэлгъ мебош тевер.

Яков Ильягуев

МУГЪУМГЬО-ГЬОВОГЬОЙ ТАТИ

Эз куьгьне-гьэдимие девргьо
 Зигьиденуьт могьлугъ татгьо
 Э гьэд догьгьо мескен зере,
 Мол дошде, зимире гьурлугъ сохде.

Э гьер коргьо зарбчи бирет,
Э сер догъгьо гусбенд дошдет,
Эз гъэмишгьо зурнов сохде,
Зерет гьово, мэгIни хунде.

Э зереки зурнов ве сазе
ТэгIриф дорет хэлгъгьой Кавказе:
«Туьни Ватан, жон гуьлистон,
Э сер хори рач-гуьлишон!..»

Э шоригьо э гьер межлуьс,
Э гIуьзет эн домор не гIэруьс,
Зурновчире не демкеше
Огол зерет э томоше.

Духдер тати, эн Кавкази —
Раггьой дуьл ю сим эн сази. —
Совучей гIов э душ вери,
Шогъ догъэ у эз куьнд дири.

Духдер тати! Гьозор салгьо...
Сес туь лови э гъэд догъгьо,
Раче мугъум бешпингьоли
Туь зерени, бофде холи.

Э герме руз, э вэхд рихьон,
Бегьер доргьо доре нишон,
Кук эн тати-догъистони —
Тар э сине хунде мэгIни:

«Чуь хуб-рачуьт гIэдотгьойму
Э Догъисту, эн татгьойму:
Хундим гьовой эн «Овшори»,
Вежесденим рач «Назбори».

Тар, кемонче зере татгьо
Э сер савзе, э зир доргьо,
Гъуш паранде эз жив зере
Поисденуьт, гуш веноре.

Татгьоре гьисдуьт гьовогьо,
Гъэдиминуьт гьони угьо:
«Джейрони» не «Дербенди»,
«Херч гIэруьси» — чендиш гьисди...

Угьо хундет эри чойгьо,
Эри гIовгьой нуькерегьо..
Эй Мирвори ве Беневше —
Раче савзей гъэриш више.

Татгьо мугъум зере хунде
Мугуиге дуъл хэндуьсде,
Нерме гьово тар зеренуьт
«Назборире »вежесденуьт.

Зоя Семендуева

ГУЗЕТ

Кейки себзхь очмиш бире,
Суьфде чуьшме товуш доре,
Умогьой ме чум вокурде,
Гузет сохденуьм туьре.

Эгер эглен бире мундиге
Дан, севгили, туьре ёри,
Чуьн эри дусд лово хосде,
Э туь вохурде дуьлме хосде.

Эн муьгьбетлуьгьо гIэдоти:
ТэгIди сохде дуьлгьой дусди.
У тэгIдиреш гьисди войге,
Эзу хэбер нибу менге.

Сэхд гузетуьм—дусд ме миёв,
Уре дире дуьл ме меров,
Учмиш бире, тегьер серсон,
Вир бирени сабуьр инсон.

ЧУМЕРЭХЬ

Шеви, асдарегьош невери,
Э булутгьо менгиш пэхьнини.
Верф эдей оmore, хиники,
Эдем туьре гешде, биё ёр.

Э кучегьо кес веде нисди,
Э гьеме жиге лап торики.
Ме э тэхьной эдем гешде,
Диреними туь мере, жон ёр.

Эри кимигьо шев товуши,
Шевгьойме торик ве дурази.
Бэхдлуьгьо шоруьт эз муьгьбет,
Мереш бу вэхд, мисомдим суьгьбет.

Э куче эдей зуьгIбе гешде,
Э гушме у сес туь дерафде,
Э рэхь туь де чумиш те себзхь,
Эйчуь бисдори, гьисмет, бирэхьм.

СОГЪБОШИ, БЕБЕ

Ме поисдем э сер гъоврей туь,
ГӀэрсгъо эдет тигъи биренуьт.
Э ёр мени, дес мере гирде,
Э гешдегъо мере гердунде.

Туь гуфдири: «Дениш балайме,
Тигъэтлуь фегъм сох иловлере,
Гъимет ди и зиндегунире,
Комики бэхдлуь сохди туьре».

Туь ихдилот мисохди эйме
Чуь четинигъо кеширейге.
Гуфдири эз ме генеш песде:
— Хогъ туь Ватане, тегьер деде.

Эз умогъой тейте имбуруз,
Гофгъой туьре несохде фурмуш,
Меш эдем тегьер эн шогъир,
Эри хэлгъ ме дусдире хосде.

ФУРМУШ НИСЕ БИРЕ

Э гӀуьзет Семендуев Шамиль,
мундигъо э довгӀой Ватани.

Гъеле гъеждегъ сале небире,
Суьфден рузгъой эн довгӀо,
Эз дедей согъбоши сохде,
Рафдей Ватане гъэлхэнд дошде.

Э Крымски хори гъовхо берде,
Эри дуьшмене бесгъун доре,
Гъемишелуьг едигор мунде,
Э гъоврей бирори, гъовре бире.

Э сер гъоврей эн бирори,
Чорсади бисдуь жовонгъо,
Верн нумгъой эн игидгъо,
Комигъоки жуне норетгъо.

Хэлгъгъой эну чуькле дигъле,
Оморенуьт э сер гъовре.
ГӀэрс рихунденуьт дигъле-дигъле,
Десдей гуьлгъо унжо веноре.

Гьер сал иму нуьгьимуьн май,
Э руз мигид эн Бесгъуни.
Рафденим э сер гъовре,
ГПэрс заруьнжи эй рихунде.

Ме дирем, чуьтам пире деде,
Сэхд гъэл гуьрде гъоврей куке,
Гирисде, чуьк-чуьки сохде,
Огол зере нум кук юре.

Нис воисде де дедегъо,
Э хоригъой эн гъэриби,
Э сер гъоврей эн балагъо
ГПэрс заруьнжи соху тигъи.

Шуьмшуьн Сафанов

МЭГИНИГЪОЙМУ

Ватан иму эз гІэили
Хьэсуьл бири э сер догъгъо.
До имуре бэхд васали,
Дедей бисдо эй умогъгъо.

Имуш эй ю гъурбу сохдейм
Жофоймуре эй вокурде.
Бирор бире дусди бесдейм
ШовгІоймуре гъуьндуьр гуьрде.

Сигъде деде э сер сине
ГІэилгъоре дори нене,
Э е сифро рач хорунди,
Э гъэд е богъ веровунди.

Шир дедее инжо хурдейм,
Э сер догъгъо келе бирейм,
Э фронтгъош расд вохурдейи
Нум Ватане гІэзиз дошдейм.

Тозе рэхъгъо ве шегьергъо
Зури-зури вокурденим,
Зиёд эй бире бегьергъо
Иму хьэрекет сохденим

Эдейм иму хуб Ватане
Сернугум вераюнде,
Эри хуней эн Коммуне
Пулате э зиндон товунде.

Гьем гъувоте, гьем гІуьмуьре
Дорейм эй ю эй товуши,
Юш эшгъ доре гьемеймуре,
Вокурденим яравуши.

ОДОХЛУЙМЕ

Омо шори, гуьлдо васал,
Рач хэндуд сифет хори,
Парзеруьт гІэнгъой гІэсел
Хурде шелбет эз шори.

Туьш рачи, одохлуйме,
Ковре чумгъой хол-холи,
Белки тьуре дедей эйме
Зенди э сер нерме холи.

Мере гъисмет дори мозол
Эри хосде туьчуьнуре,
Гъич нибоши туь бедмозол,
Гъэл гирдимге дуь екире.

Пури дуьлме дусди шолум...
Эри хэлгъгъой Ватанме,
Эз одохлуш омбар шорум —
Раче духдер Догъистуйме.

Михаил Гаврилов

МЕ КУКТУЬНУЪМ

Ме туьре деде огол зеренуьм
Эри овладгъойтуь бирор бире,
Ме сигъде куктуьнуьм.

Ме туьре деде огол зеренуьм.
Чуьнки туь мере дуьлшори доре,
Вир сохдем ме дерде.

Ме туьре деде огол зеренуьм.
Чуьнки, э туь бэхшире мескен, ме
Азад зигъиденуьм.

Ме туьре деде огол зеренуьм.
Э жофой туьревоз келе бире,
Изму гъэлхэнд туьнуьм.

Ме туьре деде огол зеренуьм.
Чуьнки эй гьер чоре ве кумәки,
Э туь минетдорум.

Ме туьре деде огол зеренуьм.
Нумиге нисд мере, эй туь, Ватан!
Чуьнки ме — куктуьнуьм.

МЕ ЭЗ УЬЛУЪМ НИСЕ ТЕРСИРЕНУЪМ

Э фикир ме уьлуьм дироморе,
Лол бисдорум, эз тен лерз гирошде.
Гъисд ми э и гIуьмуьр, пэхъни бире,
Гъинор соху, эз уьлуьм вирихде?
Ме эз уьлуьм нисе терсиренуьм,
Терсиренуьм эришму беди овурде,
Шоре дуьлгъошмуре могъбул сохде,
Динжире э гIэзиет чарунде.

Белкем нехэбереки уьлуьм?
Небуге э хьэлов нечогъ бире?

Ме эз уьлуьм нисе терсиренуьм.
Энжэгъ терсиренуьм жуьндгьоймере.
Хубе хьовиргьоймере дердлуь сохде.
Фикир дит, чуь мидануьге бире —
Э шори хьовирме э жигейме
Диромоге сес, муьрдем гуфдире?

Белкем шев, жуьнмере берде, уьлуьм
Гьич эз ховиш хэбер несохд мере?
Ме эз уьлуьм нисе терсиренуьм.
Уьлуьме гьич пойзенуьм, нисе бире.
Не салгьой гьуьмуьр, не метлеб инсон.
Терсиренуьм куьнде гьуншигьоре,
Сес вой-зар не гирьей кифлетме
Эз хов хэбер мисохут гуфдире.

Гьер инсоне е гьуьмуьр-деврони.
Чуьтамиш не омоге у уьлуьм,
Зенде биьвгьо ёгьин муьрдени.
Ме эз уьлуьм нисе терсиренуьм,
Чуьнки месд бире, э гьэрднш дорем.
Энжэгъ гьэрд эн ферзендимере,
Ме вогордунде не дануьсдем —
Ужире мозол небисдо мере.

Гьетте вэгьдой эн инсон оmore,
Уьлуьм эз вэхд хуьшде дир не бире,
Миворовуну войгей хуьшдере.
Ме эз уьлуьм нисе терсире.
Эз дерьёгъ е дугьигеш кем бугу.
Энжэгъ гьербой э ёр ме оmore
Ишму лугьонде «охгьо» кешире,
Дердгьошму тозе мибу дуьборе.

ЗИНДЕИ — ХЬЭРЕКЕТИНИ

Зиндеи — хьэрекетини.
Э пушово рафдеини.
Гьеммейму э рэхь дерим.
Эдейм хьэрекет сохденим,
Гьем симов, гьем пар зереним,
Э сер шугьэмиш бисдоге,
Энжэгъ пушово рафденим —
Эдейм хьэрекет сохденим.

Хьэрекетни эн зиндеи
Гьувот нуьг биреиюни.
Ебо дениш, виниш ире,
Гьувот эни зиндеире,

Гьер руз иму тозе бире,
Девргьош эдет дегнш бире.
Тиркомуре нисд сохде,
Имруз ракета пар зере.

Э хьэрекетни зиндеи
Уре селт герексуьзини:
Сес атом, довгьо, хунризи,
Гирьей гьэл, шивен зени.
Бигьил хори тегьер овле,
Небу гьич вэхд сула-сула.
Темиз мунде асмуй хори,
Бигьил гьич незенуь тори.

Инсонет! Туь екимуьни,
Эз гъувотгъой зиндегуни!
Э пой вэхуьшде уёгъ бош!
Пой гъэреул! Элов гІэтош.
Не сухуну жофой туьре!
Бордборд сохде улкегъоре,
Ве суьперде руй хорире,
Нисд несоху зиндеире!

Пушово рафде зиндеи
Мозоллуь бугу гІэили.
Зиндегуни тозе бире,
Нисд сохутгу ерэгъгъоре,
Гьемме миллетгъо ек бире,
ГІэзиз дорим хоримуре.
Гъэлхэнд шолуми поисде,
Бигъилим дусдире беседе.

Зиндеи гъе пушово рафде,
Огъилиреш у овурде.
Миёв е руз нисд мибошим,
Биёйт имруз желдлуь бошим,
Эри жофо, эри дусди,
Эри хори-омонети,
Э ферзендгъо имид беседе,
Дим э ишу омонете.

Э весиет дим несигІэт:
«Муьхъкем гирде омонете,
Те эхир поим гъэлхэнд ю,
Дес дуьшмен неёв э сер ю.
Муьхъкемлуь беседе дусдире,
Гужлуь сохит шолумире.
Те эхир гъовхобер бире,
Мозоллуь сохит хорире».

Борис Ханукаев

ГЪУЪЗУЪРГУЪЛГЪО

1

Ме, эришму, гІэилгъо,
Сохум ихдилот
Э товун гъуьзуьргуьлгъо,
Е зурбое од.

Оммо гуш дорит суьфде
Э товун духдер,
Коминики бу хэсде
Эз партал духде.

Гьерруз угее деде
Мивено ондум.
Духдер эз себэхьмунде
Тейте шохьонгум

Эз сер эн кор дерзеи
Мивомунд гисне,
Эй е гоф олхоини
Лап хьэсрот, тешне.

Эхирдеш не ветовусд:
Зу, пушойсебэхь
Эз хуне у видовусд,
Ведарафд э рэхь.

Хэйли рэхь, мемзуьл кеши,
Омо э више.
Э асму перде кеши
Сип-сиегъе шев.

Э песой эн кулегъо
Дерафде духдер,
Чуме дир э хов вено,
Зу бисдо хэбер.

Чум вокурд вини духдер:
Е нене-гъэри.
Поисди э зёверсер,
Тиж денишири.

Не терси духдер, мугу:
«Руз э хэйр, хонум.
Пойгъойтуь хэсде мибу,
Биё нуьш, жонум.

Ме эдем дир: э рэхь.
Туь бирей хэсде.
Биё нуьш, тегьер хьэрмэхь.
Эри нун хурде.

Гиргине, тегьер чуышме,
Гьемчун тов-товй,
Гьисди нун — эй туь не ме
«Сохде нашдови.

Гъэри мугу: «Согъбоши,
Гуьзеле эгъуьл.
Эй гьер гоф — туь мибоши
Сэхьиб гуьзьюргуьл».

И гофгъоре гуфдире,
Сур бисдо гъэри,
Э тегьер селт не бире,
Э руй эн хори.

«Огъ!» — духдер бисдо мэхьтел.
Мунд лэглэ хьэрзо.
Эз лэглэю гьелбегьел.
Гуьзьюргуьл офдо.

2

Эз више ведиромо
Етиме духдер.
Екем вэхд бэгъдо омо
Незник эз шегьер.

Диромоки э шегьер,
Дуь-се пой норе.
Э сер эни е нуькер
Бирден оmore.

«Кини туь? Эже рафде?
Зу жугьобе ди».
Духдер лэглэре гуьрде.
Гьичиш не гуфди.

«Гьечуьбуге, — гуьл додо
Духдере нуькер, —
Биё зу, э рэхь офдо
Э кин хон шегьер».

Екем рэхь рафде бэгъдо,
Видовусд духдер,
Оммо хэйли дир бисдо
Огьиле нуькер.

Духдер э хуней косиб
Вирихд диromo,
Минет сохд: «Мебош гюси,
Жон леле, омон!».

Ме эз дес эн е немерд
Вирихдем ивэхд.
Хилос сохдиге эз дерд,
Миёрум ме бэхд».

Бисд гофгъо гуфди гуьзел.
Гьеме бисд угъо,
Чаруьсдуьт селт гьелбегьел
Э гуьзьюргуьлгъо.

Келе мерд шори сохде,
Мугу: «Жиге гьисд.
Зигь э кин эн ме, духдер.
Ченгъедер воисд».

Гьечи гуьл мидо духдер,
Парталиш мидухд.
Косиб э базар шегьер
Миберд мифурухд.

Э товун гуьлгъой косиб,
Раче парталгъо
Лов бисдо хэбер раси
Э жовоне хон.

Е руз хон шегьер омо
Э кин эн косиб.
«Эз чуьжой и гуьлгъо?» —
Эз косиб пуьрси.

Косиб мугу: «Хон-огъо,
Сад сале гердош.
Эз богъчеймени гуьлгъо,
Гьелбет. Туь мунош».

«И партале ки духди
Гьечи лап гуьзел? —
Хон мугу. — Жугьобе ди
Дуз ве гьелбегьел».

«Хон-огъо, мебош сурул
Мере гьисд духдер.
Лол-гIэнден. Согъ руз у
Нуьшдени духде».

«Лол-гIэнде гьич нидануь
Гьечи рач духде.
Офдо э рэхь, — хон мугу, —
Бер э кин духдер.

Э хуней косиб игьо
Оморуът раси.
«Уни духделейме — лол»,
Зу мугу косиб.

Омо эз лэгIэй духдер
«Огь!» ведиромо:
У биребу лап мэхьтел
Э рачи эн хон.

Хон вини, ки гъузуьргуул
Эз лэгIэ офдо,
Шор бисдо э гъэд эн дуьл
Ве э сер офдо.

У руз хон, дир не сохде,
Нуьшуьнд гIэруьси.
Меш э унжиге нуьшдем
Э ён эн косиб.

Писэхь Мишиев

П О И З

Ини поиз гене омо,
Велггьой доргьо хэзон бисдо,
Ворушгьош гьич не поисде
Эдет гIове тигьи сохде.
Гьовой асму могьбуллуьни,
Гуйге, дерд ю лап омбари,
ГIэрсгьоре у кура сохди,
Изму эдей сохде тигьи.
Доргьо гьисдуьте тенбирэхьне,
ГIов ворушгьо эдет шушде,
Бирэхьнее луйгегьоре.
Генеш угьо нис терсире,
Поисдет тик, хьозур бире,
Недануьсде сегьмлуьире,
Эй вохурде э бееи,
Хиникигьой зимисдуи
Меш поисдем фикирлуьнуьм.

Дерд доргьоре кеширенуьм,
Дируьм увэхд ме е доре,
Эз кулок гъэд биригьоре,
Э кин энү куьнд оmore,
Тик вегирудьм луйгегьоре,
Э биней ю хок декирдуйм,
Э поевоз муьхькем сохдум.
Ветовусде гьебелкине
Мидануь у зимисдуре.
И кор гьисди расде ники,
Инсонгьореш дусд гереки,
Гьебелкине пой чемуьсде
Э у хори у офдоренге,
Дес энуре увэхд гирит,
Тик вегирде, пой поюнит,
У нишонегьой эн дусдини,
Эй гьер инсон вегирини.

ДУСДИ ЛИТЕРАТУРАГЬО — ДУСДИ ХЭЛГЪГЬО

Сулейман Стальский
шогьир хэлгьин Догънсту

БУЬЛБУЬЛ

Э сибдор э гъэд велг не гуьл
Невемунде хунде буьлбуьл,
Сестуь рачи, хоши эй дуьл,
Эй туь вегир, эшгьлуь буьлбуьл!

Хунде эз дуьньёгь бейхэбер,
Гъэйгьусуьз, шор, бэхдевер,
Эз иму туьре нисди хэбер,
ТэгIрифлуьни нумтуь буьлбуьл!

Э инсонго гуштуь неде
Э богъ сеслуь эдей хунде,
Эз хиники туь вирихде,
ТэгИрифлуьни нумтуь буьлбуьл!

Пой, метерс, эже вирихде,
Гу, чуьтам туь зигьисде,
Белжи унжо мундей гисне,
Гу очугъ э ме гьери буьлбуьл.

И зимисду нелерзирей,
Хиникире туь недирей,
Ранггьойтуьре томом дошдей,
Ой туь гІэлемете буьлбвъл

Омо шилоли бирден гьони,
Э сое, више зу бош пэхьни.
Мидануьм бире кумек белки?
Серсони туь омбар буьлбуьл!

Нисди эхир гьич сестуьре,
Гьэдер нисди хьвестуьре,
Э граммофон ухшеш зере,
Рачи дуьньёгьни туь буьлбуьл.

Ше е гиле гьэмсуьзире,
Мун э киме, оф лулере,
Э синей Сулейман мугъумгьоре
Омбар деше хосе буьлбвъл!

*Тержуьме сохде омори эз
зугьун лезгин*

И стихотворение гьисди еки эз лап суьфден стихотворениегьой эн Сулейман Стальский, нуьвуьсде омориго э 1900 с.

Сильва Капутнян

МЭГІНИГЬО Э ТОВУН ЧЕШМЕГЬО- ЕДИГОРГЬО

1. Э ёде улке, э мейдугьой хори эн кес
Сур бирей туь нумсуьз ве гьовресуьз.
Рафди эз гІуьлом, бурра омо нефес,
Чаруьсди э хори, эвир, кулок ве туз.
Миовурдуьтге семе э хуне шеи эн туьре,
Э гІэрсевоз мишүшд деде э у веригьо хуре.
Оммо е чешме, чуьн едигор,гьисд э дигь,
Э соей эн савзе гьэребечдор поисди.
Чендуьт эз угьо э сер сенгьлуье хори —
Ижуьр гІэдот э довгІо хьэсуьл омори:
Гьисд жиге эй гІэрс тигьни сохде дедей.
Инжо дердлуь себэхь зусери оморей.
Гьэриши гІэрс э палаше гІовгьой чешме,
Ярагьой сенгьгьоре тимор сохдени семе.
Гьечи гьер себэхь, дедей, э жук туь вохурдени,
Ярагьой дуьле совусде, тимор сохдени.

Рихдени гІов — рузгьой рузгор бердени —
Зурбое дерд дуьл эн дедей хурдени.

2. Шевиш, рузиш — сук ве серин
Э зими эдее гІов рихде.
Инжо пишнеи миёв ранжбер
Тешнеире эри хуьрд сохде.

Миёв инжо раче духдер догъи,
Эз зир чум э соймиши миденишуь.
Э куьнди чешме гуьлгьой богъи,
Дуьле шор сохде, лов мибошут.
Э соей гъэребечдор себэхъмунде
Гъилгьо миёв, видовусде,
Глов чешмере дуь э сер еки шенде.

Э гъэриш эн глов — дуьл эн жовонгьо,
Жун ишуре эй Ватан норетгьо.

3. Эгер лихъэи номус туь ве руьхь туь,
Э гуьлом эз зир чум туь денишире,
Эгер э дузиревоз нис рафде рэхь туь,
Асанте гъисмет, кейф ве хъэз туь гешде,
Эгер эрэгъ тене эз сохде жофо,
Хори не фуберди эй ники ве софо,
Эгер э сифет туь шэхдей поке глов,
Расире, тигъи небидоге э хориму—

Ёди туь эриму,
 эйму туь хогъини —
Небу зени десе э и глов!

Тержуьме сохди Нисон ГИЛЯДОВ

ВАГИФ

ИЖИРЕ ГУЪЗЕЛЕ Э ХОВИШ НЕДИРЕМ

Ижире гуъзеле э ховиш недирем ме,
Эжеи ижире эловлуьечумгьо,
Гуьл гъутине эдей сухде, оммо э дуьлме
Хушбуй дешенде эвруьшуьме муйгьо.

Э душгьой ю рач доре тов-товие муйгьо,
Э инчебеле кемер ю — дуьгъэде бендгьо.
Эз мрамар сипини сине, эз гуьл зиёдте
Эзи десгьо гъэйр назушменд нибу офде.

Нисе дануьсденуьм эзи гуьзел чум вегирде,
Э пушой ловгьойтуь гуьл нисди гъичиш.
Мэгъни буьлбуьлгьо, рачи гуьлгьо гъич вэхде
Э пушой гофгьойтуь ниверзуьт э гъичиш.

Туь эриме гьем рэхьмедуьли, гьем жоллод,
Эрз дуьлмере нидануьм пэхьни сохде,
Эри дуьшмегьо ширин, эриме гирёе ве дод
Эйчуь э дусдтуь рэхьм нисе берде?

Вэгьифе биё меди туь лап сэгIэр,
Фурмуш сох туь шефде гофгьой дуьшмере.
Мере хуно екиш нихогьу туьре дилбер,
Эз лэгIэй дертуь пиш месох мере.

Тержуьме сохде омори эз.
Зугьун азербайджани.

ДРАМАТУРГИЯ, ОЧЕРКЪО, СТАТЬЯЪО

Хьызгил Авшалумов

Э гIуьзет едигори эн тэгIрифлуье зен-гьем-
ватаниме, Игид Жофой Социалисти Гюл-
богьор Давыдова

КИШДИ ХЬОМОЛИ

Музыкальная комедия
эз 3 пердегьо

Музыкай эн Шимшуьн Ашурови

ВОЗИ СОХДЕГОРГЬО:

Марал — звеньевой колхози, 21 сале.
Овшолум — член звено, 30 сале.
Овшор — член звено, 30 сале.
Хумор — член звено, 20 сале.
Шевруьт — член звено, хьомол, бебей эн Марал, 60 сале.
Хонум — дедей эн Марал, 55 сале.
Оврум — алверчи, спекулянт, 45 сале.
Гуьзуьргуьл — зен Оврум, 24 сале.
Зарангил — илчи, долол, 65 сале.
Ошир — жогьиле агроном, 27 сале.
Едуь гоф эз товун эни комедия.

Ме и музыкальная комедияре нуьвуьсдебируьм э куьнди 27—28 сал пушо. Гуфди-
ре гереки, ки и гьисди суьфдеи музыкальная комедия эз гьозиегьой зиндегунн ве гIэ-
дотгьой хэлгь иму. Лап раче музыка нуьвуьсди эри мэгIнигьой энун талантлуье компо-
зитор иму Шимшуьн Ашуров.

Э и комедия бирмунде оморенуьтгьо коргьо ,овхьолетгьо, гьозиегьо: жофодусди,
гIуьзетлуьн эн жофо, гьовхо эри гьобул сохде гIошире бегьер эз гьер гектар эв мэхь-
суьл,э дуьруьсдиревоз эжиге овурдеи гьэрдхунди хьушдере э пушой хэлгь, эн хьуь-
куьмет, гьовхо бердеи э гьэришуй шефди, дургунн, дуьзди, спекулянти, гьовоихури,

хуышденхогъи, пнѣнискеи эз кор хуышдере пес гышден, гьемчун э элчэгъэ куыгъне гIэдотгъоревоз - гъейсэгIэтиш лап возжиблунуыт.

Фикир эни пьесаре нуывуысден суыфде оморебу э дуылме, ме э тэгIрифлуы зен хэлггымуревоз, Гюлбогъор Давыдововоз суыгъбет сохденге, ме эз товун зиндегуни энун очерк нуывуысденге. Бебей энугъош хуышдере хьомол гуфдиренбу юре гIэил нари-не небу гуфдире. Нум эн Гюлбогъор э и пьеса ченд гиле гирде оморени, чуын ведилуые колхозчи эни колхоз, депутат эн Верховный Совет ДАССР, чуын еки эз лап хуырма-метлуые одомигъой эн хэлгъ иму. И пьесаре гъемише одомигъой хэлгъ иму э келе томошереваз фегъм сохденбируыт. Ведилуые писатель иму Миши Бахшиев и пьесаре диренге э сегъней эн театр тати э гозит «Дагестанская правда» э меы февраль 1963 сал нуывуысдебу эз товун энун келе рецензия «Жизнеутверждающая комедия» («Зинде-гуни тогIин сохденигъо комедия»). У гьемчун хубе гофгъо гуфдиребу э и рецензия неки э товун эн хуышдени пьеса, гьемчун э товун вози эн артистгъо: Шори Нахшунов, Бикел Мататова, Абрам Авдалимов, Ахсо Шолумова, М. Илизаров, И. Пейсахова ве угъониге, э товун раче музыкай Шимшуын Ашуров, норегор эни пьесаре — Джуым-Джуым.

Э и гъейсэгIэт дофус зере оморенигъо текст екем герек гысдигъо жигегъоре автор тозеден дузетмиш сохди.

СУЫФДЕИ ПЕРДЕ

Онгур богъи. Вэхд онгур чирегъон. Членгъой звеной эн Марал нуышдет эри нун хурде, форигъэти вегирде. Э иловлей энугъо э хори бедирегъо, ченэхгъо, севергъон. Хумор эз жигей хуышде вэхшдени, лове э делхэки хэнде неберде, куынд оморени эз Овшолум. Эз гъул энун гирде, ведировундени уре эри вежегысде э хуышдереваз. Угъо сер гирденуыт эри вежегысде. Гъеме еки чек зеренуыт. Хумор э вежегысдеки хундени э гъовой овшори:

Эй-й! Гъуыуыргуыгъгъо верансдет инжиге,
Рихъон, суымбуыт буй вешендет инжиге,
Мейво, онгур рач доренуыт инжиге,
Э дуылгъойму эшгъ венгесдет инжиге...

Угъо э вэхд вежегысде диоморени Марал. У э суыпле хэндереваз дениширени э угъо.

Марал. Дуыл ишму гъемише шор гердо! Эдее диренуым ишму инжо дезгогъ вокурдейт?

Гъеме. Омбар согъ боши, Марал!

Марал. Гъелбет, хунде, вежегысде хубе кори, оммо гьер коре вэхд юни. Хуш-хъэллол ишму, нун ишмуре хурдейт, имогъой сер гирит кор ишмуре эй сохде.

Хумор. *(вежегысде-вежегысде куынд оморени эз Марал)*. Туыш, хэгъергили, биѣ вежегъе кем э имуревоз. Гъовой одоми шор биренге, одомире диеш хубте кор сохде воисде.

Е ченд одоми. Хумор дуз гуфдире, звеновой. Е гиле туыш вежегъ!..

Марал. Межегъуым десиге. ГъейсэгIэт, хьовиргъо, вэхизит гъеме-еки дарайм э кор иму. Ишму дануысденит, э вэхд онгур вечирей гьер сэгIэте, гьер дэгъдэгъэре эри кор менфигIэтлуы сохде воисде. Э пушо воруже рузгъо дерн. Песде фурмуш месохит: иму гоф дорейм имбуруз е гектар богъэ эри вечире.

О в ш о л у м. (*вегирдени бедирере*). Звеньевойму дуз гуфдире, хьовиргьо. Вегирит ченэхгьо, бедирегьошмуре — дарайм э кор иму.

Гьемееки вэхишденуьт, вегирденуьт бедирегьо, ченэхгьошуре. Х у м о р куьнд оморени эз М а р а л.

Х у м о р. (*э хэнде-зарифатевоз*). Бошгу, хэгьергили, гуфдирейтуь бугу. Имбуруз нэгI, эй зуригьо, худо гьишдге, э шори-никиревоз э гIэруь-ситуь межегьим те воисде.

О в ш о р. (*ченэхэ тефте хуно зере-зере, душгьоре вешнде-фушенде*) Э жун бебейме, гьечи межегьим, э зир пой иму хори лерзу!..

О в ш о л у м. Шевруьт бебешмуре унгъэде мигьилим вежегьисде, те рушдешовол ю бурра, шовол эз пой ю офдоре!

Гьемееки хэндуьсденуьт. Шевруьт э е дес ю север дери, э е десигеревоз эз гьирмизине кишди хьомоли хуьшде гирде, сере жумунде, эз зир лов хэндуьсдени. Х о н у м куьнд оморени эз О в ш о л у м, э зарифатевоз зерени эз душ эню.

Х о н у м. Пэх гердо дедейтуь! Туь мердмере э гофгьойтуьревоз гьирмизи сохди гьишд!

О в ш о л у м. (*э гуш Хонум*). У, э холей Хонум, у эз гьирмизине кишди хьомоли хуьшде гьирмизи небиренге, эзи гофме гьич гьирмизи нибу.

М а р а л. (*эз гьеме*). Дануьсденит гьейсэгIэт иму коми тэхдере биё вечинимге?

О в ш о л у м. Эри У жиге э богъ эн Оврогьом Дадашеве.

О в ш о р. Эн Оврогьом Дадашев нэгIэй, эн Мешеди Жегьфере!

О в ш о л у м. Э и хэр, муьвэхьсуьз денишит ебо. Иму тэхдей эн Мешеди Жегьфере пери вечирейм, туь э хуне хисиреки, шуьгьэмтуьре эз мунде жигеш гьобон сохдеки! (Дес зерени э шуьгьэм эню).

О в ш о р. (хуьършлуь бире) Э жун бебейме, гьейсэгIэт и ченэхэ эз мазалайтуь мизенуьм э сер тэхде менуьм туьре! Гьобон-хуг туьш гьисди, келегьойтуьш.

Гьемееки хэндуьсденуьт. О в ш о р гъэгьри бире, ченэхэ чарунде, нуьшдени э сер ченэх.

М а р а л. Эй нэгьогьи хуьжет месохит. Дузи, у жигере пушоте богъ эн Оврогьом Дадашеви гуфдиренбириуьт. Оммо омбаре салгьо giroшдет эзу богъгоре эз дес эн гIоширгьой Дербенд: Оврогьом Нечен, Сефтер Ахундов, Мешеди Жегьфер, Менешир Огьо вегирде, э колхозгьо доре, оммо э лэгIэй эн кимиго нум эн куьгьне сэхьибгьой эню богъгьо домундет рафде. Эзи гьейсэгIэт иму чинимгьо тэхде жобордлуье зен иму холей Гюлбогьор эзи е ченд сал пушоте эри буле бегьер вегирдеи гIуьзетлуье нум Игид Жофой Социалисти гьобул сохдебу. Эз имбуревоз биё иму у жигере нум ним «Богъ Гюлбогьори».

Гь е м е. (*э е лэгIэ, э размендиревоз*). Ой машаллагь, Марал! Согь боши,

О в ш о л у м. Эзи гофтуь, теклифитуь иму омбар разиним, лап эз дуьлимуни!

М а р а л. Э и коревоз иму эз ело мибирмуним гIуьзет, хуьрмет иму-

ре э кин холей Гюлбогъор, эз елойге гъоим мисохим тэгІрифлұе нум энуре э гІэрейму.

Овшор (эз *жигей хуышде невэхуышдеки*). Хубо... Э и кор имуре ихдиёри эз хьокимгъо, нечелникгъо непұьрсире, когъоз, ихдиёри невегирде?

Овшолум. (э *руьхшендиревоз*). Эзугъо когъоз небире, хэбер невегирде ихдиёри, оммо эз туь ихдиёри небире нэгІ, э жун сертуь! (*Хэнде*).

Марал. Гьелбет, ихдиёри. (*Куьнд оморени эз Овшор*). Хуб эричуь нуьшдей? Туь э имуревоз э кор нисе оmore беге?

Овшор. Ме е кемигеш форигъэти вегируьм, песде миём.

Марал. ЕгІни, ингъэдеш вомундей эз кор сохде?

Овшолум. Эри, эри, у план хуышдере имбуруз бегъем сохди. Имогъой кор несохдгеш гІэмел миёв.

Марал. План хуышдере? Коми плане? Кей?

Овшолум. (*бирмундени э лой шуьгъэм Овшор*). Шуьгъэм хуышдере, чувол хуышдере... Эде, э кор оmoreю гъеле дуь сэгІэтиш нисди, эммо дуь гъэрбол энжил не е гъэрбол онгур хурди, луьхулуьхуьт сохди, гъеле шуькеетиш эдее сохде, юре, фэгъирлере, гъич иштогъиш нисди гуфдире. (*Хэнде*).

Овшор (эз *жигей хуышде възишде, чнэхэ вегирде, э гъэгъревоз*) Э жун бебейме, гъейсэгІэт и ченэхэ э келлей сертуь мизенуьм, мазалайтуьре чэх мисохум-гъо. Жинжинигъоймере меверовун эдее гуьдиренуьм эз туь!

Гъеме хэндұьсдени. Овшор э гІосии, биразириевоз денишире э угъо, эз зугъун энугъо сохдени.

Овшор. Хъэ-хъэ-хъэ-хъэ! Чуьи беге инжо гъемешму хэндұьсденит гІэсбе хуно шихъине зеренит?! ГІэйбиш бу гуфдире, песой эн ки ведини инжо?!

Членгъой звено диёттеш сэхд хэндұьсденуьт. Овшор э хуьршевот дениширени э угъо.

Марал. (эз *Овшор*). Бэхшлемиш сохит, Овшор, гъич э сертуь эгъуьл верими, туь ижире гофгъоре гуфдирени?

Овшолум. Эй хэгъер, э сер ю эгъуьл вебугъо одомиреш беге э и келен шуьгъэм вебирени, ижире беднефс, шуьгъэмперез бирени?

Овшор. (э *гІосиревоз*). Астафрулла дие!.. Тфу! НэгІлет э туь, шэхъиту.

Марал. Вессит хьовиргъо, кешит!

Марал пой норени эри ведарафде, песде генс поисдени, чаруьсдени э лой Овшор.

Марал. Валлагъ, ме нисе дануьсденуьм, Овшор, э и коргъо, гъо-вогъойтуьревот эхиртуь чуь мибуге?

Овшолум. Эхир энү чуь биренини? У вамасире гІэлибобое шуьгъэм энү лов-лэхъче мибу мурав гІэтоше гъэрлузгъой Муьшгуьре хуно.

Хэнде.

Шевруът. Вессит, вессит, дарайм э кор иму!

Марал, Овшолум, Шевруът, Хонум рафденуът.

Хумор. (*десе вежегунде*). Прощай Обжор!

Овшор. Пой-пой ебо, туь мунош! (*Гуврдени эз гьул Хумор*). Лап хуб бисдо туь э хэвлети офдори э десме. Мере эз туь е гоф пуьрсире воисде. Туь гьемише мере эжигей Овшор Обжор гуфдире. Оммо е гилеш туь э ме негуфдири, мере э сер невенгесди: мэгІэной эни гоф чуйни эхи?

Хумор. Уре е мэгІэнош нисди. Э зугьун тати туь Овшори, э зугьун уруси нумтуь Обжор, Обжора. И нум лап хуб гуьнжуьсде э туь!

Овшор. Эй маландис туьре! Мере эзи кортуь лап хьэз омо! Эдее диренуьм, эз гьемей эни членгьой звенойму туь эгьуьлменди, туь эз гьеме жогил гьисдигеш. Негьогъ нисе гуфдире: «Эгьуьл ёшде улмез, бошде улер». Эри, небуге ме э духдергьой урусевоз э шинох биреки, угьо эз ме омбариш пурсиренуът: «Овшор, как тибе лучши обзывает по руски?». Хубчи имогьой дануьсдуьм — «Обжор!» Эз расдиш раче нуми!

Хумор. (*эз зир лов хэндуьсде*). Раче нуми, лап э туь гуьнжуьсденигьой гуфдируьмки.

Овшор. (*э уьткемиревоз*). Ме хуьшденимеш рачуьм, шэхслуьнуьм!

Вегирдснн эз куьф хуьшде чуйкле гузгилере, дениширени э сифет хуьшде, гене донорснн гузгире э куьф.

Гьери е гофигеш пуьрсуьм эз туь: эхи серме неведарафд коми жигере рафдет игьо эй вечире?

Хумор. Гюлбогьоре.

Овшор. Кире?

Хумор. Марал гуфдики: эз имбурузевоз иму вечиренимгьо тэхдере «Богъ Гюлбогьори» нум норениним. У фикир эз зуревоз дебу э дуьл звеновойму. (*Кутэхэз пауза*). Поё, туь э хуне эйчуь нисе рафде?

Овшор. (*шор бирере хуно*). Ой согъ боши! Небуге гьеме эз ме пуьрсиренуът: туь э кор эричуь нисе ведироморе?

Марал. Чуйнки угьо дануьсденуът биографиейтуьре.

Овшор. Би... Би... Э зугьунме нисе оmore. И чуй гофи туь жунме?

Хумор. Угьо дануьсденуът, ки туь дуь гиле э сал ю оmore э богъгьо эри кор сохде, дузире гуфдиримге, тулугътьуре эри пур сохде: е гиле э богъ чирегьо, е гилейге э богъ буррагьо.

Овшор. Хуб, гуюм э богъчирегьо ме эри онгур, энжил хурде оmoreнуйм. Э богъ буррагьо эйчуь?

Хумор. Э богъбуррагьо туь оморени э вэхд онгур вечиреигьо туь э зир хок пэхьни сохде онгургьоре эри э шуьгъэмтуь декуьрде.

Овшор. (*Глоси бире*). Гьи у дилможе зугьунлейтуьре мар зено, шэхьнту! Гофгьой энире дениш ебо!

Х у м о р хэндуьсде-хэндуьсде ведарафдени. Эз песой энү, ченэхэ вегирде, когыли-когыли ведарафдени О в ш о р и ш. (Пауза). Дироморени М а р а л.

М а р а л. (*чуме-чару сохде*). Ки биё бу мере огол зеребугьо?

Дироморени О в р у м. Уре кутэхэ рушлегьо вери, э тсн ю стилни, жогьильёне, парталгьо вери. Гьовою е кем серхуши.

О в р у м. (*десе э сине зере*). Менуым, раче духдер, шогьлер гуьзели!

М а р а л. (*э мэхтелиревоз*). Туь? Туь кини?

О в р у м. Ме Менджнунум!

М а р а л. Меджнун?

О в р у м. Эри, гуьзел! Ме тозе Меджнунум. (*Хундени*):

Меджнунуым эз дес туь бирем ме дивоне,
Гьурбунуым туьчуьни жейроне, жейроне,
Биё мекуьш туь чуьмени жовоне-жовоне,
Эй дердгьойме бош чоре, бош чоре, гьей,
Эй дердгьойме бош чоре, бош чоре, гьей!

М а р а л. Денишит ебо, ишму инжо гьээлет бисдорит. Ме эдее диренуым, ишму ичку хурде одоминит, оммо эри Меджнун ичку хурдеи, пиёнискеи рач лоигь нисе доре.

О в р у м. Вот именно, дорени. У куьгьне Меджнун лезет ичкуре недануьсди. Эгенер у Меджнун э у хьол хуьшдеревоз е дивисд грамм э бугьоз мешендге, у взхди у кордере вегирде, шуьгьэм Ибнисаламе сула сохде, э гуж-хушевоз мибердге эй хуьшде Лейлире, у взхди у не делуьши нибисдо, не дивонеш, не хьэсрот э дуьл дериш нимуьрд. Верасири?

М а р а л. Бэхшлемиш сохит, эдее диренуым, ишму гьозией Лейли не Меджнуне хуб нисе дануьсденит, э литература, книг хундеревоз глэ-решму нисди. Э севгил гуж сохде нисе гуьнжуьсде. Песде гьинор эн гьер одоми нисди жовоне Меджнуне хуно ошугь бире, муьгьбете сэхд дошде.

М а р а л е воисдени бурав.

О в р у м. Пой, пой раче духдер! Туь мере унгьэде овом хьисоб мешох. Ме ченгээдер э серме веригьо муйгьо шегьергьо хундем, книггьо, журналгьо дирем. Э товней мугьбет, ошугь бире-небирен, туьре дануьсде воисдениге: гьер одомире ихдиёри эри ошугь бире, воисд у одоми рач бугу, воисд бирач, воисд огьил бугу, воисд жогьил. Инией, уругьоре е келе шогьири. Уре Пушкин нуми. Туь уре шинохдени?

М а р а л. НэгI (*хэндуьсдени*).

О в р у м. Эле, нисе шинохде? У гьейсэгIэтиш э Ленинград зигьисдеки? (*Марал хэндуьсдени*). У нуьвуьсди, ки: «Лубов фисе... фисе...» Пой-пой, туь мунош, чуьтами у?...

М а р а л. Ме нисе дануьсде.

О в р у м. Чуьтам нисе дануьсде?

М а р а л. НэгI! Ха-ха!..

О в р у м гешдени куьфгьой хуьшдере, ведешендени блокноте.

О в р у м. Инией булокнот. Инжо гьеме вери. Ме инжо эриме нувьсдем ченд жире гофгьо, метелегьой хэлгъире э товун муьгьбет, хос-деи-соймиши, гьемчун эн келе писателгьоре: Пушкине, Лирмонтоне, Толстуне, Мэхьсум Горкире... *(вешендени велггьой блокноте)*. Инией, гушвени: «Лубов... Лубов ни картушке!» Эле, нэгI, нэгI, у нисди! *(Марал хэндуйсдени)*. Пой, пой, мехэнд. Ме гьейсэгIэт миофум уре. Гьо! Ини, офдум! «Лубов фисе вузрасти покурни».

М а р а л. Покурни?! Ха-ха-ха!

О в р у м. Эри, эри, вот именно покурни. Одоми соймиш бире э сал-гуьмуьр кор невери. Ме гьечи верасиренуьм хьовир Пушкине. Эз севоре гIэл сергирде те навад сале пире гоп-гоп соймиш сохде, ошугъ бире мидануь. Энжэгъ, раче духдер, *(зерени э десевоз эз куьф хуьшде)* куьф одоми биё пур бу. Э Туро негьогъ нунуьвуьсди-о: «Гьэкисиф егIэ-ни ит гьекуьл». ЕгIни, э пулевоз гьерчуь туьре воисд сохде мидани.

Хундени гене:

Поиз миёв мибошум ме хэзол
Э чулгьо ве богъгьо мофдону зевол,
Пуч мибу гуьмуьр, недире мозол,
Эй дердгьойме бош чоре, бош чоре, гьей!
Эй дердгьойме бош чоре, бош чоре, гьей!

М а р а л. Э ме денишителей, гражданин Меджнун. Ме эдеме дирешму неки эз шороб, гьемчун эз куьгьне гIэдотгьо, дивэгIгьо гиж, серхуш бире одоминит. Ишмуре эри ишор сохде омбар четини. Уни, вегирит эзи раче ширине онгургьо, емишгьой богъ иму хурит, белкем увэхди похмель ишму екем giroшдге.

О в р у м. Поит! Ме эз расдиш, раче духдер, эри емиш восдоре оморем. Оммо у ме восдоренуьмгьо емиш эз гьеме, буьтуьн эн емишгьомейвогьой дуьньёгъ ширини. Энжэгъ доре-восдорей энун ширине емише э уревоз кошдиге, веровундигьо богъбоневоз биё гоф сохум. Коргьой гуюгьоре хуно: пул эн ме, мол эн ю.

М а р а л. Бэхшлемиш сохит, э богъ иму э пулевоз емиш нисе фурухде.

О в р у м. Вот именно!..

Эз песой сегьне, эз гъэд богъ шиновусде оморени сес Х у м о р.

С е с Х у м о р. Марал! Ой Марал!..

Дироморени Х у м о р. У О в р у м е диренге бирден поисдени. О з р у м уре диренге дуч чуме э темэхъевоз буьхъ сохде дениширени э сифте, э буйбалай эн Х у м о р.

О в р у м. *(сере жумунде-жумунде)*. Пегь! Бебейтуь вой, и чуь раче чини эде, и чуь жендек, и чуь буй-балаи! Ме мадан гьемей эни чэхъэ чигьо э и колхоз дебиребей. *(Эз Хумор)*. Руз э хэйр бу! Израстуй! *(Хумор жузьоб нисе доре)* Э туьревозуьмей! Израстуй-эй! *(Эз Марал)* и кари?

М а р а л. НэгI. Гьо!.. Эри, эри!

О в р у м. (*зерени эз зани хуышде*) Хъэйф, ижире раче сер, ижире жендек кар бисдо. (*Эз Марал*). Дие согъбоши, раче духдер. Дасбидани!

О в р у м рафдени. М а р а л не Х у м о р келе-келе хэндуьсденуьт.

Х у м о р. (*хундени*):

Гуьзуьв ойдун, хэгьергили,
У хосде куктуь омери,
Ме сохденуьм келе шори.
Войгей эн дуьлтуь омери.
Эеки ишму вохурде,
Раче гофгьо вокурде,

Дуьлгьой екире шор сохде,
Соймиши дуьлтуь омери!
Небу эз ёр гъэгъри бире.
Пойле зени мозолтуьре,
Гъесел зе хуб зугъунтуьре,
Шогъсенем, Гъэриб омери!

М а р а л. Ки омери, ки?

Х у м о р. Небуге туь нисе дануьсде? Ошир омери, Ошир!

М а р а л. (*э мэхътелиревоз*). Ошир?!

Х у м о р. Эри, эри! Иму э гъирогъ гъэндэгъ э онгур вечиреки эз дур дирируьм уре. У эдембу э председатель колхозевоз гоф сохде. Мугум: видовум ебо бошореи дуьм хэгьергилимере. Ме дануьсденуьм эхи туь уре чуьтам хосдениге.

М а р а л. (*Глэйбе-глэйб, оммо билбуле хуно*). Ме?.. Ме не уре эз товней у мере хосдени гуфдире, енебуге ме уре хосденуьм гуфдире, имуре э Глэрейму е гофлеш небири. Гъечиниге э богъ киш омере рафдени.

Х у м о р. Пой бура! Ме ние дануьсденуьм беге: дуьлтуь гъейсэглэт эз шори эдее бэглэвечере хуно вежегъисде оммо эз лэглэйтуй гьерчуь гири эдее пертово доре рафде.

М а р а л. Пертово доре чуьтам? Ме э туь гъиче гилелеш гуфдирем ме Ошире хосденуьм гуфдире? Расди ченд бо гуфдиребируьм, чуьтам у эзи дуь сал пушо пушой институте варасде омеребуге э практика э колхоз иму э се мегъи, мере доргьоре гъэлем зере хуте сохдебуге, ченд жире несиглэтгьой агрономи доревуге.

Х у м о р. Э ме дениш гъей! Ме э садангьоревоз сир кошдем. Те туь ебо лэглэ вокурде ме гъе у туьтем дануьсдуьм эз дуьлтуь чуь гирослдге. Оммо туь эдее эйме нэгъуьл хунде. Пой инжо ме зур-зур бурам огол зенуьм Ошире.

М а р а л. Нэгл, нэгл, огол зере меёр инжо (*Десе зерени э гъутинегьой хуышде, венорени э сине. Евош-евош эри хуышде*). Эз расдиш дуьлме эдее паруьсдеке хуно пар зере, гъутинегьойме эз некуми эдее су гирде сухде. (*Эз Хумор*). Нэгл, нэгл, бурам э песой корме, э сер корме поюм.

Х у м о р (*Глоси бирере хуно*). Тэглэл бире мемун, духдер! Е ним сэглэт э сер кортуь непоисдиге, кор э чогъол чаруьсде э вишегьой Мюшгуьр нен Самбур нивирихуь. Пой э жигейтуь, ме бурам огол зенуьм биёрум уре.

М а р а л. Огол мезе. Эгенер дуьл эн у битоби сохдениге мере эри дире, ю хуьшдению миёв э киме.

Х у м о р. (*зерени э битобиревоз эз занигьой хуышде*). Погъ! Чуь тэглэле одоми биребей туь! Э сер гофтуь гоф овурде нисе бире. Эн туь гъе у «товугъун бир будини, бир буди»! Э жун бебеле-бирорме, гъэдо

мересо, мере еки эзуни чуй Ошири соймиши мийсд бире: рач, эгъуъл-менд, дануьсменд, ме уре э гъошгъо-чумгъоревоз, э ширине гофгъоревоз гIесел мисохдуьм э хуьшде могосунд, чуйтам гуфдирениге э мэгIни эн «Бери бох». (*Хундени*).

Огълени ёлден илер, ей бери бох, бери бох,
Гъуьзуьм ширин диллери, эй бери бох, бери бох!..

Оморени сес мэгIни хунден Ошир

МэгIни Ошир

Хундеире ме верасдем,
Э ватанме вогошдем,
Ёре дире ме хосденуьм,

Эри эну ме хъэсротуьм,
Эри эну ме гъейронуьм.

Маралс воисдени ведарав, оммо Хумор уре гъуъл зерени песово, ю зур-
и зур ведаарафдени. Дироморени Ошир.

Ошир (*шори-шори*). Марал! (*хундени гене*):

Э чор тараф эни догъгъо
Варайсдет раче богъгъо.
Ёрме рачи эзугъо —
Буьлбуьл э гIэрей гуьлгъо.

Ёре дире ме хосденуьм.
Эри эну ме хъэсротуьм,
Эри эну ме гъейронуьм.

Ошир. Марал-жон, руз туь эхэйр бу!

Марал. Эгъиббеттуь э хэйр бу. Хош оморейт!

Ошир. Согъ боши, Марал! (*Э мигъробониревоз денишире э Ма-
рал*). Чум марасо, эзи дуь сал ме туьре недире эйло туь диеш рач би-
рей.

Марал. Туьш гъич дегиш небирей, оммо е кем лэгъэр бирей.

Ошир. Эз дуьллесои, эз омбар битоби сохдеи туьре эй дире.

Марал. (*э серкуширевоз*). Гье эзу товунеи э хъисобевоз э гъэд
эни согъ дуь сал туь е когъозлеш не невуьсдейгъо эриме?

Ошир. Ме тэхсируьм э пушойтуь. Оммо бовор сох, ме эриме фи-
кир сохдебируьм: туьре белки одохлуни, бебешму туьре теимогъой э
шуьвер недоре нигъилуь, у, бэхшлемиш сох, куьгъне гIэдотгъоре сэхд
гирденигъо одомини.

Марал. (*кутэхъэ пауза*). Мере одохлу нисди. Не э мере невоисде
одоми гъич ме нирам!

Ошир. (*Шори-шори*). ЕгIни?..

Марал. (*гIэйбе-гIэйб*). Пой, ебо! Эхи гуйге туь пор мийсди верас-
де институте? Эз туь э колхоз иму э практика оморе эйло дуь сал ги-
рошди?

Ошир. Дузи, Марал. Ме пор верасдем институте, гъобул сохдем
диплом агромире. Эгенер ме мидануьсдуьмге туьре одохлу нисди, туь-
ре э шуьвер недорет, ме гье пор вогошде миоморум инжо эри кор сох-
де. Оммо мере ужире имиди небу, не э гIэрейму ужире гофиш небире-
бу. Институте верасденге ме э профессормеревоз эри е сали э гъуруми-
те хоригъой Казахстан рафдебируьм унжо э тозе хоригъо эри богъгъо
дешенде, бегъер веровунде. Ужире келе мейдузие хоригъо ме гъеле э

гIуьмуьрме недирем. Мере воисденбу эри гьемишелуьг поисде унжо, омбаргьо унжо рафдегоргьоре хуно. Оммо э дуьлме ватанме, Дербенд, богъгьойму, догъгьойму офдо, туьш... Тоб, гъэрол недорум, вогошде оморум. Мере имогъой э агрономи фирсори э колхоз ишму.

М а р а л. (*ГIэйбе-гIэйб шори сохде*). Омбар хуб.

О ш и р. Гьери гу имогъой, коргьо-боргьойтуь чуйтами? Звенойтуь чуйтам кор сохде?

М а р а л. Э согъитуь, хуби, зобу нисди. Эзи дуь сал пушо э туьревоз кошде, гъэлем зере доргъойме э гъирогъгьой участок эн звенойме, э ён гъэндэгъгьо вероморет, келе бирет. Туь гуфдирере хуно гъэдер тегъенгъоре э гьер гектар зйэд сохдем. Бегьер иму имисалинере хуно пориш хуб бу. Э товун звенойме э гозитгьош нуьвуйсде оморобу. Эгенер туьре воисдениге, кеш бурайм бирмунум э туь тозе доргьо, тегъенгъойму-ре.

О ш и р. Лап хуб. Кеш бурайм!

М а р а л. (*Хэнде-хэнде*). Кеш!

М а р а л не О ш и р ведарафденуьт. Дироморенуьт З а р а н г и л, Ш е в р у ь т ве О в р у м.

З а р а н г и л. (*кемере тик гирде, эз Шевруьт*). Погъ! Ишмуре хъэ-лол гиро! Чуйтар оморенит ишму гьер руз и рэхъэ? И чуй дуразе рэхъи-рэхъгой богъ ишму? Те инжо оmore расире занигъойме, кут, хэсде бис-лорут.

Ш е в р у ь т. Жогъилгьо э велисопедгьо, мотоциклегъошуревоз оморенуьт, имуре, огъилте одомигъоре, э мошиневоz берде-овурденуьт.

З а р а н г и л. Хуб. Кутэхъи гоф-иму духдере дирейм. Духдертуь, худо мебуро, э нум хуьшде верзиренини-марали, гуьзели. Эхир гофтуьре чуйниге гу, гъэдоволим, диройм э шори-никиревоз илчиети сохим эри духдер.

Ш е в р у ь т. Лап хуб. Ме э ишму гуфдиребируьм эзи ченд руз пушо: дит мере рэхъ-пули эй духдер пенж гъозор монет нэгъде пул, богъчирегъо верасденге худо, гъишдге, диройт духдере эри хосде. Вер са-лам!

О в р у м (*шори-шори*). Глянус жизнь, лелей Шевруьт, духдер эз расдиш лап рачи, холей Зарангил гуфдигъоре хуно, энжэгъ екем хундею, верасиреню унгъэде нисди. Гъэйгъу нисди! Мере э хуне куьгъне книггьо, журналгьо пури. Е вэгIдо ме мукулатур кура сохденбируьм — эзумгъоевоз мунди сер-сереки э сарай, э ён хэрей хуьзуьмгьо, гьембиз эн куьмуьр. Тукуьлмиш мисохум сяьмере хуно э пушойю, фегъм сохугу эри хуьшде. Э товун рэхъ-пули гуфдирениге, э хэйтогъингьо уре «калын» гуфдире, э сер чумгъойме. Э иму гъейсэгIэт ужире гIэдотгьо кем мунди-геш, глянус жизнь, гъич э сер гофтуь е гоф неовурде пенж гъозор монет рэхъ-пулире, тозе сади э сер сади менуьм хъозур мисохум.

Ш е в р у ь т. Дие ишмуре гофиге нисдиге, гъечуь буге, ме бурам э песой корме. Согъ бошит!

З а р а н г и л. Туьш согъ-саламат боши, гъэдоволим, э доморгъо-духдергъойтуьревоз. Эхиртуь ник гердо. У кишди хьомоли эз кишдтуь фурагоре, гIэйллей наринере э сер гъужогъ вегирдени гердош. Омин! Ой худо!..

Шевруът ведарафдени. Зарангил не Овруи шори-шори дениширенуът дуй эски. Хунденуът вежегьисде-вежегьисде.

Зарангил.

Ме, жерэхь, мому, илчи,
Зугьунме гьисд буьлдуьрчи,
Эй гьер кор гьисдуьм усдо,
Метлебгойму бегьем бисдо, эй Оврум, эй Оврум!

Оврум.

Офди эйме раче севгил,
Жон туь холей Зарангил,
Мараш зугьунтуь эз луле,
Медешенуь эй с хьэзле, ой холе, ой холе!

2 гиле.

Зарангил.

Э хотур эни глэмелме,
Е сади дени э десме,
Эй несохде гилеи,
Мосдони келегьэи, эй Оврум, эй Оврум!

2 гиле.

Оврум.

Хок э сер энү сад монет,
Туь дорей мере омонет,
Е жевогьиле духдере,
Е раче Марал догьире.

2 гиле. Е раче марал догьире, ой холе, ой холе!

Гьердуйеки э вежегьисдеки.

Шор гердо дуьлгой иму,
Расд биёво коргой иму,
Глэруьслераш мегьиге,
Мнёрим худо гьишдге, ой Оврум, ой Оврум
Мнёрим, худо гьишдге, ой холе, ой холе!

Гье и вэхди оморени ссэ хьэрой эн Шевруът. Дироморени Шевруът шуш-нефес гирде. Э кишд энү гьирмизине кишди хьомоли неве.

Шевруът ((*муьшде вежегьунде, келе-келе хьэрой сохде-сохде*))
Э жун энү мере офиригьо худо, хори-гьоворе милерзунум, и колхозе гил-бегил мисохум, глуьломе дербодогьуун мисохум эри э серме ижире беде коре овурдеи!...

Оврум. Э лелей Шевруът, хэйр гердо, чуь бири эхи? Чуьни гьечи?

Зарангил. Ники-хуби гердо, генеш, чуь бири беге?

Шевруът. Дуьздирет. Э гьосутевозиге, э зарафатевозиге — дуьз-дирет! Вир сохдем!..

Оврум. Кире дуьздири? Чуьре вир сохдей?

Шевруът. Глэйлмере, имидмере, толихьмере!

Оврум. (*терсирере хуно*) Чуь?! Духдертуйре вир сохдей? Маралэ дуьздири?

Зарангил. Маралэ?..

Дироморенуът Овшолум не Хонум.

Шевруът. (э гэзгьревоз) Э жегьендем Маралиш, Марале зендигьо дедеш. Мере дерд Марал негирди. Ме ферзендмере вир сохдем!..

Овшолум. Ферзендтуьре? Комини ферзендтуьре?

Шевруът. (бирмундени э кишд хуьшде). Кишди хьомолимере вир сохдем. Ме уре шев «нум худой» сохде э зир бонилейме доноренуым, эз хуьшде гьирогъ нисе норенуым дес непоке одоми нерасуь гуфдире э у. Е лэгіэзолейге, эз ишму глэйбиш бу гуфдире, ведарфдуым э гьирогъ эн гьэндэгъ, э ён эрх, кишдире эз кишдме векендуым, десглов мере эри сохде. Комини худосуьз, нелоигъ, инсофсуьзиге мере хэбер небиреки эз лэхьники дуьздире берди кишди хьомолимере. (Э хьуьршевоз). Э жун худо э догъгьо-дерьёгьо су мидешенуым кишдимере э жигею овурде расундегор небисдоге.

Хонум. Эй мерд, уин мевэхизун инжо, биёбур месох имуре э пушой эн хэлгъ-жэглмет!

Зури-зури дироморени Марал, кишди бешу э дес ю дери. Эз песой энэ, эз зир лов хэндусде-хэндусде, дироморени Овшор. Марал э серкуширевоз дениширени э Шевруът.

Марал. (эз бешу). Э догъгьо, дерьёгьо нэгл, эгенер э куьгьне дивзгльго, хосиетгьойту су доноре, угьоре нисд мисохдиге, хуьшдереш э пушой эни хэлгъ руьхшенди нисохди, имуреш эз хижолети хилос мисохди. Э сереботи эни е куьгьне лугу туь э гьизгьин эн кор шивиш дешендей, хэлгъэ эз кор гьишдей. (Шендени кишдире э хори э пушой бешу). Веги, бесд э кишдтуь. Теимогьой эзу дире глэлеметгьо-кереметгьоре эзимбэгьдойгеш мивини.

Шевруът гьуьз бире, всгирдени кишдире, тимор сохдени.

Шевруът. (э гэзгьревоз эз Марал). И кишди хьомолире э кишдме бесдигьо — туьни, хэгьергьойтуьни (бирмундени э десевоз э лой Хонум), дедешмуни!..

Хонум. (гирисдере хуно). Эй мерд, весси! Сухдум, бирьён бисдорум эз дестуь, сухде, кобоб-бирьён гердо у ишорогьое хэгьергьойту эзи хьэйф-догъме! Вессией, весси!

Шевруът. (хуьри сохде оморени э сер Хонум). Чуь весси!? Ме биё гуюм эз туь-весси! Весси эриме е шеле духдергьо зендейгьо, мере хьомол гьишдейгьо! Весси!

Хонум чаруьсдени песово, гирисдени.

Марал. Бебе!..

Шевруът. Бур сестуьре! Ме бебе нисдьюм! Ме бебе мибисдорумге э сер ферзендгьойме сефги нэгл, килэхь мебисдо (бирмундени э килэхь хуьшде), килэхь!...

Перде.

ДУЪИМУЪН ПЕРДЕ

Хуней Шевруъти. Э хъѣт, э пушой хуне — столи, стулгой. Марал сер столе эдее э скатертовоз дегирде, мэгӀни хунде.

Эй гъѣмсуъзе шоре буълбуъл,
Дусд эн офдо нен гъуъзуьргуул,
Гъсчи темеруз эйчуъ дуъл,
Эри весали гъуъзуьргуул?
Туъ нишони эй севгилго,
Дусд эн гуьлго, беневшегъо.

Хун гъери ебо, жон буълбуъл
Эй хомуши соймише дуъл.
Эй небире дуьлме гъѣбер,
Эз ѣр эйме биѣр хъѣбер,
Усуъз эйме тэхъли рузгор,
Уни мере шор сохдегор.

Марал дерафдени э хуне. Дироморени Шевруът сере жумунде-жумунде.

Шевруът. Э жун худо, нисе дануъсденуъм и духдермере песини рузго чуй бириге. Е кем э хуьшде недери, бодо хурде одомире хунои. Э и гъовогъой хуьшдеревоз е од гъэзенмиш несохдге эриме хуби. Гъеле кун себэхъ бегъем сула небири, и эдее мэгӀни хунде эри буълбуъл не гъуъзуьргуул, уѣн-буѣн. Ошугъ бире э луги-пути, мердимазаревоз вирихде нерав, биѣбур несоху мере э гъемей эни Дербенд э и пире вэхдме. (*Огол зерени Хонуме*). Эй зен, эй зен! (*Сес Хонум нисе омор*. *Гене гоф сохдени э хуьшдеревоз*). Хубчи у Оврум омо ведиромо. Дуъм э у духдере э шори-никиревоз э рэхъ декинуъм. Эзумбэгъдойге э шуьвер хуьшдеревоз воисдге ишуре те себэхъ бире хурузе хуно гӀуьгӀуъ зенуьтгу, воисд дайчере хуно шиллогъ вешенде, шихъне зенуьтгу. Токи ме е гиле ире эз сер сохм, э шуьвер дуъм. (*Гене э лой хуне чаруьсде*). Эй зен! Э туьревозимей!.. Эй зен!

Хонум (*эз хуне*). Оморум-оморум! Чуй шивени туъ дешендей?!

Хонум дироморени. Э синей ю пушоксине вери.

Шевруът. Туъ гъеле-меле жугъоб нисе доре, туъ кар, сур-сургуьм бирей бегем?!

Хонум. Кар-кур, сур-сургуьм гердо у жуьфде-жуьфде. ишорогӀоге хэгъергъойтуь! И чуй хъэрои? Кереме хуно су гирди бегем дедейтуь?

Шевруът. Те имогъой су негирдемге эзимбэгъдойге ѣгъин мигируьм. И гофгъой энире дениш ебо! Туьш духдериуьре хуно делуьни. Негъогъ нисе гуфдире э метелегъойму: «Жингире гове жингире гуселе мибу».

Хонум. Жингире гов, жингире гуселе хэгъергъо, хэгъерзерогъойтуьни. Себэхъ-себэхъ чуй хъэлово бирей мунде ту э и жунме?

Хонуме воисдени бурав, оммо Шевруът гирде, поюндени уре.

Шевруът. Пой, э же рафде туь? Ме туьре инжо эри хэнде-возилегъо сохде огол незерем, лап фикиртуь гирди рафде мере, туь мунош гъе эзу расди.

Хонум. Эйчуь? Эритуь кук незендем гуфдире? Мере хьофд духдергъисди, мермекино, е бура шенде нэхуьшуре э дегъ небуде кукгъо ни-дуъм. Шеш домор мере гъисди, гъеми дэгӀэм кук доренуьт эриме, гъемиге дэгӀэм эн домор. Оммо туь (*гирдени эз кишди Шевруьт*) и ченд

салгьой худой кишди хьомоли бесдей эдее гешде. Эз хэлгьиш глэйби, эри духдергьойтуыш хижолетини. Туь угыоре эритуь глэйл хьисоб нисе сохде бегем?

Шевруьт пертово дорени дес Хонуме эз кишди хуышде.

Шевруьт. Глэйл нарини небугьо мерд глэйлсуьз хьисоби. Духдер, бебе, муьрденге эри энугьэдиш нисе зере, ношумой энугьэ генгидин гьисмет бу гуфдире. Ме и кишдире бесдем худой офирогор сэхьиб гуьлом эз хьофдимуьн тебэгъэй асму винуь и кишди хьомолимере, э гъэвлме, хьолме, э додме дерав, э дуьл ю рэхьм биёв эриме, мере э и пире рузме семе е кукле дуь.

Хонум. (*суьпле хэнде сохде*). Весси, ой мерд! Туь и кишди хьомолире бесдей гуфдире мере эзимбэгъдойге глэйл биренини? Гьич э сертуь эгъуьл верими? Ме имогъой, глэйбиш бу гуфдире, дегь сали э сер хуышге эрхгьо, хуышге доргьо, хуышге тегьенгъой бебеле-глэмлейме хуышг бирем, эзимбэгъдойге мере глэйл биренини?

Шевруьт. Гьеме э дес худо дери. Худоре воисдге мибу. Инней, э Туро э Бершит, вери: Оврогьом-овину сад сале бу, зен энугьэ-Саро невад сале Саро Исхьогъэ зенденге. Ме шасди зиёдте нисдуьм, туь-пенжогъ пенжи. Имугьэ пушой энугьэ лап глэйлимки.

Хонум. Гье гьечи вери э Туро?

Шевруьт. Ме беге хьэсбошолум, нум худо нен Туроре э негьогъи гирденуьм. Гье гье гьечу вери э Туро. Ме ужигере эзвер дануьсденуьм. Воисдениге хунум эритуь. (*Хундени э гьовой нумаз-туро хундеи*): «Оврогьом бу сад сале, кейки уре Исхьогъэ бисдо, кук энугьэ. Ве гуфди Саро-о-о...»

Хонум хэндуьсдени. Воисдени юре бурав, Шевруьт хундей хуышдере поюнде гирде, э гужевоз поюндени уре.

Шевруьт. (*гьоси буре*). Эже тэгиди сохде туь, хуне хэреб, егьертуь беге э сер глэсб вери. Мере э туьревоз гофи эхи!

Хонум. Гофиге, дие туь мере е сэглэт э силис эйчуь гирдей гьишде, гу бура гуфдирени гофтуьре дие. Э сер кинле мере дуьшберегьо вери, мерав пуч мибу.

Шевруьт. Хуб, зурнов мезе, гуш вени. Имбуруз э хунейму илчигьо оморенинуьт Марале эри хосде.

Хонум. Гьи?.. Кини кук?

Шевруьт. Оврум!

Хонум. Оврум кини?..

Шевруьт. У Оврум дие... Э пэхьники, э ошгори алвар сохденигьо, «дафиситни» молгьо фурухденигьо. Пенж гьозор монет нэгъде пулиш эдее доре имуре рэхь-пули эй глэруьс.

Хонум. У Оврум кук Ситгьил Хьофдфадихургьо небуо? У хэр-жимбил, луги-бомбули, рушлегъой кечии веригьо уре? Те увэгиди немунди Оврум э мундигьо кесгьой хуышдеровоз ме вегируьм е жейроне духдермере э у дуьм.

Шевруьт. Эйчуь?

Хонум. Валлагь, мерд, эз дестуь догъ бисдорум рафд! Гьеле: эй-

чуыш эдее гуфдире! У кини, ме э у духдермере э шуьвер дуым. Эвели-муьнжи, у эз духдерме филонгэдер келеи. Песде ченд зен бири уре. Уре е сенигIэт ю, е кор ю нисди. Э песой пул, алвери муьрди домунди э и рэхьгьо, шегьергьо: Масков туьре-Харьков мере, Боку туьре — Ростов мере, Тифлис — туьре, Гендже мере... Эз дуьздире, э фурмундеиревоз сохде пулго бэгъэи чуьни уре? ГIэсуьли, эгъуьли, е кори, сенигIэти.

Шевруьт. СенигIэт энү эйчуьни туьре. У эдее э пулевоз вежегьисде. У Марале бикере хуно мидору. Ме у кореш фикир сохденуьм эхи.

Хонум. Ме эзи гофгьойтуь сухденуьм рафде дие. ГIэйбиш бу гуфдире, пул не моле одоми э кишей хуьшде доноре хисире беге? Хун одоми биё эри одоми дуьш зенуь, эз дуьли ёки бошут. Варасири?!

Шевруьт. Имуре бебегьо-дедегьойму эри еки хосденге, лап хунме эритуь дуьш зеребу рафде, туь мунош гье эзу расди. ГIыч ме, косибе серме руйтуьре диреш недиребируьмки. Инией, дуьл екире зереймгеш и чуьл сал зиёди эдее зигьисденим эеки. Угьош мизигъуьт муравт.

Хонум. (Э *могъбулиревоз*). Валлагь, ме э уьз ихдиёринейме мибисдорумге, ме э туь гьисмет нибисдорум. Худо гловун хисоб месохо. бебегьо-дедегьойме мере е сиздегь-чордегь сале сер-зугъу недане гIэиле вегирдуьт дорут э ишму, сухундуьт. (Э *сифет Шевруьт денишире*). Ме э туь гуьом: дуьлтуь эри гIэилгьо е тикелеш дорд нисе доре небуге...

Шевруьт. Чуь небуге?.. Туь гуфдиренигьо, ме нисе хосденуьм духдертуьре. Хосденуьм, энжэгь унгъэде нэгI, чуьнки духдери у, кук нисди! Менуьм сэхьиб эни хуне, эни кифлет! Мере э гьерки воисд гье э у мидуьм духдере. (Э *энгуьшдевоз гьелебуле гирдени*). Воро э у мара зугъунтуьревоз э лэгIэй гIэил гоф дешенде, дуьл энуре эз Оврум хуьрд сохи!..

Хонум э зир зугъун хуьшде чуьниге гуфдире-гуфдире, десгьоре вешенде-вешенде ведарафдени. Э песой энү ведарафдени Шевруьтиш. Эз дорун хуне бирден оморени сес Хонум.

Сес Хонум. Гьейвой! Дуьшберегьойме верафд пуч бисдо!..

Дироморенуьт Зарангил не Оврум. Э зир шёл эн Зарангил чорекей шороб дсри. Оврум дениширени э лой пенжерегьой хуне.

Оврум. Эжеи и шогьлер марали, генже гуьзели? (*Думит сохдере хуно*). НэгIю, эз гьовогьо эдее диренуьм, и омбар сикелуье духдери. Сикей эни е сер эз нуькерей Самбур эдее глов хурде. ГIэдоти, раче духдер енебуге пуллуье одоми сикелуь мибу. Оммо уре рачиниге, жогьилиниге, мере, худо мебуру, пули (*зерени эз куьф хуьшде*). Дедей мемиро пуле, гьи, холей Зарангил?

Зарангил. Гьелбете, гъэдоволим. Э пушой пул ки, чуь довом доре!

Оврум. (Э *шори, келегедировоз, бешпингъоли зере-зере*). Негьогъ нисе гуфдире: «Дэньги есть — милай мой, дэньги нет — иди домой!».

Зарангил. У чуь гофи, холе миро эритуь?

Оврум. Уш гье у туь гуфдирере хунои. Имогьой, холей Зарангил, гьелелуьге веги шоробе ни э зир стол, огол зе угьоре.

Зарангил. Хонум! Эй Хонум! Инжимиш бисдоритге, е дэгъдэгъэ инжо ведиройт!

Хонум. (эз дорун хуне). Гьо! Оморум, Оморум!

Шевруът не Хонум ведироморенут.

Шевруът. (Э ведиромореки эз Хонум). Шиновусди? Э пушой илчигьо э сер гофме гоф меёр. (Эз Зарангил не Оврум). Ишму хош оморейт!

Зарангил. Согъбоши, гъэдоволим! Гъемише э шоригьо никигьо биёвойм, э никигьо-хубигьо.

Нувшденуът гъеemeки.

Шевруът. Гуит гоф ишмуре.

Зарангил. Сер нэхогь ишмуре эри омбар дорд недоре, гуюм бурам кутэхь метлеб омореймуре. (Десе кеширени э лой Оврум). Денишит, гъэдоволим, и мерд, и косиб те руш сипи сохде дуь гилеиге, се гилеиге э гилгули офдори.

Оврум. Глянус жизнь, лелей Шевруът, гъеме дуь гилеле.

Зарангил. Е зен эни, дуразруй ишму, э сер зендеи муърди, дуьл юре Ол берди, дуразруй гІэилгьошму, гІэиллеюш э гъул дедей верафди. Дуьимувн зен эни гириге, ализе духдер Петэхь эн гудеге Офдум Мироти гье эз сер безмуй эн гІэруьси, гІэйбиш бу гуфдире эз Шевруът — уш бирормере хуно, ошугъ бири э гедей гъунширевоз вирихди эз ки эни.

Оврум. Ошугъ небири-о, жуьфд бири, жуьфд. Эри дие, ошугъ бири...

Хонум. Гофтуьш мундге, Зарангил, эзумогьоевоз хэбер нисди эз духдер Петэхь эн гудеге Офдум Мироти? Гьич неомори э и хоригьо?

Оврум. (хьуьршлуь бире вэхишдени). Биёвгу-биёвгу, ведировгу ишжо, глянус жизнь, сер энуре э хэнжелевоз ширп сохде мибурум эн пиёзе хуно.

Зарангил. (э биразирево). Пой бура!.. Туь е мужиниреш куьш-денигьо одоми нисди, е динже, саламете одомини. (Эз Шевруът не Хонум). Э сер гъэгьр, гІэтош гьерчуь бисдо эдее гуфдире рафде.

Оврум. (э жигей хуьшде нуьшде). Догъ донори эхи у э руруйме! Биёбур сохде мере э гъемей шегьер, килэхьмере э хори зери!..

Зарангил. Эри, хьофд сали и косиб худо тэхьнои. Э хуне не хуьсуьр дери, не шовхэгьер эз гІэруьс гилеи сох, серкуш зенуь: егІни, гьечи нунуьшди, гьечи невэхишди, гьечи несохди. Кими зенхуьсуьргьоре, гІэйбиш бу гуфдире эз Шевруът, э шуьверевоз хисире-вэхишдей эн гІэруьсиш кори, хун гІэруьсе эдее хурде. Песде и мерде, худо мебуру, хуней ю гьисди, мол ю гьисди, оммо хурдогор ю кес нисди. Коргьой гуьгьоре хуно: хуне хэвлет, боже девлет. Дит духдер ишмуре э и мерд, биёв сэхьби соху хуне, жигей эни мерде, дуьл эни фэгьйриш динж, олхогьин бу.

Шевруът. Туь, Зарангил, эзи дуь орине пушо э богъ и гофе веровунденки, ме э туь гуфдируьм, мере разини духдере э Оврум эри доре. Энжэгъ, чуьтам иму игьрол сохдебиримге, пенж гьозор монет рэхьпули дугу мере.

Оврум. (*где у сэгIэт вэхишде эз жигей хуышде*). Глянус жизнь, лелей Шевруът, где имбуруз пул ишму мирасуь э ишму, е ме миёрум, енебуге мифирсуьм э дес эн е куьнде одомиме.

Зарангил чорекей шоробе эз зир стол вегирде, норени э минжи.

Зарангил. Имогьой чуьтам гIэдот гьисдиге гьудиш сохим. Бэх-шгьо, парталгьоре эй гIэруьс, худо гьишдге песде миёрим.

Шевруът. (*эз Хонум*). Вэхиз зен, гьерчуь бисдо биёр! (*Хонум э гуш нисе гирде, сифет энэ гъош-гъобогълуьни*). Ой зен, вэхиз гьерчуь бисдо биёр гуфдируьм! (*Хонум ведерафдени*). Хоснет дедегьои. Угьо э ховиш эри дукдгьошу шуьвер гешденуът. Оммо оmore шуьвер офд оmoreнге, дуьл ишу гурунд бире, домогълуь биренуът.

Зарангил. Дедеи дие. Эхтер, дуь сал гиросхебу эз гIэруьс бирей-ме, оммо гIэрс чумгьой эн фэгьире дедейму, ченд хокгьою гIуьмуьр гердо гьемешмуре, гьич хуышг нисе биренбу ме э пушой чум ю нисдуьм гуфдире.

Дироморени Хонум. Норени э сер стол пейлегьо, нун, савзе. Оврум пур сохдени пейлегьоре, норени э пушой гьеме. Пейлегьоре вегирде, зеренуът э еки.

Зарангил. Омбаракбу, сэгIэт ю ник бу. Э гIэрисишуш хурдени гердойм. Сад сал э екиревоз зигьисде, э екиревоз пир-сир гердо ишу!

Шевруът. Омин!

Хурденуът. Омо Хонум э пейлей хуышде дес нисе зере.

Зарангил. (*эз Хонум*). Туь эйчуь нисе хурде пейлейтуьре, духдер?

Хонум. (*э вогънеки*). Ме имбуруз тэгIнит гирдем.

Зарангил. Гьо! У ойру меселе!

Шевруът. (*зарифаткимси*). Зарангил, эдете гуфдиренуът туь э жогъили лап рач бири?

Оврум. (*э хэндеревоз*). Эде, рачи зен э сифет ю вери, нисе диренит! ГьейгэгIэтиш э гьиче венорени томоше сохденини, чум марасо!..

Зарангил. Туь дуьз гуфдире Шевруът. Ме э жогъили эз расдиш гьэдерсуьз: рач бируьм, шэгIме хуно эдембируьм товуш доре. Мерд хэйлогъи мере мидиге нешумой ю гилгул-билбул бирембу рафде эз рачиме, эз ме чум вегирде нисе дануьсденбу. Дедей Ол чуьтам дуьл зен-дезенгьоре берденбуге, гьечу шэхсме, рачиме дуьл мердгьоре, иллогъо-ки эн жогъилгьоре берденбу рафде.

Хонум. (*э руьхшендиревоз*). Вош, ёзугъэ мердгьо, жовонгьо! Кидан гьеме у вэхдгьо эз дуьл гирде, эз сине хэреб бире муьрдетгьо мердгьо, жовонгьо, гьеме эз рачи эни зен эз тиркому, гуниле-барут муьруьгьоре хуно еки-офдоре муьрде бебей (*Куфдени занире*). Вош езугъгьо!

Зарангил. (*хуышдере э нешиниреки воноре*). Хэбер эн рачиме гьечи лов биребу э гьеме жигегьо, эз Шуре, эз ГIэнжи, эз Грузней, эз Гъуьбе, эз Ширвон мере эри хосде одомигьо оmoreмбируьт. ГIэнггьо, мегезгьоре хуно илчигьо эз дериш, эз пенжереш эдембируьт, шишире дироморе эриме. Оммо фэгьире бебейму мере э екиш недо, э дербенди

э гушбура Офдум кук демирчи Эте-Пете э шуьвер до. Гъисмет ме у бис-до. Гъич эз гъисмет ведарафде нибу. Чуьтам э гъисмет одоми нуьвуьсде омориге гъе гъечу мибу. Унегуьре гуфдире э метелегъо: «Тэхдимден гъэчим, бэхдимден гьерде гъэчим».

Шевруьт. Рэхъмет э бебейтуь! У гофтуь дузи. Гьер мерде гъисмет юни.

Зарангил. (эз Шевруьт не Хонум). Дие иму бурайм. (Вэхишдени Зарангил не Оврум). Согъ бошит! Худо пешму месоху екишмуреш. Гъемише э шоригъо-никигъо биёвом э хунегъошму. Эхиртуь ник гердо Шевруьт. Худой офирегор (сере тик гирдени зеворо), худой офирегор туьре э ёр овурде, нум хьомолире эз сертуь вегиро. Омин! Худо шиново и ловоймере эзи поке,хьэлоле лэгIэйме.

Хонум. (песово чаруьсде). ЛэгIэйтуь поки зуьлгъие кун керг гъуьртире хуно.

Шевруьт. Хош оморит, софо овурд!

Шевруьт не Хонумиш вэхишденуьт. Зарангил не Оврум э ведарафдеки.

Оврум. (эз Зарангил). Кеш, туь ведара э пушо!

Зарангил. НэгI, нэгI! Туь ведара э пушо! Туь мерди!

Оврум. НэгI, туь эз ме келеи, туь кеш э пушо!

Зарангил. Мерд мундеки зен э пушо ниведарав. Туь кеш!..

Гьердуьеки дуь екире э рэхъ дорик, эеки сэхд расиренуьт, ведарафденуьт

Хонум. Ме нисе дануьсденуьм эхир эни коргъо чуьтам мибуге?

Шевруьт. Эз духдер зенде, жинжинигъоймере веровунде бэгъэй дие чуь дануьсде туь? Ингъэде вэгIдо э гIуьлом зигъисдей, муй сипи сохдей, оммо у коре нисе дануьсде, ки гIэсб эц гъей сохдегори, пул эн кейф сохдегори, духдер эн хосдогор. Токи шуьвер ю хуб бу эрию. Чен-гъэдер духдер зу э шуьвер рафд, унгъэдер эри бебе-деде сердинжи, дуьл динжини. Эзи зуте миёсдим доре иму Марале э шуьвер. (э дуьлпесово-ревоз дениширени э зен хуьшде). НэгI, эдее диренуьм, эз туь фойде нисди. Ме хуьшдениме гоф мисохум э Маралевоз.

Шевруьт гъэгъри-гъэгъри ведарафдени э куче, Хонум вечирени, сер столе, дерафдени э хуне. Дироморенуьт Оврум не Ошир. Э десс Оврум хунчей гъуь-зуьргуьлгъо дери. Оврум дироморени, Ошир екес песо мундени.

Оврум. Гъери инжо биё, дир месох!

Ошир. Эй леле, ебо гу винуьм туь мере инжо эйчуь овурдейге!

Оврум. ГъейсэгIэт, бирорзере, гъемере э туь гъондурмиш мисохум. Ги и десдей гуьле (дорени). Имогъой э ме хуб гуш вени. И десдей гъуьзуьргуьле миди э одохлуйме. У инжо зигъисде. Мере эз туь пэхъни сохде нисе воисде. Духдер эз ме хэйли чуьккли, жогъили, рачи, оммо омбар сикелуьни. Бебешу рази бири духдере э ме эри доре, оммо эз хуьшдени духдер дуьлме динж нисди, не мере э уревоз гоф небири э товун хосди. (Ошир сере гъуз гирде, суьпле хэнде сохдени). Туь э гофгъойме гуш дошдени, небуге фикиртуь элойгеи?

Ошир. (*сере тик гирде*). НэгI, нэгI, фикирме э туьревози, леле.

Оврум. Эри энужире духдер, у колхозчи гьисдигеш, ме е истаромодни одоминуьм, ужире гьейсэгIэтинe жогыле духделегьоре хьэз оморенигьоре хуно ужире литаратурни, культурни гофлегьо, ихдилотгьо нисе дануьсденуьм. Туь э духдеревоз шинох бош, биё-бура сох э кию, мухшул, ебонжэгьи сох уре, эзу культурни гофлегьо, книглегьо гу эри энү, гье э взхд эни гофгьо-гелижгьо евош-евош тэгIрифимереш миди эрию, егIни, лелейму хуби, деслови, дуьлфирегьуни, рэхьмедуьли, туьре гуьле хуно э сер дес мигердуну, зир рихде пойгьойтуьре мечинуь, тож сохде, экеллей сер, э гьугъ-мазалай хуьшде менуь. Эз ме гуфдире те туь гуфдире кор, тефигIэт омбар дери. Э пушой чум энү мере еки туьчьи хубе, образувунни энтилигентни бирорзере бирен эриме, глянус жизнь, келе кори, келе хуьурмети. Эхирки, гьечи э ижире хубе гофгьо-гелижгьореvoz, хошигьо-менэхьэфигьореvoz, сер юре руьгъэ зе, дуьл юре гьемин сох, э рай биёр уре, э ме вогосун.

Ошир. (*лове э сувпле хэнде веберде*). Омбар четине везифе норей туь, леле, э пушойме. Вообще-то, пожалуйста, мереш вонсдени дануьсде. ки бирениниге зенгIэмлейме...

Оврум. Лап хуб. (*ведешендени е гьундогъ пуле дорени э Ошир*). Эхирки, десдей гуьле э духдер, э одохлуйме миди, пуле — э бебей ю.

Ошир. (*мэхьтелире хуно*). Кидан и рэхь-пулиниге, калыминге?! Ме нидуьм. Ме у коре сохде нидануьм!

Оврум. (*фурмундени*). НэгI, нэгI, бирорзере, глянусь жизнь, и пуле бебей духдер эз ме э гьэрд хосди эри хэрж гIэруьси.

Ошир. Гьечу буге хуб. Эри, э ёр туь мундиге, леле, ме пирор инжо э практика оморенге э туь пенжсад монет гьэзенж сохде пулмере доребируьм. Ме эриме е духдер дирем, соймиш сохдем, мере имогьой у пул лап гереки. Миданиге гьейсэгIэт у пулмере ди.

Оврум. (*гIоси бирере хуно*). Э жун ишму эзини жиге гуфдирегьо: «Кечире мугу дерд жун гирди, гьэсобе дерд пигъ». Мен не севлерем, дамбурум не сейлеуьр!» Эде, ме э сер гIов-геми верие мэхьэл овурд гоф пенжсад монете дешенд. (Винире гьэгъри бирен Ошире, э менэхьэ-фиреvoz). *Мидуьм, мидуьм. (Э десевоз тимор сохдони гьутичей Ошире)*. Туь мунош эйме, мидуьм. Егиле э шори-никиреvoz гIэруьсе биёрум. динж, рэхьэт бошум, ме хуьшдениме мидарам э илчieti эри хосде туь соймиш сохдейгьо духдере. Дие кини туьре эз ме бэгъэй: не беbei, не ледси, не хэгъери, не бирор. Етим келе бирей.

Оврум с кем думутлуь поисдси, песде э Ошир денишире, хундени:

Имогьойле туь дануьсди
Сур дуьлмере, бирорзере,
Сохдуьм э туь тапшуьрмиши.
Муьгбетмере, бирорзере.
2 гиле

Ини э туь гьэдэгъэйме,
Сэхд лонгъ бош, бирорзере,
Эй эз муьгбет хэсде дуьлме,
Чоре мунош. бирорзере.
2 гиле.

Руьхь дуьлме инжо мунди,
Дануьсде бош, бирорзере,
Э ме гьолок невомунди,
Туьлле мунош, бирорзере.
2 гиле.

Дие ме бурам. Гьечи ги коре, кешире зэхьметгьойме, сохде хэр-
жигьойме э пучи-гьичи неведарав.

О в р у м ведаарафдени. О ш и р е воисдени э десдей гуьлевоз дарав э хуне, гье
и туьтем диоморени М а р а л.

М а р а л. Ошир?!

О ш и р. Марал!.. И... и хунешмуни?

М а р а л. (э *супле хэндерево*) Нехогьошму егІэлмиш бири бегем?

О ш и р. Валлагь, Марал, ме недануьсдем и хунешму бирейре.

М а р а л. (гъэгьрикимси). Эгенер эз расдиш, егІэлмиш, эшипке
бирейтге, оморе рэхь ишмуре рафде миданит.

О ш и р. (э *хуьшде демундере хуно*). Марал, ме инжо э лелеймуре-
воз оморем. И гуьлгьореш у дори э ме. У мугу: ме игІэре е духдер сой-
миш сохдем, э бебешуревоз гоф-игьрол сохдем. И гуьлгьоре, мугу, эз
ме, эз нуминейме миди э духдер, пенж гьозор монете э...

М а р а л. (серсуре хуно). Чуь? Чуь? Бебеймуре эз ме бэгъэй э хуне
дие э шуьвер дорение духдер недери. Огь!.. И чуь гофгьои ме шиновус-
денуьм!

М а р а л вегирдени эз дес О ш и р десдей гуьле пертово дорени э хори, пезде
песово чаруьсде, сере гьуэз гирде, десгьоре э сифет венорени.

О ш и р. (куьнд оморени эз Марал). Марал, мегирис. Туьре невоисд-
ге екиш туьре э гужевоз э шуьвер доре нидануь.

М а р а л десгьоре вегирде эз сифет, чаруьсдени э лой О ш и р.

М а р а л. Меш дануьсденуьм э мере невоюгьо одоми скиш мере э
гужевоз э шуьвер доре нидануь. Оммо эриме гурунд, хуьрди оморе, чуь-
там мере бебейму, эз ме хэберсуьз, е гофлеш непуьрсире гов-гуселере
хуно э пулевоз фурухдиге, дедейму чуьтам э и кор рази бириге! Пой ме
гьейсэгІэт дедеймуре огол зенуьм инжо ведировунум, жугьоб дугу ме-
ре!..

О ш и р. Герек нисди, хосденуьм эз туь! Дуьлтуьре негьогъ гъэре-
болугъ месох. Иму екире хосденим. Иму, севгилгьо, э е гоф, э е дуьл
бисдоримге, екиш э гьисмет иму, э муьгьбет иму мешет бире нидануь.

М а р а л с кем хомуш бирени, лове э шоре хэнде вебердени.

М а р а л. Бошгу, ме туь гуфдирере хуно мисохум.

Угьо десгьой екире гирде, э еки денишире, хунденуьт:

Ме хосденуьм туьре эз дуьли,
Туь эриме лап гІээизи, севгили!

Рачи гуъли, шох суъмбуъли,
Туъ эрме лап гІээизи, севгили...

Эз лой куче оморени сес суъврұсдей эн Шевруът.

Марал. Эле, бебейму эдее оморе!

Ошир. Бебешму? Лап хуб! (*Тик поисдени*). Ме гьейсэгІэт э уревоз
гоф мисохум, мугуюм э у иму екире хосденим гуфдире!

Марал. НэгІ, нэгІ, гьеле вэгІдой эн кор нисди.

Ошир. Дие чуъ сохум э гуфдирейтуъревоз?

Марал. Мере нисе воисде у туъре гьейсэгІэт вину. Бура э у песо
пэхъни бош!

Ошир пэхъни бирени. Марал десдей гуъле вегирде венорени э сер стол. Шев
руът э лов суъпле хэнде вери диоморени.

Шевруът. Туъ гуйге е лэгІэзойге э кировозиге эдембири гоф сох
де? (*Дениширени э лой стол, дирени десдей гуъле*). Гьо! Э сер офдо
рум. Гье уни. Ме уре эз сес шинохдуъм. Туъ уре гьич теимогьой дире
чи бирей, вохурдей, гоф сохдей э уревоз?

Марал. (*е кем гІэйбе-гІэйб*). Эри, бебе.

Шевруът. Лап хуб, духдерме. Мере гьемин э товун эн у туъре
воз гоф сохде воисденбу туъ э у бурай гуфдире.

Марал. (*гІэйбе-гІэйб, шори-шори*). Ме разинуъм бебе э кук эй
рафде.

Шевруът. Духдерме, имогьой хун, вежегь эритуъ туъре ченгъедер
воисд. Расди у эз туъ хэйли келеи, туъ эн сеимуън, чоримуън зениген.
Оммо эз зуревоз супое одомини. Уре екиш нисди, пул юш омбари.
Эхирки, ме лап разинуъм, духдерме, домор эз дуълитуъ бирени, небуге
мере лап фикир эни кор гирдебу. Меш э гІэриситуъ, худо гьишдге, ме
жегьуъм те вомунде.

Марал. Бебе, туъ чуъ гуфдире? Комини сеимуън, чоримуън зен?!
У гьеле е гилеш зен нехосди, гъэээгъэ одомини.

Шевруът. Уре эз туъ гІэйб омори, унегуъре пэхъни сохди эз туъ
бие мерд бирени хуъшдере. Ме и гофе эдее гуфдиренуъм э туъ, хэлефме,
э гуштуъ гоф-хэбер дерафдге э товун эни кор, гьич э гуш меги, чуънки
эз бэхили гуфдирегоргьо, э зир гъэжгъу гІэтош денорегоргьош бирени.
Эри! Эри! Ме э туъгуъм, духдерме, эз е паре жогьилгьо, куъфишу буш
гьисдуътгьо, ужире ветуроне мерд гьозор гиле хуби. Худо мебуро, эдее э
кишеревоз пул овурде.

Марал. Бебе, бэхшлемиш сох, туъ зарифат сохде, небуге мере эй
хъээ эдее синемиш сохде? Эслогь гьечу нисди туъ гуфдирере хуно.

Шевруът. Гьечуни, гьечуни! Ю хуъшдению э ме гуфдири. Гье
гьисдигеш, чуъни имогьой инжо? Э сер мерд кор омори, унегуъре ченд
гиле зен хосди, эй хъээ хуъшде нехосдики. Ю хуъшдению песде эритуъ
ихдилот мисоху. Оммо э туъ эдее гуфдиренуъм: э у гофгьо, коргьо дени
шире. эз мозолтуъ пой мезе. У бикере хуно мидору туъре!

Марал. (*Э гъэгър хуършевоз*). Гьечу гьисдиге, мере не ихдилот
гьой энущ герек нисди, не ю хуъшдениюш. Буравгу имогой пенжимуън
зене, е той хуъшдере, вегируъгу эри хуъшде.

Шевруът. (*гласи буре*). Делуъ мебош. Ме уре гоф дорем! Туъ биё бурай э у!

Маралс вонсдени бурав. У э рафдеки эз далдай хуъше ведироморени Ошир, видовусдени э песой энү.

Ошир. Марал, бовор сох!..

Шевруът. (*эри хуъше, э мэхтелиревоз*). И кини?! И эзже омо ведиромо садане хуно?

Ошир. Марал, бовор сох, ме э туъ е доне дургуне гоф негуфдирем. Ме э пушойтуъ гыч е тикеш тэхсир нисдуъм!

Марал. (*гирисдере хуно*). Ошир, весси!..

Марал рафдени.

Ошир. (*э песой Марал*). У ме нисдуъм бебешму гуфдиренигьо! Ме гьмере э туъ себэхь андурмиш мисохум, Марал!..

Марал рафденге, Шевруът куънд оморени эз Ошир, хуни-хуни дениширени э сифет энү.

Шевруът. Эде, туъ кини, гъурумсогъ?! Туъре инжо, э хьэёт кес, э духдер хуне деригьо жиге чуъ гӀэжел дери?! (*Хьэрой сохдени э лой хуне*). Эй зен! Эй зен! Гьери у гъили песой дерире ведировун биёр, ме гъэбуьргъэгой эни угъреше екем тимор сохум э уревоз!..

Ошир. (*песово-песово рафде*). Ме?.. Ме... ме...

ПЕРДЕ

Сеимуън (*песини*) пердере хунит э десиге ведировгьо альмамах.

ГЪЕМИШЕЛУЪГ Э ЁР ДЕРИ

*«Нидануът инсонгъо гъемишелуъг зинде мунде,
Мозоллуъни у, нум комины э ёр мундгге».*

Алишер Навои

Е гиле ме э шегьер Нальчик э командировка гъисдики, ведироморум э куче эри гешде. Э еки эз кучегъой эни шегьер мивинуъм, э зери куънж эн дуътебэгъэи хуне, э сер куче гъисдигъо, э сире тенге эмалированни гъовун е сирот вери. Эзи сирот эдее денишире э одоми е жогъиле ловхэндее кук, э келе сие чумгъоревоз, бигъгъо вери. Эз чигърет ведини — одоми кавказини. Э ген энү вебу гимнастеркай солдати, э сер ю пилотка, екем э лой чеп веноре. Э ён сирот нуъвүүсде оморебу: «Куче э нум Игид Союз Совети Исай Иллазарэв».

Ме н хэтгъоре хунде мунде эз дуълме лап келе шори гиросд. Ме тснмогъиш шиновусебируъм э товун эни игид, келе гъинормендигъой энү э Келе довгъой Ватани э гъэршуй талавурчигъой фашисти. Дануъсденбируъм, ки у э еки эз лап гъизгъине гъэзоблуъе женггъо пуч бири гуфдире. Оммо э нум энү гъисди гуфдире куче э столпай эн Кабардино-Балкарски республика ме гъейсэгъат суъфде дирируъм. Омбар шори сохдум нум эн игиде инжо гъечи гъэзиз, хуърмст дошденуът гуфдире, э нум энү гъисди еки эз кучегъой эн шегьер.

Ме гъечи э чигърет энү денишире, э ёрме омо игидлуъе коргъой эн Александр Мардахаев, жобордлуъе танкист, комики те песини нефес хуъшде женг берди э фашистгъоревоз. Неденишире э у кор, ки танк энуре фашистгъо сухундебируът, у луъп-гъэтош гирде танк хуъшдере юш шэгъмелере хуно сухде-сухде, генеш берд пушово э сер фашистгъо, те э ю нефес домунде зэхм, локо зе э фашистгъо, вечарунде хэйли позициегъой энугъоре, хъэл сохде угъоре ззир эн танк, зере угъоре э туп, гунилеревоз. Омо э ёрме гъемчун келе гъинормендигъой эн е гъемватанигеймеш Шетнил Абрамов, хъофд гиле э гъизгъин женггъой довгъои яралуъ биригъо, батальон эн комики штурмоват сохдебугъо Рейхсканцелярий эн Гитлерс.

Ме э ижире фикиргъо э дерики, киниге эз некуми пүүрси эз ме, э сирот эн Иллазаров бирмунде:

— Ишму шинохденбирит уре?

Ме чаруьсдуьм э лой энү, мивинуьм э киме е жовоне кук поисди, чигьрет сифет комики ухшеш зеренбу эн э дивор веригьо сирот.

— НэгI, — жутьоб дорум ме, песеде гье усэгIэт пуьрсируьм: — Бэх-шлемиш сохит, эричуь пуьрсиренит ишму и гофе эз ме?

— Ме эрме лап гIээиз дануьсденуьм у одомигьоре, комигьоки шинохденбируьт уре.

У песеде е кем э хуьшде домунде, мугу, десе э лойме кешире:

— Биьйт шинох бошим, ме Исай Иллазаровум.

Муй тенме гуйге биз-биз бисдо, чумгьойме — фирегь эз мэхьтели эни гоф энү. Ме гьеле уре хуб неварасире, пуьрсируьм:

— Песг п?..

— Эри, — сере жумунде, гуфди жовон. — У-келебеймвни.

Тигьэтлуь денишире э жовон, э хуьшде диromоре эзнижире мэхьтели, пуьрсируьм эзу:

— Туь мидани эрме ихдилот сохде э товун келебебейтуь?

— Гьелбет. Оммо эз меш хубте э товун энү мидануь эришму ихдилот сохде келедедейму, зен энү, — гуфди невей Иллазаров.

Э рэхь иму диеш куньдте шинох бисдорим. Ме э у гуфдируьмки ки нуьм ме, чуьжоинуьмге, уш эрме гуфди э товун хуьшде, ю политтехнически институте верасди гуфдире, солдатире гьуьллуь сохде верасде бэгьдо вогошди омори э шегьер хуьшде, кор сохдени э завод.

Рэхь иму дураз некеши. Гье у кучере екем зеверо верафде, куньд бисдорим э ён гьопуй эн е хьэёт. Кук дер гьопуре вокурде, э мигьрибснйевоз теклиф сохд мере.

Хьэёт верансдебу э гуьлгьо ве емишдоргьоревоз. Э ён дуразе стол э хьэёт нуьшдебу е миёнее балае зен, э тен ю сие парталгьо зери. Гьуьж диromоре сифет энү мигьрибон бу, оммо екем могьбуле хуно бу.

Невей энү гуфдиренге э у ме кинуьмге, зен гье усэгIэт теклиф сохд мере, нуьшуьм гуфдире, песеде э ме денишире пуьрси:

— Чуьни метлеб омореишму?

— Ме гуфдируьм эричуь оморемге.

— Эгенер эришму гурундиге эри ихдилот сохде, э ёр овурде, гуфдире, ме ишмуре инжимиш сохде нидануьм эри эни кор.

Зен э ме тигьэтлуь денишире, гуфди:

— Эз ме зиьдте белки эришму хуб гуфдируьт, шогьоди дорут когьозгьо, документгьо э товун энү, комигьореки ме лап э гIээизиревоз дошдем.

Эз е ченд дэгьдэгьэйге бэгьдо э пушойме норе омо е пура папка. Унжо э селигьэлуьиревоз ченд жире когьозгьо, документгьо сер-сереки дечире оморебируьт. Бируьт гьемчун когьозгьо се куьнже гьэд сохдегьо. Ме сер гирдуьм угьоре эри фегьм сохде, хунде. Э е когьоз-документ нуьвуьсде оморебуьго э десдин командир полковоз, эжеки гьуьллуь сохденбу Исай Иллазаров, вебируьт ижире гофгьо:

«22 июнь 1944 сал эз шегьер Витебск гьирогьте, ротаре, э комики гьуьллуь сохденбу сержант Исай Иллазаров, доре оморебу жугьобдорлуье везифе эри вечарунде муьхькемлуье позицией эн дуьшмене ве рафде пушово. Рота дерафденге э женг ве куьнд биренге эз траншейгьой эн дуьшмен, дуьшмен вокурдени э сер рота минометно-пулеметный гIэ-

тош эз гъеме ишуре бируйтгъо ерэггъо. Рота дегешдени э хори. Гье э и вэхд командир эн рота пуч бирени. Рэхьбери ротаре гъеле екиш нисе вегирде э сер хуыште...

Э келе четине мэхэл, кейки гьер дэггдэгъэ бу лап жугъобдорлуь эри гъисмет эн рота, коммунист Иллазаров вегирдени э сер хуыште рэхьбери ротаре ве э сербегъем овурдени э сер рота веноре оморебуггъо четине везифе. Бирмунде мердъети ве игиди, дануьсменди, вэхуыште, э келе сесевоз гуфдирени: «Эри Ватан, пушово, хьовиргъо! Ура-а-а!» Э гъечиревоз у ротаре вэхизунде, ю э пушой солдатгъой рота, шишире рафденуьт э сер позицигъой эн дуьшмен.

Дуьшмен неветовусде атакай энугъоре, шенде ерэггъошуре, сер гирдени песово эри вирихде. Эз сер меитгъой фашистгъо луьнг зере, Исай э пушо дери, рота дерафдени э деслуье женг. Селт нис сохде мундебируйтгъо фашистгъоре, рота рафдени э сер тозе позицигъой дуьшмен.

Тозе жирегъой гъовхоberi офде, э сер пой буйругъ доре-доре, Исай э ротаревоз дуьшмене пиш сохде-сохде, куьнд оморени эз дигъ Картоши.

Гъувотгъой хуышдере зиэд сохде, дуьшмене воисденбу поюну э сер ю оморебуггъо ротаре, оммо э зарбевоз пушово рафденбуггъо ротай эн гъинорменде Исай Иллазаров дерафдени э дигъбон, вегирдени уре.

Гурунде везифе, э пушой э рота норе оморебугъоре, Иллазаров э гъинормендиревоз э сербегъем овурдени. Э и женг тэхъно хуышдени эн Иллазаров пуч сохдени 30 немцгъоре ве 6 пулемегъоре э угъоре гъул-лугъ сохдегоргъоревоз.

Э эхир эн женг Исай Иллазаров сэхд яралуь бирени.

Хьовир Иллазаров э вэгидой эн женг бирмунди мердъети ве игиди. Э мердъети хуышдеревоз у дануьсди вэхизунде ве э песой хуыште берде гъемей ротаре, э сербегъем овурди четине везифей эн гъемей полке.

Верзирени эри доре уре нум «Игид Союз Совети».

Командир эн полк гвардии подполковник Пешков.

28.VI.44 сал».

Эри эни женг, бирмунден келе игиди, гъинорменди ве фегъмлуьй старший сержант Исай Иллазарове доре оморени гуьзетлуье нум «Игид Союз Совети». Эзу женг дуь орине giroшде бэггъо Исай Иллазаров гъо-бул сохдени тозе орден — орден «Слава III степени».

Э эхир хунденуьм песини, могъбуле когъозе-мэгилуьметире, э комики нуьвуьсде омори: «6 сентябрь 1944 сал э еки э тенсуьзе женггъо эри азад сохде дигъ Киркели Литовски ССР, коммунист Исай Иллазаров те эхир веровунде гъэрдхунди солдати хуышдере, игидлуь пуч бири».

Эзи ме хунде когъозгъо хуб дануьсдуьм, еровурд сохдум эрме ку-тэхъэ, оммо товушлуье, жобордлуье гуьмуьр эни гъемишелуьг жовон мундигъо 24 сале игиде.

Исай Иллазаров эз деде хъэсуьл омори э шегьер Нальчик э 1920 сал. У гье э суьфдеи рузгъой Келе довглой Ватани огол зере оморени э жер-гегъой эн Гъирмизине Лешгер совети. Э лешгер гъуллугъ сохдеки у би-рени коммунист. Бэхш вегирдени э лап гурунде женггъо э фронтгъо: э гъэлхэнди Масков, э Куроки дуга. Э гъозоблуье женггъо у чор гиле яралуь бири.

Нум энэ гъемишелуыг дешенде омори э жергей эн суьфден стрелковн батальон, 272 гвардейски полк, 90 гвардейски дивизия.

Согъбоши гуфдире эз кифлет игид, ме эри зен ю хосдум жунсогън ве дуразе гуьмуыр, эри жовоне Исай Иллазаров -- верзирени э нум, мердысти ве игиди келебешу.

Те э гъопуй хъэст оmore расире, мере рэхъ сохде, Исай эрме ихдилот сохд, ки ишу гьер сал 9 Май кифлетлугъ рафденуьт э дигъ Киркелли Литовски ССР эри сер зерс э гъоврей келебешу -- Игид Союз Совети Исай Иллазаров.

Эз хъэст ведироморе, ме хэйли поисде, гене омбар тигъэтлуь, фикирлуь денишируьм э у хуне ве куче, э комики giroшдет гIэнте ве лап жовоне вэхдгъой эн игид иму.

Хъэнуьх Анисимов

Э ЖЕРГЕГЪОЙ КОМСОМОЛ

Э торих хуьште комсомол вомухди омбаре гуьзетлуье кукгъо ве духдергъоре. Иму э эрклуьиревоз гирденим нумгъой комсомолчигъой эн суьфден салгъой хуькуьмет совстире -- эшгълуье бэхшвегиргъой яратмиш сохден колхозгъоре э келе жуьргIэт ве ватанхогъиревоз гъовхо бердетгъо э мейдугъой Келе довгIой Ватани, тозеден оводу сохдетгъо ве чарусде хозяйствой хэлгъире, комсомолчигъой песини дегъ салигъоре.

Э жергей энугъо дебирет омбаре гуьзетлуье ве тэгIрифлуье кукгъой хэлгъ иму. Меселен, ижире эловлуье комсомолчигъо, чуьн еки эз гъевелине секретарьгъой обком комсомол Догъисту Семён Измайллов, ветерангъой комсомол Соломон Дагаев, Мухомил Пейсахов, Дубия Бахшиев ве чендигъойгеш. Хуб мэгIлуьми э махачкалеигъо, одомигъой келете эрхэ, нум эн суьфден жигегир рэхъбер отделенней рэхъ гъовуни станци Махачкала Кукулиев Исак Шафадьяевич, еки эз активлуье комсомолчигъой чуьлимуьн-пенжогъимуьн салгъо.

Дегъ классгъой школеве верасде бэгъдо, Исак Шафадьяевич рафдени эри хунде э институт инженергъой рэхъ гъовуни шегьер Ростов. Ибу 1944-муьн сал. ДовгIо э бестъуниевоз эдембу бегъем брие. Дуьшме э куьнди селт оворе сохде оmoreбу эз поке хоригъой гIэзизе Ватан иму. Лешгергъой совети сер гирдебируьт эри азад сохде эз зир пой эн вэхъшигъой фашисти дебируьтгъо вилеетгъой Западни Европаре. Э вилеет иму суьфделе эдембируьт сер гирде оmore коргъой оводу сохден эз хэребеигъой довгIои хозяйствой хэлгъире. Еки эз эн суьфдеине везифегъо бу тозеден вокурден рэхъгъой гъовунире, комигъореки те эз дес ишу вероморе хэреб сох дебируьт, эз вилеет иму эз ээхмлуье зарбгъой солдатгъой совети вирихдебируьтгъо гитлеровцигъо. Хозяйствой хэлгъире лап гьерек бируьт ишуре зверие данани гъисдуьтгъо сенигIэткоргъо эри тозеден яратмиш сохде зиндегунире э Ватан. Ижире везифе норе оmoreбу э пушой хэлгъ иму, иллогъки э пушой жовоне, вероморенигъо эрхэ. Ини э хотур чуьниге Исак Шафадьяевич вихденигъо эри хуьште сенигIэт эн

инженер рэхь гьовунире, чуьнки, чуьтам гүфдиренуьтге, рэхьгьо — рагьгой, зиндегуни эн вилеети. Чуьтам хун гешдениге э жендек, гьечуь гешденуьт эз рэхьгьо вилеете герекие юкьгьо, молгьой вокурдеа, хурек, сунхуьденигьо молгьо ве диеш — гьеме чуь герекиге эри ешемиши энү.

Увэхдине гIэрехэлгьне овхьолет гьеле лап четин бу, гьеежонлуь, ве герек бу эри хьозур сохде гьеме гьувотгьоре эри гьер вэхд герек бисдоре эй поисде э гьэлхэнди эн бесгьунигьой социализме. Э у салгьо Исак Шафадьяевич верасирени ки: эн суьфдеине гьэрд энү э пушой Ватан, э пушой эрхэй чуьнтайгьой хуьшде гьисди гьеме гьувотгьо ве хьэрекети-гьой хуьшдере доре эри эзвер сохде хундеи хуьшдере, лугьонде жире изучат сохде нубогьой хуьшдере. Э 1949-муьн сал у э барасиревоз бегьем сохдени хундеире э институт ве вогошдени э Махачкала. Уре фуьрсоренуьт эри рэхьбери сохде комплексни бригадай мошинистгьой эн паровозни депой станци Махачкаларе. Увэхди коллектив эни депо бу лап пушолуье, нишонбирмуе коллектив, энжомсох гьеме тозе ватанхогьне сергирдеигьо. Жофо кеширеи э ижире коллектив талаб сохденбу эз одоми эри доре э кор гьеме гьувотгьо ве дананигьой хуьшдере. Эзуш бэгьэй, эри зиндегуни увэхдине, иллогьки эри жовонгьо ве комсомолчигьо гьойделуь бу эшгьлуье бэхшвегири э гьеме коргьой эн жэгIмиети. Ижире овхьолет зендебу фирегьуне минкинигьоре эри томом очмиш сохде божоренигьой одомире, творчески минкинигьой энуре. Ини еки эз себебгьой энү кор, чуьтам очмиш бириге талант энжомсохи ве рэхьберчин эн Исак Шафадьяевич.

Инуьт е ченд ризгьой увэхдине рэхь зиндегуни энү.

Э 1953-муьн сал жовоне комсомолчире норенуьт жигегир политотдел отделений рэхь гьовуни станци Махачкала эри гировунде коргьоре э комсомолчигьоревоз.

Эз 1952 те 1958-муьн салгьо у бири член бюрой шегьерне комитет комсомоли, е ченд бо вихде омори делегат пленумгьой комсомоли шегьер ве республика.

Эз гIэрей эни кутэхьэ ризгьо воисдегор мидануь хунде ве очмиш сохде эри хуьшде омбаре гьозиегьоре: герме ве тиге бэхьсгьо ве меслэхьэтигьоре э вэхд омбаресэгIэтлуье гуьрделемерьо, тозе сергидрейгьой корире, асанта нисдигьо рэхьэ э кин барасигьой жофои, видов-видовигьо ве эрэгь жофоире, ховсуьзе шевгьо ве гьизгьинлуье рузгьоре.

Э кунди си салгьо гиродши эзу вэхдевоз, кейки Исак Шафадьяевич суьфден бо омори э и, эй гьемишелуьг эри ю куьнд биригьо корхоне. Зиреки, божорени, лугьонде дананигьо ве талант энжомсохи энуре доре оморени верзирение гьымет — Исак Шафадьяевиче норенуьт суьфден жигегир начальник отделений рэхь гьовуни станци Махачкала орден Ленинлуье Северо-Кавказски рэхь гьовуни. Ве ини дегь салгьои у эдее жофо кешире э и гьурлуьг. Э и вэхд уре доре оморет келе наградегьой Ватан — дуь орденгьой Гьирмизине гIэлем Жофои.

Мугуиге, инжо гIэмел миомо эри бегьем сохде ихдилоте э товун Исак Шафадьяевич Кукулнев. Оммо эриме оморенигьо чигьрет энү гьеле томом кешире не омори, гуйге вес нисе сохде е-дуь ризигеш. Ме генеш эдее вогогьруш сохденуьм э ёр ме гьемере, чуьре дануьсденумге э товун эни одоми эри верасире, чуь вес нисе сохдеге э и шекуьл ме эри томом яратмиш сохде чигьрет эни тэгIрифлуье, мерэгьлуье одомире.

Э 1941-муын сал дерафди э жергегьой комсомол. Э 1948-муын сал гъобул сохде омори э жергегьой партией коммунисти. Э кунди чуыл салгъо жофо кешири э и корхоне. Веровунди ве келе сохди се глѣилгьоре... Ве ини, гуйге, ме верасируым чуь вес нисе сохдебуге и ме кеширемгъо шекуьле. Ме эз ѳрме ведешендебируым: Исак Шафадьяевич неки эгшгъуьле комсомолчи ве коммунисти, жоборде ве зарблуге корсохи, у гьемчуьн бебен, келей эн кифлети. Инжо э ѳр ме оморот гофгъой зен энугу Евгения Александровна, духдергъоу Любовь ве Элеонора, мигъровуне ихдилотгъой энугу э товун энугу. Гьемчуьн гуфдире воисде, ки гьердугу духдергъо ве кук Михаил вегирдет зверне дананире.

Игъоре э ѳр овурденге э пушой чумгъоиме гье у тутем омо поисд чигърет энугу гъуьндуьребалае сипремугъо одоми, тѳгди не сохде, евош, гуйге рѳхъѳти вегирде, гиросденигъо эз кучей Ленин э кучей Буйнакский, э жиге кор хуьшде ве кими вѳгдгъо, эз палаше чумгъой энугу, гуйге, гиросдени думон фикиргъо, ве сифет энугу рач дорѳни э слогъне рачи эшгъуьле ве дуьлдинже одомиревоз.

Деберьѳ Шаулов

Кандидат эн глѣилмгъой философи.
доцент

МИГИДИГО ВЕ ГІЭДОТГЪОЙ ДИНИ ЭН ИУДАИЗМЕ

Реакционни тесир гировунденбу пушоте ве гировундени имогъоинш диндоглот иудаизм иллогъки э мигидгъо ве глѣдотгъой хуьшдеревоz. Угъо гъисдугът еклуье бѳхш эн дин иудаизме.

Мигидгъо ве глѣдотгъой динире келе роли э парамѳнд ве муьхъкем сохдеи веровурдигъой динире. Э э худо бовор сохдогоре одомигъо гъондурмиш сохденбируьт, ки гъеме социальни бедигъо, бедхъисобигъогъисди тембихъ дорѳи одомигъоре эз тараф эн худо эри гловунгъошу.

Мигидгъой дини сер гирденге гьемчун сер гирдени эри гужлугъ бире активлугъи эн рѳхъберчигъой иудаизме э глѳрей дин гирдегоргъо.

Жирей нимаз эн мигиде гировундеи э нумазгъо бешгъѳ бу эз жирей мигиде гировундеи э гъѳдимие падшогъѳти жугъуру э «битемигъдош». Э «битемигъдош» лап ѳгъинлугъ бу эри овурдеи гъурбунигъо: гусбенд, гов, гуселе ведѳнеш. Куьгъингъо одомигъоре э муьрдеиревоз терс дорѳенбируьт. Оммо э нумазгъо бешгиз эз «битемигъдош» эн суьфде би-нелугъ бу, ѳгъинлугъ бу нумаз хундеи, гъонунгъой туроре варасундеи э худо бовор сохдегоргъо, чуьтар гуфдире ѳморениге э псалме: эз дуьли эн худон-гъурбунигъо овурдеи нѳгд, ѳжиге овурдеи гъѳрдхундигъоре, нуьвуьсде ѳморетгъоре э Туро. Туро мѳгдлугъм сохде ѳморѳбу бинелугъе ерѳгъ хилос сохдеи. Ки ѳжиге овурдениге гъонунгъой Туроре, угъоре ра-бигъо имид дорѳенбируьт мибу гуфдире мозол, хубе ѳшемиши ве муьр-денге угъо зинде мибошут гуфдире Мошнѳхъ ѳморѳнге. Бинелугъе поке чи э нумазгъо хунде ѳморѳни сифир-Туро. Уре эри доноре гъуьч сохде ѳморѳни бугъолугъе сундугъче енебуге шкоф, э пушой энугу дегесунде

оморени товуш. Рабигьо талаб сохденуът ёгынлуъ эри эжиге овурде гъонунгъой Туроре.

Э мигидгъой дини гирдеи рабигьо лап ологъие фикир доренуът. Угьо норе низам эри нимаз хундеи э нумазгьо эри гьер мигид омбар э ежиге ухшеш бируът. Гъеме тегьергъой энугъи гуьнжо, дузетмиш сохде оморебу эри лугъонд венгесде э дуъл дингирдогоргьо, э нумаз кура бирогоргьо эри мигид, дине, туроре эри сэхд гирдеи, дошдеи.

Диндоглот жугъури э мигидгьо ве гледотгъой хуьшдеревоз тесир гировунди э гъеме тарафгъой кифлети-жэглмиети эн э худо бовор сохдегоре жугъуру. Лап куьгъне жирей эн мигидгьо ве гледотгъой динире гирдеи гьелеш мундет э глэрей эн татгьо-дин жугъурире гирденуътгьо. И кор шогыоди дорени э товун лап лес мундеи энугьо пушоте те революция.

Э имогъоине вэхд омбардеки мигидгьо ве гледотгъой эн дин иудаизмере гирденуът энжэгъ е бэхш эн татгьо ве жугъургьо, угъош кимигьо э традиция гуьре, оммо ишу эз дуьли, гъэнежогъи э худо бовор сохдегоре одомигьо гьисдуът гуфдире нэгл.

Имогъоине нумаз хъэрекет сохдени гъемчун пушотейнере хуно эри менфиглэтуъ сохде мигидгъой динире эри кешире э лой дин могьлугъэ. Э вэхд нимаз хундеире, комики гьисди руй бире э кин нисдигьо худо, худо дуь гуфдире нимаз хундегоре жиге э генгидин э у гьуьломиге. Гуфдире гереки, ки нимаз хундеигьо ве имид дошдеигьо э биёвгьо гьуьлом, э лезетлуье зиндегунни э генгидин кеширенуът фикир эн дин гирдегоре одомигьоре эз активлуье жире бэхш вегирдеи эри вокурден шоре зиндегунни инжо, э хори.

Метлеб эн тербией коммунисти могьлугъэ гьисди тоймиш сохден эз гъэнежогъи эн дингирдогоргьо куьгъне дивэглгьоре.

Мигид эн гьер орине э дин иудаизмеревоз гьисди Шобот. Э Туро нуьвуьсде омори: «Ги э ёртуъ руз шоботе, эри гьуьзет гирде уре. Шеш руз кор сох, ве сох гъеме коргъойтуьре э гъэд эни вэхд. Оммо хьофди-муьн руз — шобот эн огъои, эн худойтуьни». Э дин гирдегоргьо гуфдиренуът, ки хуьшдени худо нори шеш руз эри кор сохде, оммо хьофди-муьн рузе эри нимаз хунде.

Э мэглэсигъой эн туроревоз, руз шобот норе омори э хотур худо офирей гьуьломе э гъэд шеш руз, э хьофди-муьн руз у веирди форигъэти коргъой хуьшдере сохде верасде бэгъдо э гъэд эн шеш руз. Гилм эз зуревоз очугъ ошгор сохди овосуне жире бирей эн и ихдилоте э товун гуйге худо яратмиш сохдеи хори ве асмуре, битмишигьоре, гъеме чуь зинде гьисдиге э руй хори э гъэд эн шеше рузгьо. Шеш руз нэгл, е ченд миллиард салгьо гереке бисдо эри гуьнжо омореи энжэгъ планетайму, э комики иму зигьисденим. Эзу кор бэгъэй и «хьофд рузи» эн орине эз глэсуьл ю эн жугъури нисди. Уре жугъургьо вегирдет эз гъэдимие Вавилон ве рабигьо дорет уре ишуре воисде гъонунлуье хоснет эри гужлуь сохде тесир эн дин иудаизмере э глэрей могьлугъ жугъуру.

Дин иудаизме гуфдирени, ки келе гловунни сохдеи гьер жире кор бисдо э руз шобот ве талаб сохдени и руз биё томом худоре гьуьллуь сохде биёв гуфдире.

Эз гъэдэгъэй эн туро э товун кор сохден э руз шобот, талмудчигьо нушу дорет 39 жире коргьо, комигьореки глэмел ниёв сохде э руз шо-

бст: рафде э сер глэребе, глэсб, верафде э дор ве днеш. Эзи гъэдэгъэго яратмиш сохде оморебируът гене тозегъош: э руз шобот глэмел ниев дес зере э карасдигъо, гирде э дес бобожник, хунде когъозе, хурде хое, комиреки керг овурди э руз шобот, хурде шире, дуьшире оморигъоре э и руз, хурде сибе, офдоригъоре эз дор э руз эн шобот, гъемчун покурде гуф хуьшдере ве днеш.

Еки эз суьфдеи жигегъо э глэрей миглндгъой дини эн иудаизме гъисди Нисону. И гъэдимие миглнд жугъури Нисону (Пасха-Писэхъ) глэмел омори э куьнди 3500 сал пушо, кейки жугъургъо-молгъэрсдоргъо бируът, э молгъо-гелегъошуревоз кучери сохденбируът э гъумлугъгъой Аравия. И увэхдигъо бу миглнд васали эн молгъэрсдоргъо. У гировунде оморенбу э сер васал, молгъэре зенденбугъо вэглдо. Гъэдимие жугъургъо бовор сохденбируът, ки э и лап вожиблугъе хозяйственни вэхд эн сал э хори гировунденуът гъэзоблугъишуре беде руьхъгъо, комигъоки зарали зеренуът э зенденигъо молгъэре. Эри хошилемиш сохде у руьхъгъоре, жугъургъо гировунденбируът ологъие миглнд. Э вэхд эни миглнд угъо куьшденбируът эри овурде э гъурбуни эри руьхъгъо жогъиле верелегъоре, э хун энугъоревоз чиг шенденбируът э сер эн хэймегъошу э жиге мескен эн молгъошу, гушд эн куьшде верегъоре ишу хуьшденишу хурденбируът эмэгреке-межлугъишу. Э лап гъэдимие бэхш эн Туро нуьвуьсдеш не омори э товун вэхд эн Нисону. У, ведини, гировунде оморенбу, э сезон гуьре. Энжэгъ кодекс эн куьгъини, комики нушу дорени гьер хъисобе, гъэдере, нушу дореву вэхд эн Нисонуре — 14 руз эн мегъ Нисон.

Э гъечиревоз Нисону нушв дорени гъувотсугъзи эн кучеригъо ве нэхирчигъоре э пушой эн стихиегъой природа эз комигъоки бенд бируът согъи-саламати эн нэхир-геле. У гъемчун поклуз сохденбу хуьрмет эн келегъой жэглмете, эн гъумолетгъоре, комигъоки пушоте ишу хуьшденишу гуфдиренбируът кей биё гировунде биёвге и миглнд, гъемчун дузгун ведировунденбу суьфдеи сер гирде омореи эн эксплуатацияре.

Э дегиш биреиревоз хозяйственни зиндегъуни эн жугъургъо дегиш биренуът гъемчун глэрегъой жэглмнети, дини, зиндегуи. Хуьшдени миглнд Нисонуре бирени ежирейге мэглэно. У чаруьсдени э миглнд васали эн хоригъуллугъсохгъо, э комики бинелугъе жиге гирдени нун. И бу миглнд эн гъогъол. Гъеле э лап гъэдимие бэхш эн Туро гуфдире омореи э товун миглнд эн гъогъол. Э поке жигегъо овурденбируът верегъо нэгл, суфдеи дерзгъой эн жугъе, уре борухо сохденбируът, куфденбируът, эз глорд энугъо сохденбируът суьфдеи гъогъолгъо. Энжэгъ эз песой энугъо сер гирде оморембу зимигъо дурунден, ве увэхди глэмел миомо эри хурде нун эз тозе тэхуьл.

Зимигъо дурундени сер гирде оморенбу э гировундеиревоз межлугъс дигъи, кифлети. Кейки э арт э е мескен жиге гирде, зигъисдеи жугъургъоре бисдоки гуьрделемей государствои ве Яхве эз худой эн е умогъ чаруьсдки э худой эн миллети эн гъемей жугъургъо, и миглнд Нисонуре ологъо сохдуът э нум энуревоз. Куьгъингъо э метлеб муьхъкем сохденевоз государствои миллетире ве тесир динире, угъо ологъолугъ сохдуът миглнд Нисонуре э «ведиремореиревоз жугъургъо эз Египет» (Мисраим). Угъо ведешендуът овозегъо гуйге и миглнде хуьшдени худо нори эз товун омореи гъэдимие жугъургъо эз хори Египет э хори Ханаан.

Торих эз зуревоз нушу дори, субит сохди расд небиреи эни гъозие-ре. Эзи дуь гъозор сал пушо государством жугъури вечарунде оморенге, Палестина офдо э зир хъукм эн Римски империя. Чендбоине хъэрекети-гъо, гъолхмишигъой эн могълугъгъой жугъуру эри венгесде муьрс огъо-ети эн римлянгъоре э хун батмиш сохде оморут. Могълугъгъой жугъу-ри э есир берде оморут. Э и вэхдгъо иллогъки лов бисдо э глэрей могъ-лугъгъой жугъури имидигъо, ки э войге-буйругъ худоревоз миёв Моши-яхъ, хилос мисоху жугъургъоре эз есири, эз голут, могордуну э Ерушо-леим, э Палестина. Э и овхъолетгъо гъуллугъгъичгъой эн иудаизме оло-гъолуь сохдуьт миглИд Нисону гирдеире э фирегъ пропагандировать сох-деиревоз фикиргъо, имидигъо эри вогошде э «хори бебегъо», тозеден оводу сохде вечарунде оморевугъо «битемигъдоше».

Эри Нисону хунде оморенуьтгъо нимазгъо, тефилегъо гуьнжунде оморет э гъечиревоз, ки эри нушу доре гуйге тенбетенлуь биреи эн гъе-мей жугъургъо, гъэршу нушу дореи угъоре э кин эн гъемей жугъур нис-дуьтгъо хэлгъгъой эн глуьлом.

Келе хъэрекетигъо доренуьт э и коргъо буржуазни миллетпересгъо-сионистгъо. Э гъуллугъгъичгъой диниревоз эеки угъо хъэрекет сохденуьт эри сэхд дошде и э руьхъ ю гуьре реакционни гъисдигъо миглИде. Гъей-сэглэт омбаре жугъургъо ве татгъо нисе гирденуьтгеш и миглИде, оммо эз де миглИдгъойге у гъелше зиёдте жиге гирди э глэрей эн э худо бо-вор сохденуьтгъо жугъургъо.

Еки эз миглИдгъой иудаизме гъисди миглИд «Пурим» (Гъомуну). И миглИд э куьнди е мегъ пушо бире эз миглИд Нисону. Э мегъ март (эз 13 те 15 мегъ одор) э худо бовор сохдегоргъо гирденбируьт и миглИде, комики мэгллуьми э иудейски нуьвуьсдеигъо чуьн «Руз чуьп шендеи». И миглИде гъэдимие жугъургъо вегирдет эз вавилонянгъо. «Пур» э зу-гъун вавилони гъисди «чуьп». Э гуьфдирей эн гъуллугъгъичгъой иудаизме-ревоз и миглИд глэмел омори эз товун хилос биреи жугъургъо э Персия эз глэжел.

Э легендаи дини э товун эни кор гуьфдире оморени, ки персидски падшогъ Эхъэшвируьш эдембу э дервозей хуьшде гировунде келе ми-глИд, межлуьс э хотур э тэхд падшогъети нуьшдеи хуьшде, комики гирошдембу э шегъер Сузы. У серхуш биренге буйругъ дорени эри огол зере овурде одохлуй хуьшдере, эри бирмунде рачи энуре э гъуногъгъо, шори, келегеди сохде эзу. Глэруьс гуш нисе дошде э гоф падшогъ. Пад-шогъ глоси бире эзи кор энугъ, тоймиш сохдени уре. Лап хубе фаче дух-дергъо овурде оморени эз гъеме падшогъети энугъ э дервозе. Падшогъ э угъоревоз хисире бэгъдо, фирсорени угъоре э хъэрем. Лап песде овурде оморени лап гуьзел бугъо духдер Эсфирь, комики те и вэхди зигъисден-бу э хуней лелешу эн Мердэхэй. Мердэхэй э у гъэдэгъэ зеребу, ки негую гуьфдире ю духдер жугъури. Падшогъ уре лап хосдени.

Е гиле Мердэхэй, лелей эн Эсфирь, э ён гъопуй эн дервозей падшогъ шиновусдени, ки кими ённуьшигъой эн падшогъе воисдени венгенуьт уре эз тэхд, гъэсд сохут э сер энугъ. Мердэхэй э товун эни кор хэбер ра-сундени э падшогъ. Тэхсиркоргъо куьшде оморенуьт, э товун эни ники Мердэхэй нуьвуьсде оморени э торих, оммо уре гъич е бэхшиш доре ни-се оморе эри эни кор.

Падшогъ Эхъэшвируьш вегирдебу эри хуьшде э зеньети Эсфире э

хьофдимуын сал падшогыети хуыште. Е гъедер вэхд giroшде бэгъдо везир энү бирени Гьомон. У гуйге лап текебура одоми бу ве талаб сохденбу гьеме э ю сер зенуь. Энжэгъ е Мердэхэй э у сер нисе зеренбу. Увэхди везир гъэгър сохде э сер энү, дануьсд гъише падшогые пуьвуьсде буйругъ эри гъирмиш сохде гьеме жугъургьоре. Ижире буйругъ э фирсореки э гьеме жигебо, Мердэхэй э вэхд ю мэгълуьм сохд э бирорзерей хуыште Эсфирь. Увэхди Эсфирь мэгълуьм сохд э падшогы, ки е дуьшмен эн хэлгъ энү мэхъшево сохди эри гъирмиш сохде гьеме моголугъ жугъургьоре э падшогыети энү, унегуьре у эз падшогы хосдени гъэхъми-жумеки. Падшогы пуьрсирени киниге у одсми. Эсфирь гирдени нум Гьомоне. Эхъшвируьш буйругъ дорени эри дуьллу сохде Гьомоне. Буйругъ эн падшогы эжиге овурде оморени. Мердэхэй норе оморени везир эн падшогы э жигей эн куьше оморенигъо Гьомон.

Э паздегъимуын мегъ Одор жугъургъо и рузе келе мигъид гирдуьт. Эсфирь гуйге буйругъ до э товун жугъургъо хилос бирен эз дес Гьомон гьер сал и мигъид гирде биёв гуфдире. Гьемни и гъисди мигъид эн «Пурим» енебуге «Гьомуну», комиреки гирденуьт э худо бовор сохденуьтгъо жугъургъо, татгъо ве карангъо. Е руз гъисди — руз тэгънит э товун билбули ве ловогъой эн Эсфирь ве дуь рузигъо гъисдуьт — рузгъой шори э товун хилос бирени жугъургъо эз келе секонен ве гъирмиши сохдеи.

Оммо э и мигъидевоз эеки гъуьлугъчигъой диндогъот хъэрекег сохденуьт эри гуьжлуь сохде тесир эн диндогъоте э гъэд моголугъ жугъуру, дегесунде миллетперези, ихъдиборсуьзи э кин эн уьзге миллетгъойге.

Ёки эз вожиблугъ мигъидгъой эри дин гирденуьтгъо жугъургъо ве татгъо гъисди: тозе сал (Рош-гъошоно) ве руз дивуни (Иом-Кипур).

Гъейсэгъитиш э худо бовор сохденуьтгъо жугъургъо ве татгъо гирденуьт мигъид эн Рош Гъошонере, комики гуйге норе оморебу э десдин Миши-новиревоз э суьфд и руз эн мегъ тиши.

Э гуфдирей эн дин иудаизмевоз, гьер дегъ руз эн Тозе сал гъисдуьт рузгъой эн дугъо хосдей. Э и рузгъо гуйге теслих сохде оморени гъисмет эн гьер одоми. Шохъонгум эн руз кипур дин гирденуьтгъо кифлет эн жугъургъо ве татгъо вечиренуьт песини суьфрере, песе гирденуьт тэгънит те э асму ведироморе суьфдеи асдара те дуьимън руз шохъонгум.

Э тозе сал нушу доре оморени э диневоз эри хурде емишгъо ве ширинигъо. Э и руз одомигъо биё шори сохут, чуьнки э фикир иудаизмевоз, гьер жугъур эз сал сэгъэри луьнг норени э сал эн мэзоли.

Э Тозе салевоз эри э худо бовор сохдогоргъо ологъолуьнуьт ижире фикиргъо, ки гуйге согъ эн сер гирдигъо сал мигирору эри гьер одоми, чуьтам эри энү худо нориге э руз эн Рош-Гъошоне. Гуйге эз нимазгъо хундеи ве доре нидиргъо э и руз бендуьт кор эн одоми э барасд оморен, жупсогои энү те биёвгъойгей эн сал. Рабигъо гуфдиренуьт, ки э тозе сал гьеме одомигъой гъуьлом giroшденуьт э пушой худо. Э и руз гуйге худо дивун сохде гъуьломе, дениширени э гьеме коргъой одомигъо, хундени чуь дериге э дуьл энугъо.

Гъэрор хуышдере эри гьер одоми, жугъоб энуре э нимазгъо ве ловогъой энү, э гуфдирей рабигъоревоз, худо дорени э Иом-Кипур.

Иом-Кипур гъисди мигъид эн сабуьрлуьн ве гловунгъоре вегирдеи,

чуьтам эн кимн одомигьоре, гьемчун эн гьемсй хэлгээ. Согь эни руз э худо бовор сохденигьо жугьур биё гировуну э нумаз э тэглнит гирдеи ве нимаз хундсиревоз. Тэглнит гиругьго одоми ние хуру не чп. не глов. Ижире жор зарали зере э жунсогьн одомигьго. Э и руз э талаби эн диневоз гьер жугьур биё э хьэрекети́ревоз нимаз хуну, лово-теушво сохв э пушой эн худо. Метлеб эни миглид гьемчун гьисди эри нушу доре гьувот ве сегьм эн дине, гловунлуьн ве кумексуьзи эн одомире.

Эз нимазгьо ве тефилегьо хунде бэгъэй эри гловунгьо копоре сохден, э нумазгьо, э худо бовор сохденуьтгьо жугьургьо ве татгьо овурденуьт, гьурбунигьо эри гловунгьошуре аегирде эз сер ишв, чуьтам гуфдиреге, «копоре» сохде угьоре. Гьечи эри гьер одоми эн кифлет овурде оморени с гьурбуни: эри мерд, нарине — хуруз, эри зен-духдер — керг. Хуруз енебуге керг, куьшде биёвгьо эри гьурбуни, вечарунде оморенуьт, э сер одоми э хундсиревоз ологъне нимаз. Э и коревоз гуйге эз сер энв аегирде оморени гловунгьо, комигьоки бу уре э гъэд эн giroшдигьо сал.

И глэдот эн дини гьемчун нушу дорени, ки в ологьолвьни гвфдире э гъэдимне фендигьоревоз.

Еки эз миглидгьой дини эн иудаизме гьисди миглид эн «Суке». И миглид биё гировунде биёв э куме енебуге э хэйме. Хьофдимвн руз эн Сукере гуфдиренуьт «Гьошоне Раббо». Э нимазгьо хундеки дин гирденуьтгьо одомигьго, руй бире э кин худо, гуфдиренуьт, лово хосденуьт: «Кумек бош э иму, кумек бош э иму». Э и руз дивуни гуйге э десдин худоревоз гьобул сохде оморени эхири жире гьэрор ве э чумевоз недире тегьер доре оморени э нуьвуьсде жире э гьер одоми.

Дегьимуьн руз эн «Суке» гьисди «Симхьо-Туро». Э и руз э худо бовор сохденуьтгьо одомигьго варасденуьт хундеи эн хьумоше.

Эз миглидгьой зимисдуней фирегь мэглиуьмьт э дин гирденуьтгьо жугьургьо ве татгьо миглид «Хьэнуко», комики giroшдени 8 руз.

Э гъэд эн гъэдимне хоригьуллугсохэ хэлгьгьой эн Восток и миглид бу э глүзет тозеден зинделуь бирен худой эн чуьшме ве бегьер дорен. Мундигьго глэдот шэглмгьо дегесунден (гьер шохьонгум с шэглм зиёдте дегесунде оморе эз дигьне шев гуьре) гьисди бинувш дорен эн чуьшмере, оморе-оморе зиёд сохде оморен эн дегесунде оморенуьтгьо шэглмгьо символизировать сохденуьт гъэдер эн гешдемун чуьшмере э асму эз е сер те е сериге. Оммо дин эн иуданизм э дешендсиревоз и миглиде э глэрей эн де миглидгьойтей эн дини, дори уре эслогь е мэглэнойге: гуйге э дувьборе оводу сохдеки вечарунде оморебугьго «битемигьдоше» инжо офде оморебу е гъэдер руьгъэ, комики 8 рузгьо ве шевгьо глэре недоре сухдебу. Ве рабигьго гуфдиренуьт, ки э глүзет эни «муьгьлүжувьз» гировунде оморени миглид Хьэнуко.

Метлеб гировунден миглидгьой динире гьисди гирдеи жофокеше могьлугь жуьгургьоре э руьхь эн фанатизм дини, дошден э дуьл энугьго сегьм худоире. Дин эн иуданизм дешендени э гъэнежогьн эн э худо бовор сохдогогрьго фикиргьо э товун энв жор, ки гуйге гьисметгьой одомигьоре рэхьбери сохдени энжэгь худо. Гуйге эзу бенди мэхьсуьлгьо хуб вероморени небуге пуч бирен, довгло бирен енебуге шолуми. Гьемей эни коргьо гуйге эз худонни. Гьеме чуь бирениге, чуь рафдениге э глүлом гуйге э дес худо дерн.

Эз омбаре миглїдгьой дини бэггэй нудаизм нори эри э худо бовор сохдегоргьо хэйли глэдотгьо ве гээдэггэйгьо.

Э у дуре вэхдгьо иудаизм глэмел оморенге глэмел оморуйт гьемчун глэдотгьой дини. Зинделуь мундеи дин иудаизме э гъэнежоггын эн кими одомигьо иму диреним омбариш э гирдеигьо глэдотгьой динире. Омбар-деки эни глэдотгьоре гирденуьт э традиция гуьре, оммо э дин сэхд бовор сохдеиревоз нэгл.

Э кими глэдотгьой дини четин нисди эри дире, ки угьо лап э у куьггьне вэххьше земонегьо гуьнжо оморет гуфдире. Нишон эни кор гьисди сер зерен э сифир-Туро чуьн э фетиш, э буьт. Э имоггьонне нудаизм, чуьтам э куьггьне вэхдгьоре хуно, чуьн хьэйкел глїсди тефлин.

Эслогь мэглэнесуьз гьисдигьо глэдот гьисди глэл наринере мило сохдеи. И глэдоте гьейсэглэтиш гирденуьт э кими кифлетгьой эн жуьгургьо ве татгьо ве гьемчун эн уьзге хэлггьойгей эн Доггьисту.

Э товун эн кор, ки эзи ченд гьозор сал пушо суьфдеи глэлгьо овурде оморенбируьт э гьурбуни эн бирэхьме худо, гьейсэглэтиш чуьн куьггьне овозей эну девргьо э худо бовор сохденуьтгьо кифлетгьой эн жуьгургьо ве татгьо севоре глэллгьой наринере мило сохденуьт, угьоре э и коревоз сэглэр доренуьт. Не бебе-дедей эн глэл, не э сер мило оморегоре одомигьо эри эни кор дуьлсухуни нисе сохденуьт эри глэллере доре оморенигьо зэхьмет.

Келе зарали глэиле мило сохдеи ведини эзи кориш. Гьечи, э е кифлет тати э шегьер Грозный, раби глэиле мило сохде бэггьдо, глэллере муьрдебу. Ижире кор гьемчун биребу э Дербенд ве кими жигегьойгс.

Милоре э кифлетгьой эн дин гирденуьтгьо жуьгургьо ве татгьо сохденуьт севоре глэллере хьэхд рузе гьисди. Мило сохдеи гьисди эз пушотейне дуре девргьо мунде куьггьне глэдот. Эзг глэдот эз зарали бэггэй уре не е хэйри, не е лонггьлуье мэглэнои.

Кеме заралигьо нисе овурденуьт глэдотгьо, ологгьолуь гьисдуьтгьо э муьрдере гьовре сохдеигьоревоз. Э глэдотгьой дини э товун муьрдере гьовре сохдеи гуфдире оморени, ки гуйге гьер одомире нешумо дери, у муьрденге нешумой эну е э генгидин мирав енебуе э гуьгьном. Э дин жуьгури дери эри муьрде хунденигьо нимаз — Гьэдиш, комики гуьнжунде ве тогилн сохде омори жуьгургьо эз Вавилон вогошденге. Э е мэглэси ихдилот сохде оморени эри энижире кор. Е гиле е гловун ю гьисдигьо одоми муьрде бэггьдо оморегьу эзу глугьлом э ки эн гьовум хуьшде. У эзу гуфдиребу, ки юре э гуьгьном эдее омбар глэзиет доре. Эри хилос сохде уре эзи глэзиет инжо эри эн нимаз — Гьэдиш хунде гереки.

Гьэдиш еки эз лап вожиблугье нимаз динини. Эри нимаз хунде, Гьэдиш зере ёггын биё дегь мерд бошут. Омбарте бисдоге ченггээдеш глэмел миёв, оммо кемте нэгл. Эгенер е мерд кемте бисдоге э «дегь мерд», у нимаз, Гьэдиш ков нисди. Худо ужире Гьэдише гьобул нисоху. Оммо жигей эн е вес нисе сохденигьо мерде э нимаз хундеки неки е зен, дегь, сад, гьозор зенгьош гирде нидануь, глэмел миёв, чуьнки э гуфдирей эн диневоз, зен — бэхш гьэлифои, гловункори э пушой эн худо, элчэггэ чини, оммо мерд — бэхш эн худои.

Э глэдот диниревоз мерд-оггьой эн зени. Духдер гьемише э зир оггьо-

ети, буйругъи эн бебе дери. Бебе муьрдге — э зир буйругъи эн бирор, э шуьвер рафдге — э зир буйругъи энү.

Э гІэдот диниревоз духдере э шуьвер дорен доре-восдорере хуно бv. Духдере э шуьвер дореки бебе-дедей эн духдер эри энү вегирденбируьт рэхъ-пули (калым). Домор не гІэруьс э талаби диневоз биё мегър бо-шут, эри энугъо кетубо нуьвуьсде ве гьул кешире биёвт. Кетубо нушү дорени гьемчун ихдиёрсуьзи зене э пушой эн мерд.

Э иму гьелеш гьисдуьт кими коргьо, кейки духдер татимү рафденн э шуьвер, мэгър бире э гІэдот диниревоз, оммо э загс нерафде. Гьис-дуьт ужире жогъиле духдергьо, кукгьо, комигьоки ишу хуьшденишу дин нисе гирденуьт, оммо э куьгъне гІэдотгьо гуьре, енебуге э гоф эн э худо бовор сохденутгьо бебе-дедегьошу денишире, хотур энугьоре эри негьиш-де мэгър биренуьт э гІэдот диневоз. Ижире зен-шуьвери омбариш муьхъ-кем нисе бире. Эгенер э гьонунгьой совети гуьре зен э шуьвер рафдеи нуьвуьсде, теслих сохде неомоге э ЗАГС зене песде ихдиёр нисди эге-нер у эз шуьвер хуьшде жейле бисдоге эри талаб сохде эзу алимент эри гІэилгьо.

Дин иудаизм эслогъ гьэдэгъэ сохде зен хосдеи енебvге э шуьвер рафдеи э одомигьой эн де диниге, миллетиге. Оммо гьемин и дин эн иудаизм ихдиёр дорени ве борухо сохдени духдергІэмле не кукгІэм-ле зен-шуьвер биреи, холу хосдеи хэгьерзорей хуьшдере, эгенер шуь-вер эн зен муьрдге, уре эз шуьвер гІэил нисдиге, ёгъин рафдеи энү э еки эз шебироргьой хуьшде.

Иудаизм элчэгъ сохде зене неки у зинде гьисди, гьемчун муьрде бэгъдош. Гьечи, меселен, гІэдот дини эн татгьо талаб сохдени э сер гьоврей эн муьрде зен эри се лапатка зиёдие хок веноре егІни зен «лап темэхькор, беднефси» гуфдире.

Э вилеет социалистиму зене гьисди тенбетене ихдиёригьо э мердевоз э гьеме политически, экономически ве культурни зиндегуни эн жэгІми-ет иму. И ихдиёригьой энү нуьвуьсде омори э Конституцией СССР — Бинелуье Гьонун эн вилеет иму. Зенгьой вилеет иму активлуье жире бэхш вегирденуьт э гьеме парафгьой экономика, производствомү, э параменд сохдеи гІилме, искусстворе. Э гьеме жигегьо угьо тенбетен кор сохденуьт ве муьзд гьобул сохденуьт э мердгьоревоз эеки. Э гІэ-рей эн зенгьой вилеет иму, гьемчун эн жугьургьо ве татгьо, деруьт гІилмчигьо, корсохгьой культури, искусство, депутатгьой хэлгъи, одо-мигьой эн жуьр-бежуьре сенигІэтгьо: духдиргьо, инженергьо, агроном-гьо, учительницагьо ведиеш, кандидатгьо ве докторгьой гІилми, зарб-чигьой эн жофой коммунисти ведиеш.

Эз омаре гІэдотгьой дини бэгъэй иудаизм нори ченд жире буйру-гьигьо ве гьэдэгъэйгьо эри дин иудаизмере гирденуьтгьо одомигьо. Ме-селен, э дин иудаизмеревоз «хьэруьме» гушд хурде гІэмел ниёв. Эгенер меселен, раби некуьшдиге у гове, гусбенде, керге — гушд энугьо хурде гІэмел ниёв, у хьэруьми.

ГьейсэгІэтиш гьисдуьт ужире дин гирдегоргьо, комигьоки гушд эн раби некуьшде моле нисе хурденуьт. Нисе хурденуьт гьемчун «шири-гушди», егІни чи гушди хурдге, чи эн шири хурде гІэмел ниёв.

Гуфдире гереки, ки и гьэдэгъэйго э туро невери. Угьо нуьвуьсде

оморет пездегъо эри зиѐд, гужлуъ сохде муьднн эн дингирдогорьоре эз рабигъо ве нумазгъо ве гьемчун эри хэйр эн гьуллагъчигъой дини.

Э глэдот диниревоз гьемчун хьэруьм хьисоб сохде оморени э ов зере мол, чуньки у э десдин эн рабиревоз «шэхьидо» сохде неомори. И глэдот, гьэдэгъэи эн хьэруьми-хьэлэли межбур сохденуьт худо бовор сохденуьтгъо, дине сэхд гирденуьтгъо одомигъоре эри хурде энжэгъ у чигъоре, хурекъгоре, хьэруьм хьисоб сохде нисе оморенуьтгъоре э глэдот-гъой эн диневоз.

Миглэдгъо ве глэдотгъой эн иуданизма, чуьтам гьемчун эн де дин-гъойгере хуно, гьисди эри гирде одомигъоре э тесир, муьднн эн гьуллагъ-чигъой дини, тор сохде гьэнежоги энугъоре, мешет бире э классови, интернациональни еклуьи, бирори эн жофокешгъой жуьр-бежуьре мил-летгъо эри азадишу, эри биевгъо товушлуье зиндегунншу.

*Тержуьме сохди
Хизгил АВШАЛУМОВ*

Наида Авшалумова

ПРОБЛЕМАЙ ЭН ГІЭРЕЙ СОЦИАЛЬНО-БЫТОВОЙ ОВОСУНЕ Э КИН ЗИНДЕГУНИ

Торихлуъ овхьолет гьечи гуьнжо омори, ки э серлэглэе творчествой эн татгъо социально-бытовой овосунегъо хэйли омбартеуьт эз де овосу-негъойгей хэлгъи, эн тилисимлуье овосунегъо ве иллогъки эз овосунегъо э товун хьэйвугъо. Ижире омбарте бирей социально-бытовой овосунегъо э фольклор тати э хьисобовоз глэмел омори неки эзу товун, ки у «гъо-имлуъ ве муьхъкем ологъолуьнуьт э гьеме процессагъой зиндегунневоз ве имогъоине вэхдевоз», оммо гьемчун эзу товуне, ки э фольклрни тради-цией эн татгъо ижире овосуне бири неки чуьн томошелуье ихдилот, ве у бири эн суьфде чуьн системай глуьломе, зиндегуннире дануьсден, ве-расирей.

Э и овхьолет социально-бытовой овосуней тати нушу дорени э пу-шойму чуьн гьэгъигъэте произведение, егъни бирмунденигъо овхьолет-гъой зиндегуннн эн хэлгъэ, чуьн художественни фирегъ бинуьш дореи ешоиши энуре, дивзгъгъо, хосиетгъо, кор, мухшули, боворигъо, имидигъо, географией энуре, глэдотгъо, дивзгъгъо, гьеме омбаресадсалие торих энуре. Торих эн хуьшдени хэлгъ иму гьисди э куьнди дуь гьозор сал зигьисденн эеки э уьзге хэлгъгъойгей Догъистуревоз, бирей угъоре жэгъм-луье торихлуье гьисмет, э арт эн комиревоз бирей угъоре омбаре жэгъм-луьигъо э материални ве духовни култура. Унегуьре тогъинлуъ гуьдире мибу, ки мэгъэно ве хуьшденжирей эн социально-бытовой овосуней тати бенди неки э спецификай миллетиревоз, оммо эн суьфде у гьисди арт эн сигъдэ ологъолуьигъо э фольклор эн гьеме хэлгъгъой Догъисту-ревдз, бирей уре интернациональни хосиет. Очугъэ шогъоди эни кор гьисди у овхьолет, ки татгъо, неденишире э у кор, ки угъо гьисдуьт зу-гъуннроние хэлгъ ве дин эн омбардеки энугъо э Догъисту гьисди дин

иудаизм, оммо омбаре овосунегьойму ухшешуыт дуй эекиревоз, меселен, тип, сюжет, мэгIэно, идейно-тематически тарафгьо, чигьретгьо, мотивгьо лап куьндуыт э овосунегьой хэлгьи эн аваргьо, гьумуггьо, даргингьо, лезгигьо, лакцгьо ве угьонигеревоз. И кор гьемчун шогьоди дорени э товун келе тесили эн культурай эни хэлггьо э параменди эн творчествой хэлгьи тати, иллогьки э жанр эн социально-бытовой овосуне.

Чуьтам э овосунегьой эн уызге хэлггьой Догьисту э и жанр, гьемчун э овосунегьой татиш хубе персонажгьой энугьо гьисдуйт: ранжбер-хоригьуллугьсох, нэхирчи, чупон, косиб, кечел, — эхирки одомигьо, комигьоки, э овхьолет зиндегунушу гуьре, межбурот эри гьовхо берде эри азади ве ешемишишу, усоле персонажгьо гьисдуйт — падшогь, хон, бег, гложир, векилгьой эн диндогIот, зигьисденуытгьо эз ранж, жофой эн косибгьо, дегьышденуытгьо угьоре э социальни ве духовни буховуи. Гьер персонаж эн социально-бытовой овосуней тати гьисди векил ве нушудорегор фикиргьо, войгегьо ве хьэрекетигьой эн ежире социальни группа-ре ве классе.

Чуьтам де овосунегьойгей татире хуно социально-бытовой овосуней тати гьеле хуб дануьсде, тедггигь сохде неомори. Оммо гьисдуйтгьо материалгьо шогьоди доренуыт э товун энукор, ки бинелуе мэгIэнегьой эн овосунегьой тати гьисди хуьшдени одоми. фикиргьо ве гьэйгьуьгьо, шори ве могьбули энук дивэгI ве хосиетгьой энук, ологьогьой энук э эйлонмей энук гьисдуйтгьо одомигьоревоз ве естественни хьэрекети энук эри азади, эри хилос бире эз социальни ве духовни мььрс, гьовхо эри мозол, дузи-хьисоби, эри верзуышлуе зиндегунуи э гIэрей одомигьо.

Э овосуней тати мэгIэной эн «мозол» абстрактни фикир нисди. Эри энук мэгIэной эн мозол эн суьфде гьисди-минкини эри э дььруьсдиревоз кор сохде, менфигIэт вегирде эз жофой хуьшде, зигьисде чуьтам лонгь гьисдиге э инсон: гуж-зулум, бирэхьми, бедкори небиреи, э дузи ве рэхьмедуьлиревоз, боворини, хуььрмет ве дусдиревоз э гIэрей еки.

Э товун эни себеб чуьн нишонлуе ве мерэгьлуе овосуней эни жанр нушук доре мибу э ижире овосуней тати «Шогь Аббас ве ранжбер».¹

Шогь Аббас омбар мэхьтел мунде диренге, чуьтам е ранжбер э наргововоз хорире э хиш зереки, сер ебо э сер бере оморе расиремунде, у, диг-диги зерени вежегьисде. Везир гуьфдирени э Шогь Аббас, ки ведини, э дуьл эни ранжбер дерд-гьэм недери эз шори бэгьэй, в мозоллуьни.

И коре эри хуьшде Шогь Аббас гьич верасунде нисе дануьсде. Чуьтам эхи шор, мозоллуь бире мидануь косибе одоми, комики эри е тикену гьер руз эдее жофо, зэхьмет кешире, э хуней гилови зигьисде, э теню е бегьеме партал невери. Ю, Шогь Аббас, падшогь биреки жиге, юрэтэхд, хэзине, гарем, хуььрмет биреки жиге, у хуьшдере шор, мозоллуь хьисоб нисе сохде. Эз расдиш: «эйчувь дуьл эни ранжбер гьечи шори?» — фикир сохдени эри хуьшде Шогь Аббас.

Гье ижире пуьрсуьше норени э пушой хуьшде персонаж эн овосуней гьумугьки «Ихдилот э товун зенгьо».²

¹ Альманах тати. Махачкала, 1985 с. В. 82--86.

² Сатира ве юмор эн хэлггьой Догьисту. Махачкала, 1976. В. 45—46.

— «Ме келе глошируым, мере гъеме чи гъисди, оммо ме нисе да-
нуьсденуым шори сохде, — гуфдирени у эри хуьшде расд оmore гъе э
и жире гъозие, овхьолет.

И овхьолет нушу дорени социально-классовый хосиет эн персонаж-
гъой эни овосунере, гъэгънгъэти эн гъисдуьтгъо коргъоре. Ранжбер шо-
ри, мозоллуьни, чуйьни у олхогъини, разини эз зен хуьшде. Зиндегуни
энуго асант нисдигеш, у гиросдени э дуьруьсде, хьэлоле жофо ве
гъэягъу эн гьердуьй энугъоревоз, э ихъдибори, дусди ве боворинеревоз
дуь э гъэрей еки. Эзи товуне у жугъоб доре э махътеле пуьрсуьш эн
Шогъ Аббас, гуфдирени:

«— Ме не зенме дуь эз еки лап разиним... Унегуьре мере е дердини
нисди эри тенги сохде, могъбул бире».

Э и овосуне, чуйтам э де омбаре овосунегъойгере хуно бирмунде
оморени фикир эн хэлгъ э товун мозол, жофо, э товун энупринципгъо,
эз комигъоки гуьнжо оморенуьт зен-шуьвер дуь екире хуб верасирен,
хуьрмет ве дусд дошден, шолуми биреи э кифлет ве диеш.

Гьемчун э лакский фолклор «Ихтилотгъо э товун Акул Али»³ «Хьуь-
жеткоре зен»⁴ гъе ижире гъозие-гъэдергъо гиросденуьт, чуйтам э иму
гъейсэгъат гуфдиримгъо овосуней тати «Шогъ Аббас ве ранжбер», ве
гьемчун эн гъумугъи «Ихдилот э товун зенгъо».

Логически параменди гъозиегъой эни овосуней хэлгъиму «Ранжбер
ве Шогъ Аббас» овурдени одомире э кин энижире фикир, ки герой эни
овосуне, ранжбер, мозоллуьни неки эзу товуне, ки зен энупхуби, гьем-
чун эзу товуне, ки э кин энуп, э уревоз зен диеш хуб бире, усол нисе
бире. Оммо и коре гуфдире нибу э товун хуьшдени Шогъ Аббас не зен-
гъой энуп. Гьерсе зенгъой Шогъ Аббас э уревоз зигъисде-зигъисде усол
бирет, усоле хосиетгъо, дивэгъгъо вегирдет. Еки энугъо келе хэбербер-
гъэрегъэришкини, екигейге э хуне дуьзди сохде, сеимуьн зен эри хуьш-
де ошнегъо гирде.

Шогъ Аббас межбур сохдени ранжбере зен хуьшдере фирсуь э ху-
ней Шогъ Аббас, э жигей зен энупдорени ранжбере гьерсе зен хуьшде-
ре.

Хэйли вэгъдо гиросде бэгъдо Шогъ Аббас диеш махътел мунде ди-
ренге, ки ранжбер пушоте э сер бере э хиш зереки е гиле дин-дини зере
вежегъисденбуге, имогъой дуь гиле зере - вежегъисде. Эйчуь гене эхи
шори и ранжбер, думит сохдени эри хуьшде Шогъ Аббас. Эхи е зен энуп
дуьзди, е зениге ошнегъо гирде эри хуьшде?..

Э и пуьрсуьш эн Шогъ Аббас жугъоб доренуьт хуьшдени зенгъо-
пушоте зенгъой энупбируьтгъо.

«Эз Шогъ Аббас пул зеренбугъо зен мугую:

— Ранжбер гъеме ихъдиъри хунере, сохде пул хуьшдере э ме доре-
ни, э ме ихъдибор сохдени Гъечу биреки, мере эзу пул пэхъни сохде,
эзу пул зере эричуьни...

Ошне гирденбугъо зен гуфдирени:

— Зене ошне эричуьни, эгенер шуьвер ю гъемише э ён ю биренге...
е дуьл, э е зугъу биренге».

3. Ихтилотгъо э товун Акул Али. Махачкала, 1976. В. 45—46.

4. Сатира ве юмор хэлгъгъой Догъисту. Махачкала, 1976. В. 250—251.

Идеей эн гьейсгІэт иму гуфдиримгьо овосунегьо, мотивагьой энугьо куьндуьт гьемчун э ижире овосуней даргингьоревоз «Зиршейни эн лап мозоллуьс одоми».⁵ Везир эн е падшогье воисдени офу е лап мозоллуьс одомире, комиреки дерд-гьэм нисди, восдону эзу зиршейни энуре. И зиршейни энижире одоми гереки уре э тен кук падшогь эри вокурде. Кук падшогь гурунд нечогьи. Э гуфдирей эн келе жерэхьгьоревоз, у хос мибу, эгенер эз тен эн лап мозоллуьс одоми, комиреки гьич дерд нисди, зиршейни энуре вокурде омоге э тен кук падшогь. Везир ю эз лап келе гІошире одомигьои, одоми эн вегирлуьс класс девлетмендгьои. Классови гьэнежогьи, психологией энугьелбет, лап бешгьэи эз эн косибе, жофокеше одомигьо. Унегуьре везир эри хуьшде фикир сохдени, ки лап хубе мозоллуьс, дуьлшоре, гьич дерд-гьэм нисе дануьсденигьо одомире офде мибу энжэгь эз гІэрей эн гІошире, девлетлуьс одомигьо. ГІошири, девлет нисдигь одоми, егІни, у гьич бэхдлуь, мозоллуь бире нидануь. Везир гешдени омбаре хоригьоре, оммо е доне лап мозоллуь, гьич дерд-гьэм небирегоре одомире у нисе офде. Бэгьдовой чуьл руз у пешму, могьбул вогошдеки э вилеет, э шегьер хуьшде, дирени е жогьиле чупоне э гьирогь шегьер. У гусбендгьоре э савзелуьс тале рэхьодоре, э е шори, хьэзвовоз эдембу эй хуьшде балабан зере вежегьисде. Эз гофгьо-пуьрсуьшгьо везир дануьсд, ки и чупон лап мозоллуьс одомини э гуфдирейгьоревоз. У жогьили, жунсогьи, корию гьисди, э кешире жофой хуьшдеревоз эри дуланмиши хуьшде гьэзенж сохдени. Уре гьисди севгилию, комиреки чупон лап хосдени, севгили энуш уре лап омбар хосде.

Везир дануьсденге, ки у эз расдиш лап мозоллуьс одомини, хосдени эзу зиршейни энуре эри нечогьэ кук падшогь. Э и теклифи энугьелбет гуфдирени, ки уре дерд-дуьлесди нисди, оммо уре зиршейниш нисди ве гьич небире.

Хубе несигІэтлуьс, тербиелуьс мэгІэной ижире социальнo-бытовой овосуней татире «Чор весиет эн бебе».⁶

Овосуне сер гирде морени э ижире эри омбаре овосунегьо гІэдотлуь гьисдигьогьогь тегьеревоз:

«Хэбер эз ки дуьм ишмуре? Хэбер эз е тожир. И тожире е теке кук бу. Уре се жире «сенигІэт» бу: пиёнискен, гьуморбази, э песой зенгьогешдени...»

Хуьшдени экспозицией эни овосуне гуйге эдее нушу доре, ки мэгІэной эни овосуне мибу энжэгь угут, несигІэт дорени. Оммо мэгІэной энугьелбет, лугьондтени. И чор весиет бебе неки угут, несигІэти. Угьо кумеки сохденуьт э кук энугьелбет эри шенде усоле хосиетгьогь, «сенигІэтгьогь» хуьшдере, комигьоки миёру уре э беде руз, эри зигьисде э гІуьлом, э гІэрей хэлгь э фегьм ве эгьуьлевоз, зигьисде бэхдлуь э жогьиле зен хуьшдеревоз, э кифлет хуьшдеревоз.

И овосуней тати норени гьемчун де проблемагьогьгей зиндегуниреш: проблемай бебегьогь ве гІэилгьоре, гІэилгьогь биё буравт э хубе рэхь эн бебегьогь, эрхэгьогь бие вегируьт дуь эз еки гьеме хубе миросигьоре, параменд сохут угьоре э товун метлеб зиндегуни эн инсон э гІэрей инсон-

⁵ Даргински овосуней хэлгь. М. 1963. В. 60—61.

⁶ Эз архив эн Альманах тати.

гъо. Э и проблемагъо гуьре жуьр-бежируьт гьемчун мэгІэной эни ихдиглот: дивунлугъ сохден пиёнискеире, хьэбсуьзи, ошнебазлугъире, хуьрмет гирден, э назар вегирден хубе весиетгъой эн келете одомире, э одомшети́ревоз гирден хуьшдере э гІэрей одомигъо, э гІэрей хэлгъ.

Овосуне э ижире сюжете́воз, оммо э кемте гъозие-гъэдере́воз «Се неси́гІэт бебе»⁷ дери гьемчун э фольклор эн лакцгъо, э комики, чуьтам гьемчун э овосуней тати, жогъиле кук эхир-эхириш верасирени дуз би́рей весиетгъой эн гІуьлом дире пире бебешуре, шендени усоле, гІуьмуьрпуче, заралие, хосиетгъо, дивэ́гІгъой хуьшдере, сер гирдени эри зигъисде э дуьруьсди, хьэ́мендире́воз э зен, кифлет хуьшдере́воз, жофо кешире, чуьтам бебе э́риу весиет норебуге, дануьсде гъэ́дуьр пул эн жо́форе, эн хубе хосиетгъой инсонире.

Эдеблугъе, хьэ́лугъе проблемагъо, пуьрсушгъо норе ве теслих сохде оморотгъо э и овосуне, бирмунденуьтгъо фикир хэлгъире, угъо келе актуальни, вожиблугъуьт гьемчун э гъейсэ́гІэ́тине вэхд имуш, кейки иму берденим гъовхо э ижире бедкоригъоре́воз: пиёнискеи, наркомания, муфдехури, зини́рревоз ве диеш. И пуьрсушгъоре келе тербиелугъе мэгІонси.

Гъуногъэ хуьрмет гирден гъисди еки эз лап хубе гІэдотгъо́э эн хэлгъгъой До́гъисту, гьемчун эн татгъойму, неденишире гъуногъ косибиге, енебуге бирегориге. Э товун э н гъуногъ пушотегъо мигуфдируьт: «Гъуногъ эз худо́и». Оммо гІоши́ре одомигъо и хубе гІэдот эн хэлгъи́реш пой зеренбируьт, пузмиш сохденбируьт э́генер э хунешу, э шори, дезгогъ, межлугъс ишу гъуногъ той ишу нисдиге, косибиге. Угъо косибе одомире, э́генер у гъуногъ гъисдигеш, элчэгъ сохденбируьт. Э ижире гъозие овосунере гуш дошдогор расд оморени э овосуней хэлгъи тати «Жингире Шомоил э гІэруьси».⁸ Жингире Шомоил не́ки хэндее (коми́чески) персонаж эн е ченд овосунегъой татини. Э гуфди́рей эн келе мердгъой Дербенде́воз, гъеле зинде бируьтгъо э си́муьн салгъо, угъо э гІэ́иле ве жовоне вэхдгъошу диребируьт Жингире Шомо́иле, бисдогъо песе́де персонаж эн е ченд ма́хсерее овосунегъой тати. И овхьо́лет диеш куьнд сохде э овосуне нушу доре моренуьтгъо гъозие́ре э гъозией зинде́гунире́воз, ки нисди э́слогъ те́фигІэ́тлугъе овхьо́летгъо э гІэ́рей зинде́гуни ве искусство э товун э угъо пуьруьш ве теслих сохде оморенуьтгъо проблемагъо.

Жингире Шомо́иле э гІэруьси кук эн келе гІоши́р Дербенд ого́л зере́нге, у шо́хьонгу́м эз бо́гъ хуь́шде эз кор во́гошденге, гъе гъечу э у парта́лгъой кори́ревсэ́ вэхи́шдебу ра́фде э гІэ́руьси, Е́гІни, гъуногъ-гъуногъи, чуь бешгъэ́и, чуь́жире парта́л э тен эну́ вериге. Оммо э гІэ́руьси эн гІоши́р уре э песо-пушо нуьшунде, э у хуь́рмет нисе сохде, э пушо́й эну е бе́гъеме чи нисе норе.

Дуьимуьн шев гІэ́руьси Жингире Шомо́ил воку́рдени «то́зе ма́хьсгъо, чухой мовут, гъо́бой ла́стик, бе́сдени гъэ́иш сална́ме, веноре́ни килэ́х бухоре́и», о́морени э гІэ́руьси. И дес уре лап э хуь́рметевоз гъо́бул сохденуьт, э пушо́й эну ченд жи́ре чигъо, ху́рекгъо норе́нуьт. Жинги́-

⁷ Сати́ра ве юмор эн хэлгъгъой До́гъисту. Махачкала. 1976. В. 241.

⁸ Фольклор тати. Махачкала, 1940. В. 56—57.

ре Шомоил увэхди бушбогъ егъни гIэруьсире эз хуыште куынд овурде. гуфдирени:

«— Э туьревоз мэхьсгъо, э туьровози гъобо, э туьревоз килэхъ... Эришму овурди и гIошгъо-егънигъоре... вегирит хурит!..»

Гьемчун гье гъечи сохде герой эн лакски овосуне Акул Али гье э ижире ихдилот. У э рухшэндие суьпле хэндеревоз эз бел эн чухой хуыште гирде, гуфдирени:

— «Веги, чухо, ху!..»⁹

Идеей эни овосуне гъисди гIэйбежер, дивунлуь сохдеи у одомигъоре, комигъоки хубе гIэдотгъой хэлгъире пой зеренуьт, э одоми, гьемчун э хуышдени гъуногъ хуьурмет сохденуьт э гIэдот хэлгъи, инсонъети гъисдигъо жирере хуно нэгI, э косиби-гIошири энугъре, егIни, эри энугъо гIошир усол, зобу, шефд, элчэгъиш бисдоге — вегири, оммо косиб — хуб, темиз, хъэлл, дуьруьсдиш гъисдиге — вегир нисди.

Тематикай эн сатирай хэлгъи жуьрбежиреи. Социальни сатирай эн овосунегъой хэлгъи гъисди э гъэршуй муьрсдорогоргъой хэлгъ, эксплуататоргъо, падшогъгъо, хонгъо, беггъо, гIоширгъо, гъуллугъчигъой эн диндогIот, бишэгIре судгъо ве диеш.

Овосуней татире «Косибе кук не гобой эн нумаз»,¹⁰ овосуней аварире «Чуьтам Насретдин кумеки сохдебуге э косиб»¹¹ ве лакски овосунере «Чуь там Акул Али кумеки сохдебуге э батрак» э мэгIэно ве идеей ишуревоз лап куьндуьт эз еки. Угъо бирмунденуьт, чуьтам хэлгъ дивунлуь сохдениге бедхъисоби, шефди, дургуни эн одомигъой огъоети сохденуьтгъо классгъоре, девлетмендгъоре, мейл энугъоре гирденуьтгъо гъуллугъчигъой динире, дуьлсухуни сохдеире эри косибе, жофокеше одомигъо, хъэрекетигъой хэлгъэ эри нисд сохде гуж, зулум ве шефдире, тогIин сохде рэхъмедуьли, дузи ве хъисобире.

Э овосуней тати косибе кук е кем э гужевоз гъэзенмиш сохде пулгъой хуышдере эри гIэруьси дорени эри е кем вэхд дошде э гобой эн нумаз. Бэгъдовой е мегъиге косибе кук оморенге э ки гобой пул хуышдере эри вегирде эзу, гобой хъэшо зере пул энуре.

«— Ме туьре нисе шинохденуьм туь э ме пул-нечи недорей!» — гуфдирени у эз кук.

Косибе кук ченгъэдер минет сохдени оммо гобой э гуш нисе гирде.

Гъемин э товун энижире овхъолет гуфдире оморени э овосуней аварире.

«Руз э хэйр бу, гъози! Ини ме оморем: хосденуьм, вогордун у дегъ туьмеймере, ме э туь доребируьмгъоре.

«— Эй туь, гIовдол! — хъэрой вегирдени э сер энугъози. — Ме туьре нисе шинохденуьм, не пулгъойтуьреш ме недирем. Оворе бош эзинжо, небуге нуькергъоре огол мизенуьм, мигъилуьм дешенде туьре э чолоки!

Э жэгIмиет, эжеки огъоети сохдени мораль сэхъибъети, эжеки бирегор сигъмиш сохде небирегоре, гужлуь-зэгIифе ёгъин giroшдени социальни конфликт. Э ижире жэгIмиети овхъолет гъечи гуьнжо оморени,

⁹ Архив эн Альманах тати.

¹⁰ Овосунегъой аварире. М. 1972. В. 78—79.

¹¹ Ихдилотгъо э товун Акул Али. Махачкала. 1976, В. 52—54.

ки гьонунгьо, низамгьой энэ тараф эн гюшири, у бишэрг, тэхсиркор гьондигеш, оммо э гьэршуй косиб, у дуз гьондигеш. Ижире гьэршугье овхюлет диеш гужлук сохде конфликте. Гьелбет, э гьонунгьо, низамгьой энижире бишэргие жэргмиетевоз тэхсирсуьзе косиб бие езугь, гьэлхэндсуьз муну э пушой энугьо. Оммо неденишире э и овхюлетгьо, э овосунегьо темэхьоре, бишэргие гюшир, биёбур, тэхсирлук, гьейбержер сохде оморе, косиб э метлеб, дилег хуьшде расире.

Э овосуней тати э косибе кук кумеки сохдени фегьмлуье зен, комики фурмунде, хэр сохдени гобое, э овосуней авари э косиб кумеки сохдени Насретдин, комики гьемел офдени, пул косибе эз гьози векенде, дорени э у, э овосуней лакоси, комики эз сюжет лап куьнди э овосуней татиревоз, батрак кумеки сохдени хуьшдени Акул Али ве фегьмлуье зен. Угьо сер гьозире пучунде, пулгьой эн батраке вегирденуьт эзу, доренуьт э сэхиб ю.

Социально-бытовой овосуне эз овосунегьой эн уьзге жанргьойге зиедте куьнди эз гьемерузине зиндегуни эн одомигьо, лугьондте ве фирегьте бинуьш дорени уре, идейни ве эстетически синогьи хэлгьэ.

Э социально-бытовой овосуне жэргмиинсоние идеегьо ве художественни жэргмлуьигьо эжиге овурде юморенуьт э гьэдотлуье, оммо гьемише оргинални ве гьемише «зиндегуние сюжетевоз». Гьемин ижиреи сюжет эн овосуней тати «Мулла не есиёвчи»¹². Э вэхд ихдилот хуьшде э есиёв мулла пуьрсирени эз есиёвчи:

«— Ченгьэдер пул бирени туьре эзи есиёвтуь?

— Э мегьию чор туьме, — мугу есиёвчи.

— Чуь сохде туь и пулгьоре?

— Эзи чор туьме, — жугьоб мидук есёвчи, — е туьмере хурденим, е туьмейгере гьэрде вогордунденуьм, е туьмере э гьэрд доренуьм, е туьмейгере э гьовои доренуьм».

Мулла, гьелбет невараси эри хуьшде мэргэной эни эйгьомлуье гофгьой эн есиёвчире, чуьтам гьеебо ниварасуьге угьоре эри хуьшде еботевесе р гуш недошде енебуге нехунде и овосунере. Тесфир гофгьой эн есиёвчире, гьеле те эхир не шиновусдеки и овосуней татире, дануьсде мибу эз овосуней даргини «Эгьуьлменде ранжбер»¹³, сюжет ве идейни мэргэной энэ бешгьэ гьондигеш эз овосуней тати — «Мулла не есиёвчи».

Э овосуней эн даргини, косибе ранжбер, комики овурди пишкеш эри хон е гьозе, биё э войгей энуревоз бэхш соху уре э шеш жиге: эри хон, эри зен ю, дуь духдергьо ве дуь кукгьой энэ. Ранжбер сер гирдени эри бэхш сохде.

«— Туь сер-келлей эни хуней, унегуьре э туь расирени сер эн гьоз, — гуьфдирени ранжбер эз хон. — Зен комики биё дуьме хуне бурав э песой эн шуьвер, э у расирени дуьмбег. Э дуь духдергьойтуь, комигьоки, пардуьш верие парандегьоре хуно учмиш мибошут эз хунейту, э гьер энугьо расирене е пардуьш эн гьоз, кукгьойтуь, комигьоки сутунгьоют эритук, э гьерки энугьо расирени е пой эн гьоз...»

Эйчуь эхи э и овосуней даргини дери ухшешние мэргэно э овосуней

¹² Эз архив Альманах тати.

¹³ Сатира ве юмор эн хэлгьгьой Догьисту. Махачкала, 1976, В. 121.

тати деригьоре хуно? Себеб эни кор уни, ки пушотейне хосиет зиндегунни эн татгьо, эн уьзге хэлгьгьойге эн Догъистуре хуно, бу партиархальни. Мерд бу келей эн кифлет, дивунбуррагор энун Биней морально-этически рафдоригьой эн татгьо, чуйтам гьемчун эн уьзге догълуьгьоре хуно, бируьт гьэдотгьо (нуьвуйсде неоморе гьонунгьо). Еки эзу бинелуьегьэдотгьо бу келе мерде хуьярмет гирдеи, обур энуре дошдеи, эри энугъэйгьу дореи. Зен э хуне муьди бу э мерд. Духдер «кесе хуно» хьисоб биренбируьт э хуней бебе, егъни, зу-дир у биь бурав э шуьвер, бу одоми эн хуней е кифлетиге, у егъни «сенгъ бинеборуй эн хуней кеси». Гьер одоми э келе мерди имид хуьшдере биь венуь э кук, комики биь дору уре э вэхд пире руз у, чуйтам бебе дошдиге кукке э вэхд гьэили ве жовони энун. Унегуьре, э у куйгъне социальни овхьо.летгьо кук хьисоб биренбу десдек эн кифлет, эн бебе-деде э пире руз энугьо. Унегуьре, чуйтам иму гуфдиримге, неденишире э бешгъэи сюжет, мэгъгъной эн овосуней тати «Мулла ве есиьвчи» ве овосуней даргини «Эьуьлменде ранжбер» э еки лап ухшешуьт. Э овосуней тати духдер эн мулла гьечи верасунде э бебешу мэгъгъной гофгьой есиьвчире:

«— Есиьвчи гуфдиренге, ки эз чор туьме е туьмере угьо хурденуьт, и гофе тесфир сохде герек нисди, егъни эри хурдешу хэржи сохденуьт. У гуфдиренге, ки е туьмере у гьэрде вогордунде гьер мегъ, уре гьечи верасире гереки. Есиьвчире бебен, келе мерди, комики уре дошди, ведировунди. У гьейсэгъэт кор сохде нисе дануьсде. У е туьмере э сер энун хэржи сохдени — гьэрд хуьшдере эдеэ э у вогордунде. Есиьвчи гуфдиренге, ки у е туьмейгере э гьэрд доре, уре верасире гереки гьечи. Есиьвчире куки. У гьеле чуйклеи. Е туьмере у э сер энун хэржи сохде, ю келе мерд бисдоки кук ю дору гуфдире юре. У гуфдиренге, ки е туьмейгере у эдеэ э гьовои доре, есиьвчире э и гофовоз гуфдире воисдени, ки уре эз кук бэгъэй е духдериш гьисди. Е туьмейгере у э сер духдер хэржи сохде. Оммо духдер келе биренге мурав э шуьвер, э хуней кес. Эз духдер эри энун е хэйр, е кумеки нибу. Егъни и е туьме, у эри духдер хэржи сохденигьо, эдеэ э гьовои рафде».

Э овосуней тати «Мулла не есиьвчи» ве овосуней эн даргини «Эгъуьлменде ранжбер» неки бирмундени кими социальни чигьретгьо ве гьэдотгьой эн умогъоине вэхдгьоре. И овосунегьо гьемчун нушу доренуьт фегъмлуьи, эгъуьлменди жофокеше одомире э пушой одомигьой эн огъоети сохденуьтгьо классгьо ве духовни десдек энугьо — векилгьой диндогъоти, э овосуней даргини — ранжбер эз хон эгъуьлменди, гьэмелдани, э овосуней тати — есиьвчи эз мулла.

Эз овосуней тати «Мулла не есиьвчи» куьнди э идейно-художественни мэгъгъно ве метафорически эйгомлуьию гуьре гьемчун э овосуней гъумугъи «Келе мерд не везиргьо»¹⁴.

Бий, э комиревоз се везиргьоюни, пуьрсирени эз ранжбер, комики эдеэ зими дурунде:

«— Эй, тамаза, гуйге сер догъэ верф дегирди?

— Неки сер догъэ — мейдузиреш эдеэ думон шишире. — жугъоб дорени келе мерд.

— Хурде-бердейтуь чуйтаман?

¹⁴ Сатира ве юмор э литературай хэлгьгьой Догъисту. Махачкала, 1976, В. 174-175.

— Зобу нисди, э гушдевоз нуне жавусденуым, — жугъоб дорени ранжбер.

— Туь э чуй кор мухшули?

— Валлагъ, ме гъэрд доребируым, имогъой эдее гъэрдмере вегирденуым.

— Эгенер ме туьре мидоруымге се чогуэ эркеге бидбидгуо, туь чуй мисохди? — пуьрсирени келе бий.

— Ме угъоре гъечи темиз мисохдуым, е доне парлеш э угъо нивегъишдуым, — гуфдирени келе мерд».

Везиргуо неверасируйт не мэгIэной пуьрсуйшгуой эн бие не жугъобгуой эн ранжбере. Бий гъэгъри бие эзижире фегъмсуьзи энугъо, терс дорени угъоре, эгенер угъо недануьсдуьтге мэгIэной эн пуьрсуйшгуой энуре не жугъобгуой ранжбере угъоре у эз гъуллугъ ишу пищ мисоху.

Везиргуо оморенуьт э кин эн ранжбер. Ранжбер эзугъо хосдени гIэсбгуо, парталгуо ве пулгуой энугъоре. Везиргуо рази биренуьт. Увэхди келе мерд гъечи верасунде э угъо мэгIэной эн пуьрсуйшгуой бие ве жугъобгуой хуьшдере э бий. Суьфдей пуьрсуьш, хон бу: «Эй, тамаза, гуйге сер догуэ верф дегирди?». Э и пуьрсуьш у жугъоб до: «Неки сер догуэ, мейдузиреш эдее думон шишире», егIни, «чумгуош эдее тор бие». Э дуьимуьн пуьрсуьш бий: «Хурде-бердейтуь чуьтами?», у жугъоб дорени: «Зобу нисди, э гушдевоз нуне жавусденуым», егIни гъеме дендугуо офдори, имогъой у э гушд дендуревоз нуне жавусде. Э сеимуьн пуьрсуьш бий: «Туь э чуй кор мухшули?», у жугъоб до: «Валлагъ, ме гъэрд доребируым, имогъой эдее гъэрдмере вогордунденуым», егIни, ю э и хори тум кошди, имогъой эзу тум вероморигуо зимире эдее дурунде. Э псини пуьрсуьш эн бий: «Эгенер ме туьре мидорумге се чогуэ эркеге бидбидгуо, туь чуй мисохди?» Ранжбер жугъоб до: «Ме угъоре гъечи темиз мисохдуым, е доне парлеш э угъо нивегъишдуым».

И гофгуоре гуфдиренге, ранжбер э руьхшендие хэндеревоз денишнере э се везиргуо, гуфдирени:

— Ишму гъейсэгIэт хубтеит беге эзу пар векенде бирэхъне сохде бидбидгуо?

Чуьтам э овосунегуой эн де хэлгъгуойгей Догъистуре хуно идейно-тематически мэгIэной эн социально-бытовой овосунегуой тати хосиетлуьни э гъовхо бердеиревоз жофокеше одомигуо э гъэршуй классови дуьшменгуо эри азади, мозол ве верзирени зиндегунишу.

Э феодаьни жэгIмieti, э комики деруьт дуь э гъэршуй еки гъисдуьтгуо антогонистически классгуо, эжеки падшогъгуо, хонгуо, беггуо ве э гъуллугъ энугъо гъисдуьтгуо одомигуо э бирэхъмиревоз эксплуатировать сохденуьт косибгуоре омбариш герой эн овосунегуо эз гIэрей косибгуо эри расире э метлеб хуьшде, э инсон лоигъ гъисдигуо зиндегуни, эри азади ве мозол хуьшде бирмундени эгуььллуь, фегъмлуь, дананделуь бирей хуьшдере эз одомигуой эн эксплуататорски класс. И овхьо-лет лап хуб бирмунде омори э мэгIлуьмлуье овосуней тати «Кечел ве гъэжелe»¹⁵ гъемчун э вариантгуой эни овосуне — овосуней лакци «Ги-

¹⁵ Архиве.

логъ-фолчи»,¹⁶ ве овосуней даргини «Гъэжеле-гІэър».¹⁷ Ижире меселен-гьоре омбар овурде мибисдо.

КимвэгІдо э овосунегьой хэлгьи косибе, кечеле эри бесгъун доре дуышменгьой хуышдере-падшогье, хоне, беге, везире, суруле гІошире, — расире э метлеб хуыште, уре эгъуыл-фегъм нисдигеш, оммо кор энугъчи эз хуыште э барасд оморени, у расирени э мирод хуыште И томошелуе овхьолет лап хуб бирмунде омори э еки эз лап фирегъ мэгІлуым гьисдигьо овосунегьой тати, «Эгъуыл не Мозол¹⁸», комики э снимуын салгьо нуувуьсде оморебу эз гофгьой эн мэгІлуымлуе овосунечи Хьизгьией Эмин ве дофус зере оморебу э «Фольклор тати», ведироморебу-гьо э 1940 сал.

Э и овосуне, чуьтам мэгІлуымиге, Эгъуыл не Мозол хуыжет гирденуьт эеки, комини энугьо дуь эз еки гужлуьниге. Эгъуыл гуфдирени ю гужлуьни, оммо Мозол э уревоз э хуыжет поисде, гуфдирени, ки ю гужлуьни. Мозол эри бирмунде э Эгъуыл гужлуьни хуышдере, оморени диromорени э кин е Кечел, хори, хъэьт падшогье жару зеренбугьо, э товлей энугъ зир гІэсбгьоре вечиренбугьо. Кечел неки эз эгъуыл буш бу, гьемиге бирач, бихур бу. Оммо эзу вэхдевоз, кейки э у Мозол диromорени, овхьолет зиндегъни Кечел оморе-оморе хуб бире. Падшогъ уре мирэхэс ссхдени эз гурунде кор, норени уре гьуллугъчи э утогъгьой хуыште. Песде фирсорени эри хунде, норени уре э гулулгъ. Песде норени уре еки эз везиргьой хуыште. Оммо не хундеи, не э гьуллугъ падшогъи кор сохдеи гьич е тике эгъуьлиш зиед нисе сохде э муьвэхъ Кечел. Учугътам хэр буге гье, гьечу хэр мунде. Оммо Мозол энугъ бердени. Е гил у эз хэри, чешмиши хуыште эри е хъэз вегирдени е келе гьопоз зере эз сер падшогъ. Тож офдорени эз сер падшогъ. Эри эни кор падшогъ уре миёсде дуллу сохде, оммо э и кор гье усэгІэт гьэриш бирени Мозол. Гьетте тож падшогъ эз сер ю офдоре, эз гьэд тож энугъ оморени е мар ведироморе. Падшогъ э хотур Кечел уре эз гІэжел хилос сохдеи, мэгІлуым сохдени, ки эдее духдер хуышдере э Кечел доре. Е гилейге Кечел эз хэри, делхэки хуыште тепуьк зерени, падшогье эз тэхд венгесде. Падшогъ офдорени кунбологьово эз сер тэхд хуыште э хори. ГьеусэгІэт эз бун утогъ гьит офдорени э сер тэхд, э падшогъ нуьшдебугьо жиге. Падшогъ диеш звер вебердени Кечеле. Эхир эхириш дие эз дес Мозол нисе вероморе хэригьой Кечеле эри э рэхъ берде, дузов сохде. У оморени э минет э ки Эгъуыл, диrow суфдире э жигей энугъ э Кечел, коргьой Кечел усол небу гуфдире. Кечел хэр гьисдигеш, оммо дуьл, хосдеи эн овосунечи э лой Кечели.

Э гІэрей социальнo-бытовой овосунегьой тати омбаре овосунегьо деруьт-новеллистически, юмористически, авантюрни лап куьнд енебуге хумнелуь гьисдуьтгьо э уьзге овосунегьойгей хэлгъгьой Догъистуревоз, э товун комики иму э и статье овурдим е ченд меселенгьо. Чуьтам иму гуфдиримге, угьо гьисди еки эз лап мэгІэнолуе ве мэрэгълуе овосунелуе прозаи хэлгьи.

Тержуьме сохди Нисон ГИЛЯДОВ.

Э хогъиши автор эни статьеревоз эзи статья э ю расиренигьо гонораре гировунде оморенини э Гьемесоюзие фонд гІэили э нум В. И. Ленин.

¹⁶ Овосунегьой эн хэлгъгьой Догъисту. М. 1965. В. 260-261.

¹⁷ Даргински овосунегьой хэлгьи. М. 1963. В. 57—59.

¹⁸ Фольклор тати, Махачкала, 1940. В. 151—162.

ЧОР ВЕСИЕТ ЭН БЕБЕ

Хэбер эз ки дуым ишмуре, хэбер эз е тожир. И тожире е теке кук бу. Уре се жире «сениглэт» бу: пиёнискеи, гьуморбази, э песой зснгьо гешден. Тожир эри хуыште фикир сохд, эгенер зен хосдумге эри эни у белки и усоле хосиетгьой хуышдере шенд. У гьечу фикир сохдере хуно мисоху. Михогьу миёру эри кук е раче духдере, мисоху эри энэ е келе глэруьси. Оммо кук энэ гене и хосиетгьой хуышдере нишенуь.

Е гъэдер вэглдо giroшде бэгъдо, тожир эзи дердгьой эн кук хуышде нечогъ мибу, мофдону э кун хъэлов. Огол мизенуь кук хуышдере э ки хуышде, мугую эзу:

— Ме гьейсэглэт сэхд нечогьум, мере воисдени туьре чор весиет дуым, ме муьрдонге туь дани, чуьтам туьре зигьисде герекиге.

У гуфди эз кук хуышде шовгло дуь гуфдире у и весиетгьой энуре эжиге миёру. Кук тожир мугу:

— Е гиле гу чуь весиетгьойге, песде ме шовгло мидуьм.

Тожир рази бисдо, мугу:

— Ини весиетгьойме. Рафдиге эри шороб хурде э гьержиревоз бисдо, те хьэрмэхьтуь негую: «Весси, ме дие хурде нисе дануьсденуьм», туь е дугъ шоробиш меху. Дуьимуьн: э гьер одомиревоз гьумор мевоз, воз э лап келе ведилуье гьуморбазевоз. Э ки зен-ошне рафдиге, бура э ки энэ пушой себэхь, сер шев мера. Эгенер туь хунере фурухдени бисдориге, вечарун ебо боругьой хъэте, песде фурух.

Кук шовгло до бебешуре и весиетгьой энуре эжиге миёру гуфдире. Е ченд руз giroшде бэгъдо тожир муьрд. Хьофдрузи ёс giroшде бэгъдо омо еки эз хьэрмэхьгьой энэ, э уревоз гьемише хурденбугьо, берд уре э духон. Кук тожир заказ до шороб, закуске ченд жире, оммо духончире гьишд овурде эришу энжэгъ е пейле. Хьэрмэхь энэ эзу пуьрсиренге эйчуь у гьишди овурде е пейле, у мугу: михуру гье эзи пейле хьэрмэхью те сурои хурде верасде бэгъдо.

Хьэрмэхь энэ те сирои шороб хурде бэгъдо, у лап пиён бисдо. Кук тожир ведировунд уре эз духон. У эз пиёни э хуышде недерире хуно бу, э пой поисде нисе дануьсенбу. Хэнжеле эз гьоб ведешенде, эдембу нифри сохде, вешмерде рэхьгироргьоре. Песде у гьебо чемуьсде, офдо дегешд э гъэд новур. Рэхьгироргьо гьерки е гоф эдембидуьт гуфдире э песой энэ, туь шенде э лой пиён. Кук диренге уре э и хьол, мугу э дуьл хуышде: «меш гьечи биренуьм пиён биренге, рафдегор-оморегор бебе дедей-мере вешмердени».

Эзи рузевоз кук тожир шенд н усоле сениглэт хуышдере - ичку хур-де, пнён биреире.

Дуьимуьн руз у омо э ки эн е келе гъуморбаз э хуышдереоз е гъ-дер пул вегуырде. Гъуморбаз гъеме пулгъой энуре берд. Гъуморвози нерасде бэгъдо, келе гъумарбаз мугую эзу:

— Меш е вэхд бебешмуре хуно гюшире одоми бируьм. Оммо неде-нишире э у кор, ки ме келе ведилуье гъуморбазуьм, ме гъеме бире-неби-реймере э сер гъумор норем.

И гофгъоре шиновусденге кук тожир эзу рузевоз гъумор возиреире шенд. Себэхьимуьн э куче э у вохурд е гешденигъо зен, оммо эз сер-сифет лап рач. У э зеневоз гоф сохд, до уре пул, восдону чем-чи эри шохъонгумине хурек, имид до ю шохъонгум, сер шев миёв гуфдире.

Зен гъеме чигъоре хъозур сохд, суфре веравунд, те нимешев дени-ши, оммо кук неомо. Уре сэхд хов гуьрде, дегешд хиси. Пушой себэхь кук тожир куфд дер энуре, диromo. Мивини сифет зен лап бирачи. Уре негире мигируь э зен дениширенге. У э вогънеки эз духдер мугую:

— Э ме бэхшлемиш, сох, мере сэхд гъуллугъ бу, ме сер шохъонгум сморе недануьсдуьм.

И гофе гуфдире, кук мурав, дие гъич э зенгъойгъевоз нигешдуь.

Е гъэдер вэхд гиросше бэгъдо кук тожир э ёр овурд чоримуьн ве-сиет бебешуре. Огол зе овурд фэхълегъоре, вечарунд боругъой сенгъире э иловлей хъёт хуыше. Оммо эз гъэд эни боругъо у гъичиш неофд. Диеш омбарте пул хэржи бисдо уре боругъоре дуборе эри вокурде. Увэхди кук тожир вераси эри хуыше, ки бебешу дори и весиет уре, егъни, у дануь гуфдире гъэдуьр пуле, пуле эри негъогъи хэржи несоху, пуле вир сохде асанти, гъэзенж сохде четини, гъемчун чуьтам вечарун-ден асанти, вокурдеи-четин.

Куз эз гъемей эн усоле хосиетгъой хуыше дур бире, зигъисд э шори-бэхдевери э зен хуышдереоз.

Нуьвуьсде омори эз гофгъой Гъээрье Мишиев э 1987 сал э ш. Дербенд. Нуьвуьсди Яша Ильягуев.

БЭГЪ НЕ ЭБРЭГЪ

Е гиле э гъирогъ нуькере оморот вохурдуьт эеки Бэгъ не Эбрэгъ.

— Руз туь э хэйр бу, холей Бэгъ, — мугую Эбрэгъ. — Е нике кор сох эриме, бер мере э улойгей нуькере. Э у тараф нуькере гъовумгъой-ме зигъисденуьт, угъо мере э гъуногълугъи огол зерет, оммо ме симов мере нисе дануьсденуьм.

— Бошгу, — мугую Бэгъ. — Венуьш э кулме беруьм туьре.

Эбрэгъ верафд э кемер Бэгъ. Бэгъ дерафд э нуькере, симов зере-зере рафд. Гъетте э у гъирогъингей нуькере оморе расире, Эбрэгъ эри хуыше фикир сохд, метлеб энубегъем бири, дие уре Бэгъ гьрек нисди, дуьм хуышдере гъэд сохде, э е зарбевоз мигезу уре.

— Омон, муьрдуьм! — хъэрой мисоху Бэгъ. — Туь гъечи э ме хо-гъин эричуь ведиромори?

— Туь дануьсдени, ме Эбрэгъуьм. — Ме омбар довом доре нисе

дануьсденуьм гьеркире бисдо негезире. Дивэгл иму, эн эбрэггьо ужи-
реи.

Те Эбрэггь эз кул энү фураморе, Бэггь, чаруьсд песово, екем симов
зе, песеде дешенд хуьшдере э луггонди глов. Эбрэггь тартанил вомунд
э руй глов.

— Вой омон! Эхирме бисдо! — имогьой божэхь зе Эбрэггь. — Туь
чуь овурди э серме, Бэггь?!

— Туь дануьсдени, ме — Бэггьюм. Ме омбар тоб доре нисе дануьс-
денуьм э гьэд глов симов незере. Дивэгл иму, эн бэггьо, гьечуни, —
мугу у эз Эбрэггь, уре глов э бердеки.

*Нуьвуьсде омор эз гофгьой Рафоилов Рафоил
э ш. Дербенд э 1984 сал. Нуьвуьсди Александр
Рафаилов.*

КЕЧЕЛ НЕ ЛУТИГЬО

Э е шегьер е Кечел зигьисденбу. Э пороггь эни кечел э хубе чоггьэ
жингов дебу. Е руз Кечел мугую эз кук хуьшде:

— Хэлефме, мере можол нисди, ведебер и жингове фурух э базар.
Оммо эз деггь туьме кемте меди.

Кук медеберуь жингове э базар. Куьнд миёв е муьшдери, мугую:

— Э ченд гуфдире, кук, туь и кечире?

— И кечи нисди, леле, и жингови, — мугую кук.

Гье и вэхди куьнд миёвт дуь муьшдеригеш.

— Э ченди и кечитуь? — мипуьрсуьт угьош э е лэглэ суьфдеи муьш-
дерире хуно.

Кук гьэггьри бире эз гофгьой энугьо, мугую:

— Ишму нисе диренит беге и кечи нисдигьоре, жингови?

Гьерсей эни муьшдеригьо э е гоф, э е лэглэ бире, мугуют эз кук: и
кечини, жингов нисди. Кук бовор сохде э угьо, мифуруху жингове э
угьо э гьимет эн кечи.

Хэбер эз ки дуьм ишмуре эзи се муьшдеригьо. Угьо се лутигьо, се
хэрмэхгьо бируьт. Сениглэт энугьо бу одомигьоре фурмунде, э гьечи-
ревоз руз, кеф, ешемишшуре гировунде.

Кук э хуне вогошденге, гуфдиренге э бебешу, чуьтам у жингове э
жигей кечи фурухди гуфдире э се муьшдеригьо, у гье усэглэт вараси, ки
и кор эн лутигьой шегьери. У э дуьл хуьшде гьэсд мисоху гьэггьр эни
коре ззугьо эри ведировунде, э угьо эри луб овурде.

Кечел мурав э више, мигируь миёру дуь хэрегуше. Эз зен хуьшде
мугую:

— И е хэрегуше эдее гьишденуьм э хуне, и хэрегушигере эдее бер-
денуьм э базар. Те ме эз базар вогошде э гьуноггьоревоз туь суфре
веравун, шороб, закуска ни, гьинггьэр хьозур сохде бигьил. Ме эз ту
пуьрсируьмге, туь чуь сохде, гуки, «туь э хэрегуш эрме тапшуьрмиш
сохдейгьо гофгьоре беггьем сохдем».

И гофгьоре э зен хуьшде гуфдире, Кечел э герден хэрегуш расе
бесде, ведеберд уре э базар. Гьемин гье и се лутигьо миёвт мохурут
э кечел.

— Э ченд фурухде и хэрегуше, — мипуърсуь десдебаш эн лутигьо.

— Ме и хэрегуше эй фурухде неведировундем. У эзи жанае-манае хэрегушгьо нисди. У гофмере, гьуллугьмере берденигьо-овурденигьо хэрегуши

— Нибу у кор! — мугуют лутигьо.

— Эгенер ишмуре дануьсде воисдениге расди эн гофмере, ме гьейсэглэт мугуюм э гуш эни хэрегушме, бурав э хуне, гуя э зенме эришму гьингьэр, закуске, шороб хьозур соху, нуь э сер суфре ишмуре гьуногь-лугьи эри сохде.

Лутигьо омбар шори мисохут, мугуют: «Бошгу!».

Кечел гьуз мибу э ён гуш хэрегуш мугую и гофгьоре, песде эз герден эн расере векенде, рэхьо мидуь уре.

Кечел не лутигьо е кем вэглдо гешде бэгьдо э базар, миёвт э Кечелевоз э хуней энэ. Лутигьо э хуней Кечел диоморенге, мивинуьт э куьнж хуне гье у хэрегуш нуьшди, эдее савзи хурде. Суфре вераюнде. Э сер суфре закуска, шороб вери, э сер кинле — гьингьэр эдее дуьшире.

— Эй зен, чуь сохде ту? — э вогьнеки мипуърсуь Кечел эз зен хуьшде.

— Чуьтам чуь сохденуьм? Туь э хэрегуш тапшуьрмиш сохдейгьо гьуллугьтуьре эдее бегьем сохденуьм.

Гьуногьгьо шороб, гьингьэр, хурде бэгьдо, мугуют эз Кечел:

— Ой Кечел, бирор, биё туь и хэрегуше фурух э иму. ченгьэде гьнмет ю гьисдигеш хьозурим эри доре.

Омбар хьэлово бисдорут лутигьо э Кечел, те у рази небисдо э и кор.

— Бошгу, — эхириш мугую Кечел, — Гьнмет эн дуь хубе жингов дит мере — бисд туьме, хэрегуш ишмуре бугу.

Гье инжо еки эз лутигьо мегируь хэрегуше э дес хуьшде, мугую евошлей э гуш энэ, бурав э зен ю гуя гье ижире чигьо-хурекгьо хьозур соху те ю не дуь хьэрмэхь ю э хуне оморе. Гуфдире и гофгьоре э туш эн хэрегуш, уре медировуну э куче рэхьо мидуь

Бэгьдовой е-дуь сэглэтиге лутигьо миёв э хуней келеи луту. Угьо миденуьшуьт мивинуьт чи, суьфре хьозур нисди, не хэрегушиш вединисди. Десдебаш лутигьо мугую эз зен:

— Эй зен, туь эриму суфре хьозур несохдей. Хэрегуш оморе негуфдиребу беге э туь гьэдэгьмере?

— Чуь хэрегуш? — мугую зен. — Туь эгьуьл туьре хурдей, небуге вир сохдей?

Лутигьо гье усэглэт мерасуьт, ки Кечел угьоре фирмунди. Угьо дир несохде могошдуьт э хуне Кечеле эри куфде. Кечел дануьсденбу чуь мибуге песой эни кор. Те лутигьо оморе э хуней энэ, у эз зен хуьшде мугую:

— Ме руруе хун пур мисохум гьейсэглэт э гердентуь мибесдуьм, Лутигьо оморенки, ме эз туь мугуюм биёр гене суфре деше, э пушой гьуногьгьо чи ни гуфдире. Туь э вогьнеки э нэхьси пой, гофмере эжиге меёр. Ме «Глоси бире», медешенуьм хэнжэле, сула мисохум руруе. Эз бугьоз туь гье усэглэт хун тигьи мибу. Ме песде мегируьм зурнове, мизенуьм е вежегьисденигьо гьово. Ме зурнов зере-зере туь зинде мибоши,

мэхизи, сер мигири эри вежегьисде. У коргьойгере ме хуьшдениме мидануьм.

Миёв лутигьо, шуш-нефес гуьрде, мугуют:

— Е бисд туьмеймуре вогордун, енебуге гьейсэгIэт иму туьре микуйшним!

Кечел хуьшдере э недани, мэхьтели веноре, мугую:

— Эйчуь эхи?

— Чуьтам эйчуь, — мугуют лутигьо. — Туь имуре фурмундей. Хэ-регуш веде нисди. У э хуне нерафди, ме тапшуьрмиш сохдемгьо гьэдэгьэре э зенме негуфдири.

Кечел мугую:

— Гьечу буге ме эз ишму е гоф пуьрсуьм. Туь э у гоф гьэдэгьэ зенге, адрис хунере гуфдирибири э у?

— НэгI. — мугую десдебош эн лутигьо.

— Дие ишму гIэйбе эз хэрегуш не эз ме эйчуь жусденит?

Те лутигьо гьечи э фикир дерн, Кечел мугую эз зен хуьшде:

— Блёр гене суьфре деше эри гьуногьгьо.

— Нидешенуьм! — э хьуршевэз мугую зен. — Э руз ю ченд гиле дешенуьм ме суьфре, ашханан бегс инжо?!

— Кечел э вогьнеки хьуьрш сохде э сер зен хуьшде, медешенуь хэнжеле, сула мисоху руьре э герден зен хуьшде. Эз «бугьоз» зен хунтигьи мибу. Зен е божэхь дешенде, мофдону «мимуьруь». Лутигьо мугуют эз Кечел:

— Эй Кечел, беге эри е гоф недениширеи одомн вегурдени зен хуьшдере куьшде.

Кечел э олхогьиниревоз мугуют эзугьо:

— Ме уре гьечу ченд гилегьо куьшдем эри э гофме недениширеи, ченд гиле гене зуьнде сохдем.

— Чуьтам куьшде, муьрде одомире туь ченд гиле зинде сохдей?

Кечел медешенуь эз квьф хуьшде зурнаре, мугую:

— Э и зурнаревоз. Денишит имогьой.

Кечел сер мигируь эри зурна зере. Кечел э зурна зереки зен энубо э дегешде жиге мижуьмуь, песе минуьшуь, песе э пой вэхуьшде, сер мигируь э шуьвер хуьшдеревоз эри вежегьисде. Лутигьо омбар мэхьтел мимунут.

Лутигьо омбар минет сохдуьт э Кечел и зурнове э ишу фуруху гуфдири. Кечел эзугьо хэйли пул вегуьрде, фурухд э угьо зурнове.

Гьетте лутигьо рафде, Кечел мугую эз зен хуьшде: ме эй хьэзле эдее офдоре муьрденуьм. Ме гьейсэгIэт э хьэёт эриме гьовре мекенуьм, мидегешдуьм унжо. Э ёнме, э киме э гьовре ни герме менгьэле не се буьск кобобиреш, эзубэгьдойге кортуь нисди.

Хэбер имогьой эз ки дуьм ишмуре эз се луги. Угьо зурн-зурн миевт зурнове эри синемиш сохде. Десдебош эн лутигьо мугую эз дуь хьэрмэхь хуьшде буравт э хунегьошу, дир несохде биьвт э гьуногьлугьи э хуней ю, э зенгьошуревоз. Угьо э зенгьошуревоз оморенге, лутигьо вогьне миофут, хьэлово мибошут э зенгьошу, песе хэнжелгьоре бирэхьне сохде, могьунут буз хэнжеле э бугьоз зенгьошу. Гьерсе зенгьой лутигьо э ббжэхьэвоз офдоре, тартапил сохде мимуьруьт. Ченгьэде лутигьо эри зенгьошу зурнов зеруьт, угьо э хуьшде недироморут.

Гьерсе лутигьо э хуърш-гъэзевоз, бирэхьне хэнжелгьоревоз мивидовут миёвт э хьэёт Кечел. Шиновусденге эз зен Кечел, Кечел муърди, угьо миёвт э сер гьоврей энү, шоволгьошуре мифушенуьт э сер гьоврей энү эри нежис сохде, э гьечиревоз семе гъэгьр дуьл ишуре эри тигьи сохде.

Те угьо э сер гьоврей ю оmore, Кечел се буьсге хуб товунде гьирмизи сохде гьишдебу. Гьетте угьо шоволгьошуре фушенде, Кечел эз гъэд гьовре товунде буьскгьоре ведешенде, э кечел лутигьо «муьгьр» ве-но. Лутигьо шоволгьошуре вокошире-вокошире, э хьэроевоз вирихдуьт.

Е ченд руз гиросше бэгьдо Кечел вэхуьшд рафд э ки гьози. Кечел мугую эз гьози:

— Эй хьуьрметлуье гьози, мере се гьули, мере воисдени э хьуькуьм дивонтуьревоз угьоре рэхьо доре. Ме эри эни кор гъэгьтуьреш мидуьм.

Гьози буйругь дорени эри огол зере овурде се лутире. Угьо оmoreнге, гьози пуьрсирени эз Кечел:

— Э чуьревоз туь шогьоди доре мидани и се одоми гьулгьойтунуьт?

— Э кефел гьерки энугьо е муьгьрме вери, — гуфдирени Кечел.

Гьози гьишд угьоре шоволгьошуре фушенде, мивини, эз расдиш э кефел эн гьерки энугьо е муьгьр вери.

Кечел гене мугую:

— Ме угьоре эдее рэхьо доренуьм, энжэгь гьерсей энугьо дуьтгу мере гьерки пенж туьме, нуьвуьсуьтгу э десдин дес хуьшдеревоз шогьоди: не ме угьоре гьэрдхундуьм, не угьо мере.

Гьози мугую эз лутигьо:

— Мерд, сэхьиб ишму, эдее сугьобе кор сохде, ишмуре эз гьульети хилос сохде. Нуьвуьсит ижире шогьоди, ме уре теслих, субит сохум.

Лутигьо буйругь гьозире эжиге овурдуьт, песде эеки гоф-меслэхьэт сохдуьт, те Кечел э сер ишу гене е тозе хэто овурде, вирихде рафдени э е шегьериге эз дес энү.

*Овосуне нуьвуьсде омори эз гогьгой 80 сале
Серье Юшваева э Дербенд, э 1980 сал. Нуьвусди
Семен Садыков.*

ГЪОЗ ХОН

Е гиле е косибе мерд оmoreбу э е дигь э гьуногь э ки шинох хуьшде. Сер шев бу. Гьуногь дере куфд, песде диromo э хуне, шев э хэйр бу до сэхьиб хунере. Гьемин гье и вэхди э сер кинле эденбу гъэжгьу парпар дуьшире. Э гъэд гъэжгьу е келе чоьгъэ гьоз эдембу дуьшире. Э хуне е рач лезетлуье буй эн гьингьэр не душунде гьоз эдембу оmore.

Гьуногь гьетте дере куфде, зен сэхьиб хуне гъэжгьуре э гьозевоз эз сер кинле вегуьрде, зур-зур берд пэхьни сохд э гъэд догьлей дивор. И коре мерд вини.

Сэхьиб хуне мерде хош омори сохд, овурд нушунд э ён хуьшде. Песде мугу эз зе нхуьшде:

— Биёр гьерчуь бисдо ни э пушойму!

Зен овурд суьфре дешенд, но э сер суьфре хуьшге тикегьой нун, шите суьзме, чой.

Угьо чи хурде бэгъдо, жигегъой гъуногъэ, дешендуйт, товуше куыше, ишуш дегешдуйт эри хисире.

Нимешев мигирору, жосибе хов ниёв, э ёр энугъе э догъле пэхъни сохде омориго гъоз миёв. Эхириш шев лап эз ниге гирошде бэгъдо, сэхъиб хуно не зен ю э сэхде хов дерики, мерд евошлей мэхизуэ эз хэзлов. У э торики диворгоре гирде-гирде мигешдуй миофу догълере э минжи дивор хуне. У гъозе эз догъле веугърде, миденуэ э тогъор хуышде, песте э олхогъиниревоз миёв мидегешдуй э жигей хуышде, михисуэ.

Себэхъ биренге, мерд пушой рафе зен эн сэхъиб хуне миёру дигънере хуно минуэ э пушой энугъ хуышге нун, суэзме не чой. Угьо чой э хурдеки, сэхъиб хуне эй хэз мипуэрсуэ эз гъуногъ:

— Гъери туь мунош, гъуногъ, гу, ченд сале мибоши туь эз гуьмуьр?

— Валлагъ, — мугую мерд, — ме салмере дуз нисе дануьсденуьм. Оммо лап хуб э ёрмени: Гъоз хон эз гъэлей догъле вэхуышде э гъэлей тогъор дируморебугъо вэгъдо, ме увэхди чуькле гъэл бируьм, диворго-ре гуьрде гешденбируьм.

Зен-шуьвер гъуногъэ э рэхъ декуьрде, зури-зури дируморенуьт э хуне, оморенуьт э ён догъле, гъозе э гъингъэревоз эй хурде. Гъэжгъуре веугъденге, мивинуьт: аллагъ версуьн, гъоз э гъэжгъу недери. Увэхди угъо мерасуьт эришу, чуь луб овурдиге э угъо гъуногъ, чуь бируьтге мэгъной гофгъой энугъ э товун Гъоз хон...

Нуьвусде омори эз гофгъой Сенем духдър Исроил Хъисибо э ш. Дербенд э 1939 сал. Нуьвусди Борис Гаврилов.

ОВ ЭН МОЛЛА НАСРЕТДИН

Эдее гуфдиренуьт, е гиле Молла Насретдин е гъэжелере эз дуьм ю гуьрде, ведарафдебу э ов. У омо ведирома э гъирогъ дигъ хуышде э е чепенлугъ, мивини инжо е дуьшие гомиш эдее гиёв хурде. Молла рэхъо до гъэжелере. Гъэжеле рафд нуьшд э сер кемер гомиш.

— Огъ! И гомиш овмени, — мугую Молла.

Молла гомише э пушо дешенде, миберуэ э хэзёт хуышде, мидешенуэ э порогъ.

Сэхъиб гомиш дануьсденге гомиш юре Молла Насретдин дуздири. мурав э ки гъози эз дес энугъ эрз мисоху. Гъози гъе усэгъэт огол мизену миёру Молларе.

— Туь эйчуь дуьздирей гомиш эни мерде? Туь дануьсдени: э шэри. Гъэтевоз эри дуьзди сохдеи суьфдеи гиле е дес эн тэхсиркор биё бурра биёв гуфдире?

Молла мугую:

— Э жун туь гъози, ме гомиш энуре недуьздирем, гомиш энугъ э овме офдори. Ме э гъэжелеймеревоз э ов ведарафденге э чул, гъэже-

* И гофгоре омбариш э и овусуне гуфдиренуьт э имугъ э зугъун азербайджани гъочи: «Гъоз хон тэхче гъэлесинден чихиб тогъо гъэлесинде гирен земонде, мен угъо балаже ушогъ идугъм, диворлери тутуб гезейдугъм.

лейме омо нуьшд э сер кемер энү гомиш, унегуьре у гомиш овме хьисоб бире.

Песе Молла Насретдин гъуз бире э ён гуш гъози, э гуши-гуши энү мугую:

— Эгенер туь гомиш эни мерде эриме гъишдиге, ме гьер руз эри-туь е гъэзе руьгъэ миёрум.

Гъози шиновусдки тофгъой Молларе, дегиш сохд фикир хуьшдере. У мугу эз сэхьиб гомиш:

— У гомиш эн Молла Насретдини. Э ов энү офдори гомиш, унегуьре берди у гомише э порогъ хуьшде.

Гъози минувуьсуь шогъодноме, мидуь Молларе, гомиш энүни гуфдире.

Сэхьиб гомиш, косиб, чуьк-чуьк сохде-сохде миёв э хуней хуьшде.

Себэхимуьн Молла Насретдин е гъэзере вегуьрде, мидиров э говду. Гъэзере серги пур мисоху, э руйлеу е кем, э гъолиндн эн е энгуьшд, кере мидекуьнуь, миберу эй гъози.

Зен гъози у руз э тону тозе нунгъо биржундебу. Гъози мигъилуь зен хуьшдере э пушой ю суфре дешенде, эзу тозе нунгъо е нун овурде эрию.

Гъози тикей нуне мибуру, «би:миллагъ!» сохде, мидезенуь э кере. Ё — дуь тике нун э кереревоз хурде бэгъдо, гъози миденишуь мивинуь э зир кере пейн, серги дери. У гье усэгъат марасуь, ки Молла Насретдин уре фурмунди. Гъози зурн-зурн мифуьрсу чоуше, огол мизенуь миёру Молла Насретдине.

— У ме эритуь нуьвуьсдемгъо шогъодномере ди, — мугую гъози эз Молла, — унжо е гъэлети офдори, ме у гъэлетире дуз сохум.

— Мулла мугую:

— Э жунгъуь гъози, ме шогъодномере хундем, унжо е гъэлетиш недери. Гъэлети э бесдуй «руьгъэ» дери ме эритуь овурдемгъо э хотур туь гомиш эн кесе мере дореи.

*Нуьвуьсде омори эз гогъгой Сенем духдер Исроил
Хьиссо э ш. Дербенд э 1939 сал. Нуьвуьсди Борис
Гаврилов .*

КОСИБЕ КУК НЕ ГОБОИ ЭН НУМАЗ

Е косибе кук жерэгъи э дигъ хуьшде е духдер соймиш сохдебу. Оммо уре не эри гъэруьси сохде, не пул-рэхъи эри доре эри духдер пул небу. У мэхизуь миёв э Дербенд эри кор сохде эри е гъошир, е кем пул гъэзенмиш сохде. Вэгъдой онгурвечиренгъо бу э богъгъо. Сэхьиб богъгъо фэхълере эри муьзд доре сэгъэт бируьтгеш, э вэхд богъчиренгъо зиёдте пул доренбируьт.

Согъ сезон эн онгурвечиренгъо кор сохд и жовоне кук эри сэхьиб богъ. Те хьэрмэхъгъой энү е ченэх онгур чире ведеберде, у се ченэх чирембу. Сэхьиб богъэ хьэз омо эзижире дилбоши, кордусди эни кук.

У уре дуьвойне муьзд до эри жофой энү, теклиф сохд э кук е мегъигеш пою кор соху эри ю тозе шоробгъой энуре э гьомбор ю эри эхте сохде.

Кук рази бисдо. Эз хэзеин веугурде пулгьоре берд до эри дошде те ю э дигь рафде э гобой эн нумаз, келе рушгьо.

Е меьгиге гиросше бэгъдо косибе кук омо э ки гобой пулгьой хуыш-дере эри веугурде. Гобой хэшо зе пулгьой куке, мугу:

— Ме туьре нисе шинохденуьм, туь э ме пул-нечи недорей.

Кук омбар минет сохд: «Э хотур худо, э хотур бенде, пуллегьоймере ди». Гобой гуш невоно.

Кук ведиромо эз ки гобой сер герде хуьрд, могьбул, омо нуьшд э куче э ён эн е келе хуней сенгъи. Гьемин гье и вэхди зен эн сэхьиб эни хуне пенжерере мокуну, миденишуь мивинуь э ён хунешу е жогъиле кук, сере дуллу гуьрде, нуьшди. Уре э кук езугъ миёв. Зен медиров эз хуне, миёв э ки кук мипуьрсуь, у гьечи могьбул эричуьннге. Кук мугую дерд хуьшдере эри энү. Зен мугую:

— Туь, хэлефме, гьич фикир мекеш. Ме гьеме пулгьойтуьре те кепик медешенуьм эз гобой.

Зен мидарав э хуне. Е нимсэглэтиш нигирору, у могорду е чуькле бугъче э дес ю дери, гъэревош юш э юревоз. Зен мугую эз кук:

— Суьфде ме мидарам э ки гобой, е дегь минут гиросше бэгъдо, туь ди́ро э песойме. — Песде э ки гъэревош руй бире, мугую: — Гьетте и кук ведироморе эз ки гъози, туь ди́ро, шори сохде-сохде, гу эз ме: «Хонум, бошорей мере, шуьвертуь, огъойме э шори-никиревоз омори!».

Чуьтам угъо эеки гоф сохдуьтге, суьфде дерафд э ки гобой зен.

— Жон гобой, — мугу зен, и ченд мегъи шуьверме рафди э Макарё эри нугъорес фурухде, оммо эзумогьоевоз эзу е хэбер нисди. Дуьлме оноре хуно эдее пара бире. Мере воисдени э шебирормеревоз бурам э песой энү, дануьм чуь бириге, чуь небириге уре. Ме дануьсденуьм, туь е хьэлоле одомини. Те ме унжо рафде-оморе мере воисдени э и бугъче деригъо суьрхгьо, эршефигьоре тапшуьрмиш сохум э туь. Согъ-саламат вогошдум оморум, миди э ме суьрхгьоймере, ме гьэгътуьре мидуьм эри эни кор, неоморумге — гьемей эни суьрхгьо эз ме бэхш бугу эри нумаз.

И гофгьоре гуфдиренге, зен сер бугъчере мекенуь. Гобой диренге ингъэде суьрхгьо, эршефигьоре, чумгьою чорчуми мибу, дуьл ю бэглэ-вечере хуно межегъуь. Гье э вэхд энижире ихдилот энугъо, миёв мидиров косибе кук. Уре диренге, гобой эри хуьшде фикир мисоху, эгенер у пул куке недоге, зен севдегер э у ихьдибор нисоху суьрхгьой хуьшдере эри э кию гьишде. Унегуьре те кук лэглэ вокурде, гобой мугу:

— Туь эри пулгьойтуьре веугурде оморейге, веги бер э шори-никиревоз.

Гьетте кук эз ки гобой ведироморе э пулгьой хуьшдере́воз, мидарав гъэревош. У шори-сохде-сохде, мугую эз бикей хуьшде:

— Хонум! Бошорей мере! Худо шуькуьр, шуьвертуь, огъойме омори!..

Зен зури-зури мибесдуь сер бугъчере, мэхизуь, мугую эз гобой:

— Э гуштуьш шоре хэбер дараво, ме рафдуьм!..

Нуьвуьсде омори эз гофгьой Сенем духдер Исроил Хьисибэ э ш. Дербенд э 1939 сал. Нуьвуьсди Борис Гаврилов.

«КУК» ЭН ШОГЬ АББАС

Е гиле е косибе кук мэхизуь миёв э лой дергёгь. У э гъиругь дерёгь оmore куьнд биренге, миденишуь мивинуь э сер глов е пуьтуьрке вери. Кук мекенуь парталгьой хуьшдере, мидарав э дерёгь, симов мизенуь, дес микешуь, мегируь пуьтуьркере медировуну эз дерёгь. Сер пуьтуркере мекенуь, мивинуь унжо е когъоз дери. Когъозе медешенуь, мивинуь э и когъоз нуьвуьсе омори: «Гьерки офд и пуьтуьркере э и когъозевоз у лап бэхдлуь ве девлетлуь мибу».

Э зир хэтгьой эни когъоз гьул эн Шогь Аббас не пичет ю вери.

Кук когъозе э гьултугь доноре, офдо э рэхь бэхд-мозол хуьшдере эй офде. Хэйли рузгьо у рэхь мирав, эхир миёв медиров э е шегьер. Гьемей кук эз сер те пой туз-тумол, гловдол бу. Одомигьой эни шегьер лап мигьровуне, гьуногъсевене, туькдуьзе одомигьо бируьт.

Е севдегер уре э гъиругь шегьер диренки гье усэ!Эт эз сер-сенбол, сер-сифет энү мидануь у эз дуре жиге оmore гъэрибе одомини. Севдегер уре э хуней хуьшде миёру э гьуногьлугьи.

Угьо чи хурде бэгъдо, севдегер мипуьрсуь эз кук у киниге, эз же омори́ге. Кук э вогънеки мугую:

— Ме кук эн Шогь Аббасуьм, эз Исфогьонуьм. Ме э е десде хьэр-мэхьгоймеревоз ведиромебируьм э сафар эри гешдейму, ов зерейму. Э е више э нэхэбереки э сер иму оморот чуьл гьирхьэрембошигьо. Угьо имуре талан сохдуьт, гIэсбгьоймуре вегирдуьт. Хьэрмэхьгойме кимигьо муьрд эз дес энугьо, кимигьо вирихдуьт. Ме мундум тэхьно. Рэхьэ вир сохде, оморум ведироморум э шегьер ишму.

Себэхимуьн э хэлгь лов мибу э шегьер ишу кук эн Шогь Аббас э гьуногьлугьи омори. И хэбер мирасуь э падшогь эни шегьер. У мифуьрсуь одомигьоре э хуней севдегер, э гьуногьлугьи огол мизенуь «кук» Шогь Аббасе.

Те ебо севдегер гьуногь хуьшдере э ки Шогь Аббас фуьсоре, хуб сер-тен энуре мокуну э бугьолуье зар-зарие парталгьоревоз, геймиш мисоху песеде, мидекуьнуь э рэхь.

Падшогь эни шегьер куке э хуььрметевоз гьобул мисоху. минуьшуну э ён хуьшде, э гIуьзет энү е келе дезгогь мисоху. Межлуьс верасденге, дие падшогь уре э ки севдегер нифирсуь, мигьилуь э ки хуьшде.

Себэхимуьн падшогь эз кук митуьрсуь:

— Чуьни метлеб омореишму э шегьер иму?

Кук мугую:

— Ме шиновусдем э рачи духдергьой эн падшогьетиту э е жигеш ужи́ре раче гуьзелгьо нисди. Оморем еки эзу гуьзелгьошму эри хосде эрime.

Падшогь мугую:

— Еки эзу туь гуфдиренигьо раче гуьзелгьо-духдермени, туьре рачиниге ме духдерме мидуьм э туь. Ме лап шор мибошум э чуьн Шогь Аббаси падшогьовоз эри гьовум бире.

Кук рази мибу. Се руз-се шев инжо гIэруьси нуьшунде миёв эри «кук» Шогь Аббас не духдер падшогь эни шегьер. ГIэруьси верасденге падшогь духдер не домор хуьшдере э чуьл деве бор сохде бугьолуье бэхшгьоревоз, гьулгьо-гъэревошгьоревоз мифуьрсуь э Исфогьон.

Те угыо э Исфогъон оmore расире, хэберчи миёв э ки Шогъ Аббас, мугую,

— Пашогъ согъ гердо, кук туь э зен хуьшдеревоz, дүхдер филоп падшогъовоз, э е келе керву, гьулгъо-гъэревошгъоревоз оmore расири э ён шегъер.

Шогъ Аббас е гофиш негуфдире, мифуьрсуь одомигъоре э пушорэ-хьуй кук э у э хьуьрметевоз эри вохурде.

Шогъ Аббас кукe не зен юре мидеберуь э хуне, келе межлуьс мо-куну, омбаракбу мисоху угыоре. Песде у огол мизенуь кукс э е жейлес утогъ, мугую эзу:

— Мере гъеме гъисдигъо е теке куки, уш гъеле той зен хосде нис-ди. Туь кини? Туь нисе дануьсде беге мэ ери эни дургуне хьиллее кор-туь, сертуьре мибурумгъоре? Эйчуь гуфдирей, туь кукмени гуфдире?

Кук гъемере ихдилот мисоху эри Шогъ Аббас. Песде медешенуь эз куьф хуьшде мибурмуну у нуьвуьсдигъо когъозе.

Эгенер туь ижире когъоз ни нивуьсдиге, меш ижире коре нисохдум.

Шогъ Аббас бэхши э у и глэмелдани энуре. Э гъечиревоз косибе кук эз расдиш бисдо еки эз лап бэхдлуье ве глошире одомигъо э вилеет хуьшде.

*Нуьвуьсде оmore э шегъер Дербенд э 1988 сал
эз гофгъой овосунечи Рафаилов Рафаил. Нуьвуьс-
ди Александр Рафаилов.*

МУЛЛА НЕ ЕСИЁВЧИ

Е гиле мулла эз дигъ Белиджи э кул хэр хуьшде дуь туморе гендуьм веноре э дигъ Муьшгуьр э есиёв овурдебу эри глорд кешире. Есиёвчи э хуьрметевоз хош оmore сохд мулларе, нуботсуьз, эз эн гъеме пушо де-куьрд гендуьмгъой энуре э дунлугъ эри глорд кешире. Шохьонгум би-ренге у э есиёв глэтош менуь, мулларе хиник небу гуфдире. Песде му-рав э хуне, эй мулла эй хурде чи миёру. Э есиёвчиревоз мулла э ихди-лот сохдеки, мипуьрсуь эзу:

— Ченгъэде пул бирени туьре эзи есиёв?

— Э мегъию чор туьме, — жугъоб мидуь есиёвчи.

— Чуь сохде туь и пулгъоре?

— Эзи чор туьме, — мугую есиёвчи, — е туьмере хурденим, е туь-мейгере гъэрде вегордунденуьм, е туьмере э гъэрд доренуьм, е туьмей-гере э гъовои доренуьм.

Мулла невераси чуь гуфдире воисденбуге есиёвчире э и гофгъоревоз, оммо хуьшдере эри сук несохде э пушой эну, непуьрси. Себэхьи-муьн туморегъой глорде э кул хэр веноре мулла вогошд э дигъ хуьш-де. Глорде э кенду декуьрде бэгъдо, зен мулла овурд эри эну суфре де-шенд, чи но, песде пуьрси эзу у чуь дириге, чуь шиновусдиге э у рафде-бугъо дигъ эри гендуьме кешире э есиёв.

Э ёр мулла омо гофгъой есиёвчи. У хэндуьсде, ихдилот сохд эри зен хуьшде гофгъой энуре.

— Ме неверасируьм уре э и гофгъоревоз чуь гүфдире боисденбуге. Дебуми мэхлес е мэглэно э и гофгъой эну?

Мулларе е жовоне духделе бу. Ихдилот бебешуре э товун есиёвчи шиновусде мугу:

— Есиёвчи, ведини, хэре одоми нисди. Э гофгъой энү лепе, мэгIэно дери. У гуфдиренге, ки эз чор туьме е туьмере угъо хурденуьт, и гофе тесфир сохде герек нисди, егIни, эри хурдешу хэржи сохденуьт. У гуфдиренге, ки е туьмере у гъэрде вогордунде гьер мегъ, уре гъечи верасире гереки. Есиёвчире беbei, келе мерд, комики уре дошди, веровунди. У гъейсэгIэт кор сохде нисе дануьсде. У е туьмере э сер энү хэржи сохдени — гъэрд хуьшдере эдеэ э у вогордунде. Есиёвчи гуфдиренге, ки у е туьмейгере э гъэрд доре, уре верасире гереки гъечи. Есиёвчире кукки. У гъеле чуьклеи. Е туьмере у э сер энү хэржи сохде, ю келе мерд биренге кук ю дору гуфдире юре, чуьтам ю гъейгэгIэт пире бебешуре дошдениге. У гуфдиренге, ки е туьмейгере у эдеэ э гъовои доре, есиёвчире э и гофовоз гуфдире воисденбу ки уре эз кук бэгъэй е духдериш гъисди. Е туьмере у э сер духдер хэржи сохде. Оммо духдер келе биренге мигъилуь мурав э шуьвер, э хуней кес. Эз духдер эри энү е хэйр, е кумеки нибу. ЕгIни и е туьме у эри духдер хэржи сохденигъо эдеэ э гъовои рафде.

Мулла шиновусденге и гофгъой эн духдер хуьшдере мэхьтел, шермендере хуно бисдо. У э дуьл хуьшде мугу: «Неки и нехунде соводсуьзе есиёвчи, и чуькле духделеюш эз ю фегъм.луьте ведиромо.

Нуьвуьсде омори эз гофгъой Исай Якубович Анисимов э ш. Махачкала э 1956 сал. Нуьвуьсди Хьэнуьх Анисимов.

БИШЭГІРЕ СУД

Е гIошир е бэхш хори эн косибегъунши хуьшдере вегуьрде, вогосундебу э хори хуьшде. Э гIэрей энугъо эз серботи эни кор офдо хуьжет, дуьшмени. Косиб вэхуьшд рафд э ки гъози эри шуькеет сохде эз дес эни бижое гIошир. Оммо е гиле у те э ки гъози рафде, вегуьрд тевер туьшдере, хуб э месеревоз тиж сохд уре, темиз, поргол сохд тозере хуно, берд «пишкеш» эри гъози. ГIошир дануьсденге и коре, берд э хьэёт гъози декуьрд гуселей хуьшдере.

Е ченд рузиге гиросше бэгъдо, косиб не гIошире огол зеруьт э суд. Косибегъ сэхд имид бу, ки гъози шэгIре мибуру э лой энү, чуьнки гIошир тэхсиркори ве дуьимуьнжи у эри гъози руьшве берди. Оммо гIошириш эри гъози руьшве берди гуфдире у нисе дануьсденбу.

Гъози сер гуьрдки кор энугъоре эри фегъм сохде косибегъ воисд э ёр гъози биёру эз товун «пишкеш» хуьшде — эн тевер, мугу эзу:

— Жон гъози, туь и кор имуре гъечи бур, тижте тевер пенире буругъоре хуно.

Гъози дениши э косиб, суьпле хэнди сохд, мугу:

— Гуселе э хьэётме э сер дуьмтеверни варри.

Нуьвуьсде омори эз гофгъой Иса Якубович Анисимов э ш. Махачкала э 1956 сал. Нуьвуьсди Хьэнуьх Анисимов.

ЖИНГИРЕ ШОМОИЛ НЕ «ХЭГЬЕРЗОРЕЙ» ХУДО

Е руз поизи Жингире Шомоил тевер не расе вегуурде рафдебу э вишей Жогълуь эри хуьузым овурде. У э више оморенки, верафд э дор, нуьшд э сер луьге, сер гуьрд луьgere эри бурра. У нуьшдебу гьечу руе сутун эн дор, луьге бурра омоге — юш мофдону.

У гьечи луьgere э бурраки миёв е рэхьгирор мигирору. Рэхьгирор мугую эзу чару э улойге, небуге у луьgere бурранге мофдону мирасуь. Жингире Шомоил э гуш нигируь гуфдирей рэхьгирор.

Рэхьгирор гьеле е дегь-бисд луьнгиш нерафдебу, луьге э бурраки эз зир Жингире Шомоил хуьрд мибу, мофдону. Худо ники сохдебу, луьге лап гьуьндуьр небу, небуге меит Жингире Шомоил гье унжо мумунд. Жингире Шомоил мугу э дуьл хуьшде: «Рэхьгирор дуз биребей!» Ме негьогъ э гоф энугуш невонорум. У эз же дануьсд ме миофдонум гуфдире?»

Жингире Шомоил эз хэхэ бире гьэбуьргэь хуьшде гуьрде, видовусд э песой рэхьгирор, поюнд уре, мугу эзу:

— Туь эз же дануьсди ме эз сер энугуш луьге мофдонум? Туь кини?

— Ме хэгьерзорей худоюм. Ме гьемере даньсденуьм, — мугую рэхьгирор.

— Гьечу буге гу эриме ме кей мимуьруьмге!

Жингире Шомоил эз сер ю дес кенуь гуфдире, рэхьгирор мугую эзу: — Туь мимири, гьергой хэртуь се гиле тиз кенд.

Жингире Шомоил могордугу э ки хэр хуьшде. Хэйли хуьзуьм бурра, бор сохде э кул хэр, мидешенуь хэре э пушо, муфурав э лой шегьер. Эри ебонжэгъи хуьшде, Жингире Шомоил мегируь эз куьф хуьшде сэггьуьзе, миденуь э лэггэ, жавуьсде-жавуьсде мурав э песой хэр хуьшде. У э хэр хуьшдеревоз согъ-саламат миёв мигирору эз ён Элеф, эн куьгъне кервонсурегьго, эз гьэд Фэхьле базари, э куьндигьгой хуней хуьшде миёв мирасуь. Унжо е гьундуьре тепеи бу. Хэр энугуш гьетте э тепеи верафде е тиз микенуь.

— Элле бейеиме вой, — мугую Жингире Шомоил, — е лой жүнме рафд.

Э нимей тепеи верафденге, хэр энугуш дуьимуьн гилеш тиз микенуь. Жингире Шомоил мегируь килэхь хуьшдере, э дуьдесевоз менуь э кун хэр. Оммо хэр энугуш гьугъ тепеи верафденге сеимуьн гилеш тиз микенуь. Шомоил гьеусэггэт «Муьрдуьм!» гуфдире, мофдонугу э хори дураз мибу. Хэлгъ кура мибу э иловлей энугуш, мипуьрсуьт эзу:

— Э Шомоил, туь инжо эйчъ дегешдей?

— Ме муьрдем! — мугую Шомоил, сэггьуьз жавусде-жавусде. — Э ме хэгьерзорей худо гуфдири, гьергой хэртуь се тиз кенд, туь увэхди мимири. Хэрме эз тепеи веромореки се гиле тиз кенди, ме муьрдем.

— Эй Шомоил, мугуют угьго, — вэхиз бура э хунейтуь, муьруьгьго одомиш беге сэггьуьз жавусдени.

Жингире Шомоил гюси бире, мугую:

— Ме беге лап гьечиш муьрдем, эри е сэггьуьз жавусдеш муьрдем?!

Нуьвуьсде омори эз гофгьой Исай Якубович Анисимов э ш. Махачкала э 1956 сал. Нуьвуьсди Хьэнуьх Анисимов.

С Е Р Н О М Е

СТИХИГЬО

Александр Семендуев	
Зуггун деден	3
Артек	4
Борис Гаврилов	
Тевэр ве бондур	6
Яков Ильягуев	
Муггумгьо-гъовогъой тати	6
Зоя Семендуева	
Гузет	8
Чумерэхь	8
Согъбоши, бебе	9
Фурмуш нисе бире	9
Шимшуьн Сафанов	
МэгІнигъойму	10
Одохлуйме	10
Михаил Гаврилов	
Ме куктуьнуьм	11
Ме эз уьлуьм нисе терсиренуьм	11
Зинден — хьэрекетини	12
Борис Ханукаев	
Гъуьзуьргуьлгьо	13
Писэхь Мишиев	
Поиз	15

ДУСДИ ЛИТЕРАТУРАГЬО — ДУСДИ ХЭЛГЪГЬО

Сулейман Стальский	
Буьлбуьл	15
Сильва Капутикан	
МэгІнигъо э товун чешмегъо-едигоргъо	16
Вагиф	
Ижире гуьзеле э ховиш недирем	17

ДРАМАТУРГИЯ, ОЧЕРКГЬО, СТАТЬЯГЬО

Хьизгьил Авшалумов	
Кишди хьомоли	19

Михаил Гаврилов	
Гъмишелуыг э ёр дери	41
Хъэнуых Анисимов	
Э жергегъой комсомол	44
Деберьё Шаулов	
Мигъидгъо ве гъэдотгъой дини эн иудаизма	46
Наида Авшалумова	
Проблемай эн гъэрей социально-бытовой овосуне э кин зиндегуни	54

Ф О Л Ь К Л О Р

Чор весиет эн бебе	64
Бэгъ не эбрэгъ	65
Кечел не лутигъо	66
Гъоз хон	69
Ов эн молла Насретдин	70
Косибе кук не гобой эн нумаз	71
«Кук»! эн Шогъ Аббас	73
Молла не есиёвчи	74
Бишэгъре суд	75
Жингире Шомоил не «хэгъезерей» худо	76

СОВЕТСКАЯ РОДИНА

На татском языке

Составитель **Н. Гилядов**
Редактор **Х. Авшалумов**
Художественный редактор **Э. Лубьянов**
Технический редактор **С. Амирханова**
Корректор **Ю. Бахшиева.**

ИБ 2059

Сдано в набор 18.03.89. Подписано в печать 26.06.89.. Формат 70×90^{1/16}. Бумага типографская № 3. Гарнитура «Литературная». Печать высокая. Усл. п. л. 5,85. Уч.-изд. л. 5,5. Тираж 500 экз. Заказ. 1708. Цена 35 коп.

Дагестанское книжное издательство
Государственного комитета
Дагестанской АССР по делам издательств,
полиграфии и книжной торговли
367025, Махачкала, ул. Пушкина, 6

Типография № 7
Государственного комитета
Дагестанской АССР по делам издательств,
полиграфии и книжной торговли
367025, Махачкала, ул. Пушкина, 6

35 коп.

СОВЕТСКАЯ РОДИНА

На татском языке